

การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิต
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
AN ANALYTICAL STUDY ON VIRTUOUS CHARACTERISTICS
FOR LIVING., PERCEIVED FROM THE BUDDHIST TEXTS.

พระทวีป กุลยานธมฺโม (เล็กบัณฑิตย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๒

การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิต
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระทวีป กุลยาณมโม (เล็กบัณฑิต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๒

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY ON VIRTUOUS CHARACTERISTICS FOR
LIVING., PERCEIVED FROM THE BUDDHIST TEXTS.

Phra Thawip kanlayanāthammo (Lexbundit)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

G : E 2008

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

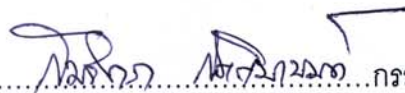
ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อาภากร, ดร.)

กรรมการ

(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.สมจิตรา กิตติमानนท์)

กรรมการ

(ศาสตราจารย์ กาญจนา เกรียงซี่)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรกฤต เกื่อนช้าง)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเทพปริยัติเมธี, ผศ. ดร.

ประธานกรรมการ

ศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา เกรียงซี่

กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิต
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระทวีป กุลยาณธมฺโม (เล็กบัณฑิตย์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเทพปริยัติเมธี, ผศ. ดร. ป.ธ.๙., กศ.ม., พธ.ด., ปร.ด. (กิตติมศักดิ์)

: ศ.ดร.(พิเศษ) กาญจนา เจริญศรี, อ.บ., M.A., Ph.D.

: ผศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง, ป.ธ.๙., ศษ.บ., ศศ.ม., ปร.ด.

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมสำหรับการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ๓) เพื่อประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคม

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราวิชาการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาเรียบเรียงนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีอันงามและเป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณบุคคล ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นธรรมที่แสดงคุณค่าของบุคคลที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ใจที่ดี มีความสุจริต มีความเมตตา กรุณา และความประพฤตินิสัยเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญบุคคลผู้มีกัลยาณธรรมว่า เป็นผู้เสริญอยู่จบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัย การปฏิบัติตนของกัลยาณบุคคลนั้นประกอบด้วยการปฏิบัติใน ๓ ชั้น ได้แก่ ๑) การปฏิบัติขั้นต้น คือ การรักษาศีล ๒) การปฏิบัติขั้นกลาง คือ การบำเพ็ญจิตให้สงบ และ ๓) การปฏิบัติขั้นสูงสุด คือ การปฏิบัติขั้นวิปัสสนากรรมฐานเพื่อทำลายกองทุกข์ทั้งหมด

หลักธรรมสำหรับดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรมนั้น พบว่า หลักธรรมเหล่านี้ประกอบด้วยส่วนสำคัญใน ๒ ส่วน คือ ๑) หลักธรรมในการครองตน เช่น ไตรสิกขา อริยสัจ ๔ เบญจศีล-เบญจธรรม และหลักสัปปริสธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักธรรมในการพัฒนากาย วาจา ใจ ของกัลยาณบุคคล และ ๒) หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของกัลยาณบุคคล ได้แก่ ชันติ-โสรัจจะ

สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ อปริหานิยธรรม ๗ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้กัลยาณบุคคลได้มีส่วนร่วมพัฒนาสังคม

สำหรับการประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในสังคมไทยนั้น สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตของบุคคล เช่น มีความมั่นใจในความสำเร็จ ไม่หลงโลก มีความเมตตา กรุณา นอกจากนี้ยังสามารถใช้ในครอบครัว เช่น การจัดการเพื่อรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว ตามหลักทศ ๖ เป็นต้น บทบาทของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนานั้น พบว่ามีบทบาทในด้านการเผยแผ่พุทธธรรม การทำนุบำรุงด้านพระพุทธศาสนา การแก้ไขและป้องกันภัยอันตรายที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า การยึดหลักกัลยาณธรรมในการดำรงชีวิตจะ ช่วยแก้ปัญหาส่วนบุคคล ปัญหาสังคมและเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาบุคคลไปสู่ การมีคุณธรรม จริยธรรม และจะทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้อย่างทั่วถึง

Thesis Title : The Analytical Study of the Principles of the Virtuous Doctrines
for leading the Lives as appearing in the Buddhist Scriptures.

Researcher : Phra Thawip kanlayāṇathammo (Lexbundit)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: PhraTappariyatmathe, Assistant Professor, Pali IX.,M.A., Ph.D.

: Prof. Dr. Kanchana Ngouvungsi, B.A., M.A., Ph.D.

: Asst.Prof.Dr.Worrakrit Thuenchang, Pali IX.,M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 30, 2011

ABSTRACT

The Analytical Study of the Principles of the Virtuous Doctrines for leading the Lives as appearing in the Buddhist Scriptures.

This thesis is of 3 objectives, namely:-

1. To study the way of thought about the Virtuous Doctrines in the Buddhist Scriptures.
2. To study the Doctrinal principles for the virtuous peoples' leading their lives.
3. To apply the Virtuous Doctrines to the developing of the peoples and the societies.

This research is a virtuous one by collecting the data from the Three Baskets (Tipitaka), the commentaries, the academic Texts, the documents and the concerned research work. The research has analyzed and given out the different data, and them composed and brought for suggestion in the way of description.

From the study, it is found that kanlayāṇathamma means the good Doctrine which is the virtuous peoples' principles of practice which are of the important characteristics as follows:-

They are the Doctrines showing the peoples virtuous, showing out through the good body, the good speech and good mind with honesty, loving kindness, compassion and good behaviour to oneself and societies.

The Buddha admired the persons who are of the virtuous doctrines as the persons who have completed the Dhamma and the Vinaya. The virtuous peoples' behaviours consist of the three steps, namely: the first step is the observation of the precepts, the second step is the calming of the mind and the third step is the practice of the Insight Meditation to destroy all kinds of suffering.

From the Doctrinal principles for maintaining the virtuous peoples' lives, it is found that they are composed of 2 important parts, namely:- 1) The Doctrinal principles of administering themselves such as the Threefold Learning, the Four Noble Truths, the Five Precepts, the Five Doctrines and the Seven Qualities of a good person all of which are the Doctrinal principle for developing the virtuous people's bodies, speeches and the minds. 2) The Doctrinal principles in developing the societies are Khanti, Soracca Catu-Sanghahavatthu, Catu-Brahmavihara, Satta-Aparihaniyadhamma all of which are the Doctrinal principles which cause the virtuous people to develop the societies together.

Regarding the application of the principles of the virtuous Doctrines to the Thai societies, they can be applied to developing the personnel lives and causing them to be confident to do goodness and be successful in their lives. Moreover, they are not attached to the worldly things and will have Loving Kindness and Compassion.

Besides, these Doctrinal Principles of the six Directions (Cha-Disa), can be applied to their families, such as the preserving the relationship with the members of their families etc. The roles played by those who have the *kanlayāṇathamma* in Buddhism in spreading Buddha, Dhamma, in improving and in preventing the dangers from arising to Buddhism.

In conclusion, to have the Principles of the Virtuous Doctrines in carrying out the peoples' lives can help to solve their problems, social problems, and economic problem. Besides, the said Doctrinal principles can develop the people to be of the virtuous, the ethics, both which can cause the societies to be generally peaceful.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาจาก พระเทพปริยัติเมธี เจ้าคณะจังหวัด ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ศ. ดร. กาญจนา เ गरังษี ผศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง ประธานและกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์นี้ ซึ่งช่วยชี้แนะ ตรวจสอบ และให้คำปรึกษา แก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัย สงฆ์นครสวรรค์ และคณาจารย์ทุกท่านที่เปิดสอนสาขาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงมีโอกาสเข้า ศึกษาในสถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้

ขอขอบพระคุณพระราชปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ที่ให้โอกาสทางการศึกษา ศ.ดร.กาญจนา เ गरังษี ที่ช่วยแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ บรรณารักษ์ห้องสมุด เจ้าหน้าที่ศูนย์ บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยนครสวรรค์ทุกท่าน ผู้ประสานสำนักงานพุทธศาสตร์ส่วนกลาง และ เจ้าหน้าที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ขอขอบพระคุณนิพัทธ์ สาธุกิจ พระอุปัชฌาย์ และคุณวรรณพร แจ่มชัด รวมทั้งวงษ์ตระกูลโตล่าที่คอยให้การช่วยเหลือใน ทุก ๆ ด้าน คุณแม่มะลิ แถวนามให้ความอนุเคราะห์เครื่องคอมพิวเตอร์และคำปรึกษาในทุก ๆ เรื่องรวมทั้งกัลยาณมิตรระดับปริญญาโทรุ่นที่ ๑ ทุก รูป/คน ที่คอยให้คำแนะนำและให้กำลังใจ ด้วยดี

ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อสุบิน - คุณแม่ส้มฝัส เล็กบัณฑิตย์ ผู้ให้กำเนิดชีวิตและ ให้การดูแลเรื่องทุนการศึกษา ที่คอยสนับสนุนในการศึกษาเสมอมา

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาพระรัตนตรัย ขออุทิศ ส่วนที่เป็นกุศลบูชา อาจารย์บุญชา บิดามารดา ครูอาจารย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระทวีป กุลยานธมฺโม (เล็กบัณฑิตย์)

๒๔ มีนาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๔
๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ หลักกัลยาณธรรมและคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๑ แนวคิดและหลักกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๑.๑ ความหมายกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๑.๒ ลักษณะของกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๒๓
๒.๑.๓ ประเภทของกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๓๑
๒.๑.๔ ความสำคัญของการมีกัลยาณธรรม	๓๑
๒.๒ คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๓๔
๒.๒.๑ ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๓๔
๒.๒.๒ ประเภทของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๔๑
๒.๒.๓ พฤติกรรมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๔๔
๒.๓ ตัวอย่างของผู้ที่มีกัลยาณธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์	๖๑

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ ๓	หลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๖๙
	๓.๑ หลักธรรมในการครองตน (พัฒนา กาย - วาจา - ใจ)	๖๙
	๓.๑.๑ ไตรสิกขา	๗๒
	๓.๑.๒ อริยมรรค ๘	๗๖
	๓.๑.๓ เบญจศีล / เบญจธรรม	๗๙
	๓.๑.๔ สัมปยุตธรรม ๗	๘๑
	๓.๒ หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๘๓
	๓.๒.๑ สติสัมปชัญญะ ๒	๘๓
	๓.๒.๒ สังคหัตถ์ ๔	๘๙
	๓.๒.๓ พรหมวิหาร ๔	๙๑
	๓.๒.๔ อปปริยัตถธรรม ๗	๙๒
	๓.๓ หลักธรรมส่งเสริมการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม	๙๓
	๓.๔ สรุปวิเคราะห์	๑๐๗
บทที่ ๔	การประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาสังคมไทย	๑๐๘
	๔.๑ หลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิต	๑๐๘
	๔.๑.๑ คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ	๑๐๘
	๔.๑.๒ คนประสบความสำเร็จ	๑๐๙
	๔.๑.๓ คนครองเรือนที่เลิศล้ำ	๑๐๙
	๔.๑.๔ คนไม่หลงโลก	๑๑๐
	๔.๒ หลักกัลยาณธรรมสำหรับครอบครัว	๑๑๑
	๔.๒.๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ	๑๑๑
	๔.๒.๒ เตรียมทุนชีวิต ๒ ด้าน	๑๑๒
	๔.๒.๓ รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ	๑๑๓
	๔.๓ หลักกัลยาณธรรมสำหรับสังคม	๑๑๘
	๔.๓.๑ หลักธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม	๑๑๘

สารบัญ (ต่อ)

๔.๓.๒ หลักธรรมสำหรับนักปกครอง และนักบริหารใน	๑๑๙'
- ราชสังคหวัตถุ ๔	๑๒๐
- พรหมวิหาร ๔	๑๒๐
- อคติ ๔	๑๒๑
- หลักทศพิธราชธรรม	๑๒๑
- จักรวรรดิวัตร	๑๒๒
- สัมปฏริศธรรม ๗	๑๒๔
๔.๔ หลักกัลยาณธรรมสำหรับเยาวชน	๑๒๘
๔.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชน	๑๒๙'
๔.๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ	๑๓๗
๔.๕ สรุปรวเคราะห์	๑๓๙'
บทที่ ๕ สรุป และข้อเสนอแนะ	๑๔๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๔๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะและวิจัยครั้งต่อไป	๑๔๘
บรรณานุกรม	๑๕๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ชฌิมนิกาย	มุลป้อนนสาส์ก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป้อนนสาส์ก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป้อนนสาส์ก	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิตานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
อญ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อญ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อจ.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ฉก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.อฏจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.นวก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สูตรนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฎิ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามวรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก วิมังค์	(ภาษาบาลี)
----------------	---	---------------------	------------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ. (บาลี)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรม

อภิ. สง. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคินี	(ภาษาบาลี)
อภิ. วิ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก วิงค	(ภาษาบาลี)

การใช้คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎก

การใช้คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎกกับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัย ได้ใช้แบบ ๓ ตอน คือโดยอ้างชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ปา ๑/๔๗/๔๒๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขุททกค เล่มที่ ๑ / ข้อที่ ๔๗ / หน้าที่ ๔๒๗.

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์และระบุ เล่ม/ข้อ/ หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑/๑ หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระวินัยปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๑.

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕.

ส่วนการอ้างอิงอรรถกถา จะแจ้งชื่อ คัมภีร์/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ชุ.ธ.อ. (ไทย), ๖/๙๔/๓๕๕. หมายถึง ชุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย ปฐมสมันตปสาทิกา แปล ภาค ๖ ข้อ ๙๔ หน้า ๓๕๕.

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คัมภีร์บันทึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระธรรมสังคหาคารยได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักที่เก่าที่สุดเป็นหลักฐานชั้นต้นที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เรียกว่า พระไตรปิฎก คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ได้รับการสืบทอดกันมาด้วยการท่องจำหรือวิธีมุขปาฐะ ภายหลังจากพุทธปรินิพพานเมื่อมีเหตุการณ์ หรือเรื่องราวที่ไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว พุทธบริษัทได้ร่วมกันตรวจสอบ ทบทวนร้อยกรองจัดให้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า สังคายนา มีหลักฐานว่าสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๔ ยังไม่มีการบันทึกคำสอนหรือพระพุทธพจน์แต่อย่างใด และได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ รัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชในลังกาที่ปี ประมาณ พ.ศ. ๔๓๓^๑

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสเรื่องกัลยาณธรรมไว้แล้วใน กัลยาณศีลสูตร สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศีลงาม (กัลยาณศีล) มีธรรมงาม (กัลยาณธรรม) และมีปัญญางาม (กัลยาณปัญญา) เราจึงเรียกว่าเป็นพระอรหันต์แท้จริง อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นบุรุษผู้สูงสุดในธรรมวินัยนี้”^๒

ในกัลยาณธรรมชาดก กัลยาณธรรมวรรค ทุกนิบาต ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก พระเจ้าพรหมทัต ผู้ครองกรุงพาราณสี แคว้นกาสิกราบทูลต่อพระพุทธเจ้าถึง บุคคลผู้มีกัลยาณธรรม ไว้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน ในกาลใด บุคคลได้ธรรมสมญาว่า ผู้มีกัลยาณธรรมในโลก ในกาลนั้นนรชนผู้มีปัญญา ไม่ควรให้ตนให้จากสมญานั้น ธรรมดาสัตบุรุษถือเอาสมญานั้น เป็นธุระสำคัญแม้ด้วยหิริ”.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน สมญาว่า ผู้มีกัลยาณธรรมในโลก ข้าพระองค์พิจารณาถึงสมญานั้นอยู่ จักขอบวชในวันนี้

^๑ พระสุตวรรณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗.

^๒ ชู. อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๗/๔๗๐-๔๗๑.

เพราะข้าพระองค์ไม่มีความพอใจในการบริโภคคามในโลกนี้”^๓

สังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบันบทบาท และหน้าที่ตลอดจนการดำเนินชีวิต ความอ่อนแอทางด้านจิตใจมักทำให้เกิดอาการหวั่นไหวต่อสิ่ง ยั่วยุทางอายตนะทั้ง ๖ โดยง่าย เนื่องจากขาดทักษะในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จึงทำให้ เพลิดเพลินหลงติดในอารมณ์ สิ่งยั่วยุต่างๆ เกิดความรุนแรงในความคิด เช่นอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธ เกลียด หงุดหงิด เบื่อหน่าย ซึมเศร้า ท้อแท้ สับสน วทวน และฟุ้งซ่านรำคาญ การพัฒนาทักษะ ชีวิต เป็นการพัฒนาความสามารถทางสังคม ความคิดอ่าน ความพยายามเพิ่มพูนปฏิสัมพันธ์กับ ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จ ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาในสถานการณ์วิกฤตที่ ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ตลอดจนเป็นความสามารถที่จะส่งเสริมสุขภาพของบุคคลและ ชุมชนด้วย สิ่งที่จะต้องได้รับการพิจารณา ก็คือ ทักษะชีวิตที่เป็นแกน (core life skill)^๔ หรือทักษะ ชีวิตพื้นฐานซึ่งจะต้องจัดให้มีการเรียนการสอนให้สัมพันธ์กับการนำไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน

มนุษย์มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถจะอยู่โดด เดี่ยวของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการติดต่อ เป็นต้น เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่และความความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการขาด กัลยาณธรรมเป็นประการสำคัญ^๕

คำว่า “กัลยาณธรรม” แปลว่า ธรรมอันงาม ๕ ประการ คำว่า ธรรม หมายถึง สภาพที่ ทรงหรือดำรงรักษาไว้ ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ดีมี ๕ ประการคู่กับศีล ๕ เรียกว่า กัลยาณธรรม จึงมี ความหมายว่า ธรรมอันงามเป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอภิยาศัยนิสัยที่ดีและประณีต ศีลเป็นเหตุให้งดเว้นไม่ทำสิ่งที่เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีล ก็มีเพียงการงดเว้นจากโทษ แต่ยังไม่ได้ทำ ความดีอะไรให้กับตัวเอง ต่อเมื่อมีธรรมอยู่ด้วย จึงจะเป็นเหตุให้ทำความดี เช่น รักษาศีลไม่

^๓ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗๑/๗๔-๗๕.

^๔ พระครูปลัดเสนาห์ ฐมฺวโร และคณะ, การใช้ทักษะชีวิตในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภคของวัยรุ่น, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^๕ พระมหาหวมวด สุขกณฺโม (โถมศรี), การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพใน พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖) หน้า ๑.

ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เกิดไปพบคนนอนหลับอยู่บนทางรถไฟ มีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรจะปลุกหรือบอกเขาได้ แต่ไม่ปลุกจนเขาถูกรถไฟทับตาย อย่างนี้ศีลไม่ขาด เพราะไม่ได้ฆ่าเขา แต่ขาดธรรมคือเมตตา ต่อเมื่อปลุกให้เขารีบหนีออกจากทางรถไฟด้วยเมตตาจิต จึงได้ชื่อว่ามีเบญจกัลยาณธรรม เบญจกัลยาณธรรมนี้ ไม่ต้องสมาทานอย่างศีล เพียงแต่ปฏิบัติอบรมปลูกฝังให้มีขึ้นประจำจิตใจ ด้วยตนเองก็พอ พุทฺธิให้เข้าใจง่าย ได้แก่ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลนั่นเอง^๖

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมในปัจจุบัน ทำให้เด็กและเยาวชนเกิดปัญหาอย่างรุนแรงเพิ่มมากขึ้น เรื่องราวปัญหาของเยาวชนปรากฏตามสื่อต่างๆเป็นประจำทุกวัน ปัญหาของเยาวชนที่พบเสมอ ได้แก่ ปัญหาเด็กเกเร เร่วรอน หนีโรงเรียน เด็กกระทำผิด และมีความประพฤติที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม การแพร่ระบาดของการเล่นแบบอย่างผู้ใหญ่ที่ไม่ดี และการเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก รวมไปถึงปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ปัญหาเหล่านี้ได้เกิดขึ้นและก่อความวิตกกังวลแก่บุคคลหลายกลุ่มในสังคมไทย^๗

เยาวชนเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายๆ ด้าน เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ อารมณ์และสังคม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เยาวชนมีความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลอง ต้องการอิสระเสรี ส่งอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรม หากขาดการเอาใจใส่ดูแล ฝึกฝน อบรมขัดเกลา ควบคุมประคอง ก็จะทำให้จิตใจของเยาวชนมีความอ่อนแอ ไม่ค่อยมีสุข มีความกระวนกระวาย มีความเครียด เมื่อนหาทางออกไม่ได้ อาจก่อให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ เช่น การยกพวกตีกัน ฆ่าตัวตาย เล่นการพนัน ลักขโมย เที่ยวกลางคืนคบคนชั่วเป็นมิตร ดื่มสุรา เป็นต้น ความอ่อนแอทางด้านจิตใจของเยาวชน มักทำให้เกิดอาการหวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยู่ทางอายตนะทั้ง ๖ โดยง่าย เนื่องจากขาดธรรมะในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง จึงทำให้เพลิดเพลนหลงติดในอารมณ์ สิ่งยั่วยู่ต่างๆ เกิดความรุนแรงในความคิด เช่นอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธเกลียด หงุดหงิด เบื่อหน่าย ซึมเศร้า ท้อแท้ สับสน วทวน และฟุ้งซ่านรำคาญ^๘

นักวิชาการเชื่อว่า เยาวชนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ถ้าเขาได้รับการอบรม เลี้ยงดู และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมโดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม

^๖ พระนิมิตร กลิ่นดอกแก้ว, เบญจกัลยาณธรรม. : <http://www.jariyatam.com/> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑/๖/๒๕๕๓).

^๗ อรุณวรรณ บุญเทียบพิชัมพร, “การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธภาวนา : กรณีศึกษา ค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, ๑๔๑ หน้า.

^๘ พระปลัดเสนห์ ธมฺมวโร และ คณะ, *การใช้ทักษะชีวิตในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคของวัยรุ่น*, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

และกัลยาณปัญญา ให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี คือมีกัลยาณมิตร ก็เชื่อว่าเยาวชนเหล่านั้นจะเป็น กัลยาณชนของสังคมไทยได้ ดังคำโบราณกล่าวไว้ว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก” ในการแก้ปัญหา ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น มิได้มุ่งให้ความสำคัญเฉพาะตัวบุคคล หรือสังคม แต่หากมุ่งให้ ความสำคัญต่อสภาพปัญหาของชีวิตที่เป็นองค์รวมอย่างแท้จริงของเยาวชนและประชาชนทั่วไป ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสิ่งแวดล้อม^๙

ดังนั้นผู้วิจัย สนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์เรื่องการศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้ที่มี กัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในรายละเอียดซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ การ ศึกษาวิจัยเชิงเอกสารในลักษณะเดียวกันนี้ในอนาคต และผู้สนใจทั่วไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม
- ๒.๓ เพื่อประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคม

๓. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ได้วางกรอบใน การศึกษาอิทธิพลและแนวความคิดของผู้มีกัลยาณธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยกำหนดใช้ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชุดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้า สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการศึกษา ตลอดจนถึง วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารและงานวิจัย อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๔.๑ **กัลยาณธรรม** หมายถึง คุณธรรมที่ดีงาม ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นกัลยาณชน

๔.๒ **ผู้มีกัลยาณธรรม** หมายถึง ผู้ที่ประพฤติตามหลักกัลยาณธรรม ได้แก่ คุณธรรมที่ ดีงาม ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นกัลยาณชน ผู้ประพฤติ

^๙ อรุณวรรณ นุณเทียบสัมพร, การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทวาทนา : กรณีศึกษาค่ายคุณธรรมวัดอุโมงค์, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑-๒.

กัลยาณธรรมเป็นปกตินอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้นั้นย่อมสงบสุข ไม่มีเวรภัย ไม่มีศัตรู

๔.๓ พุทธิกรรมของผู้มีกัลยาณธรรม หมายถึง การกระทำหรืออาการที่แสดงออกของจิตใจทั้งภายในและภายนอก เป็นการกระทำเพื่อสนองความต้องการของบุคคล ซึ่งบุคคลอื่นสังเกต และใช้เครื่องมือทดสอบได้ ในที่นี้หมายถึงเอาความประพฤติหรือการกระทำของบุคคลผู้มีกัลยาณธรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา และใจ

๔.๔ คัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ โดยเน้นถึงหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับหลักกัลยาณธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๕ บทบาท หมายถึง บทบาทของคฤหัสถ์ทุกชั้นวรรณะที่เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาแล้วทำนุบำรุงรักษาส่งเสริม รับผิดชอบคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ประพฤติธรรมจนได้บรรลุธรรม ช่วยเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๔.๖ คฤหัสถ์ หมายถึง พระราชามหากษัตริย์ มเหสีของพระราชินี ข้าราชการในราชสำนัก เศรษฐี พ่อค้า ประชาชนทุกชั้นวรรณะ ที่เป็นพุทธมามกะ ได้บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง

๔.๗ คติภาพ หมายถึง สถานที่ไปเกิดของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ โสดาบันบุคคล สกทาคามีบุคคล และอนาคามีบุคคล

๔.๘ การบรรลุธรรม หมายถึง การได้บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้แก่ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล

๔.๙ อริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ที่ได้บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์

๕. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้มีเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังต่อไปนี้

๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต),^{๑๐} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” ว่า เป็นทั้งจุดหมายของชีวิตและจุดหมายของสังคม และในระหว่างนั้นแม้ยังก้าวไปไม่ถึงขั้นตอนที่แสดงถึงความก้าวหน้าในท่ามกลาง ถึงความเป็นสัตธานุสारी (ผู้เล่นรูดไปด้วยศรัทธา หรือผู้ก้าวหน้าไป

^{๑๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), ๑, ๑๔๕ หน้า.

ด้วยความเชื่อ)^{๑๑} และธรรมานุสารี หรือธัมมานุสารี^{๑๒} (ผู้เล่นรูดไปด้วยความเข้าใจธรรม) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ได้ชื่อว่า เป็นผู้ได้ออกดำเนินไปแล้วสู่ความเป็นโสดาบัน เป็นผู้เดินทางแล้วหรืออยู่ในมรรคา มีแต่เดินออกอย่างเดียว ไม่ถอยกลับ ซึ่งท่านได้จัดให้เข้าอยู่ในชุมชนอารยะหรือหมู่สาวกสงฆ์ด้วย หรือถ้าหากโง่เข้ หงวนหน้าหงวนหลัง ยังไม่เล่นรูดออกเดินทางจริง ก็ยังอาจก้าวมาอยู่ในขั้นเตรียมพร้อมที่จะเดินทางได้ ที่ท่านเรียกว่าเป็นกัลยาณปุถุชน^{๑๓} เป็นผู้มีกัลยาณธรรม^{๑๔}

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)^{๑๕} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “**หลักพระพุทธศาสนา**” ว่า “ความดีดั่งที่กล่าวมาแล้วนั้นคือบุญ ส่วนความชั่วที่ตรงกันข้ามคือบาป คำว่าบุญ แปลตามศัพท์ว่า ชำระ ฟอก ล้าง ท่านแสดงว่าแบ่งเป็น ๒ ก่อน คือ

๑) บุญที่เป็นส่วนเหตุ ได้แก่ ความดีต่าง ๆ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระฟอกล้างความชั่ว

๒) บุญที่เป็นส่วนผล คือความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย เพราะคำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข” ดังนี้ บุญที่เป็นส่วนเหตุคือความดีนั้นเกิดจากการกระทำ ถ้าอยู่เฉย ๆ ไม่ทำก็ไม่เกิดเป็นบุญขึ้น การกระทำบุญเรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ จำต้องมีวัตถุ คือสิ่งที่เป็นที่ตั้ง หรือเรื่องของการกระทำซึ่งเรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ แปลว่า สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำ หรือเรื่องแห่งการกระทำบุญ ทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงไว้โดยย่อ ๓ อย่างคือ

๑) ทานมัย	บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
๒) สीलมัย	บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
๓) ภาวนามัย	บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

^{๑๑} ดู ม.อ.๒/๑๖๐; วิภังค.อ.๓๓๒; วิสุทฺธิ.ฎีกา.๓/๔๔๘ (พึงพิจารณาเรื่อง โอบกัปปนสัทธา ใน ที.อ. ๒/๑๖๖; ม.อ.๓/๓๐๒; อัง.อ.๓/๓๓/ ประกอบด้วย).

^{๑๒} **ธัมมานุสารี** หมายถึงผู้เล่นไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิวฐิปัตตะ อัง.ทุก.อ. ๒/๔๙/๕๕, อัง.สตตค.อ. ๓/๑๔/๑๖๒.

^{๑๓} ดู วินย.อ.๑/๒๘๗; ม.อ.๑/๕๕; วิภังค.อ.๔๒๗; อัง.อ.๒/๖๓; อิติ.อ.๗๘; วินย.ฎีกา.๒/๘๓ และพึงเทียบบุพโศดาบัน ในเชิงอรรถก่อนด้วย (เรียกให้ง่าย ๆ ว่า กัลยาณชน).

^{๑๔} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๙๓/๙๓.

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร(สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), ๕๕๙ หน้า.

บุญคือความดีทั้ง ๓ ข้อนี้ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระฟอกล้างความชั่ว ตลอดจนรากเหง้าของความชั่ว รากเหง้าของความชั่วนั้นเรียกว่าอกุศลมูล (รากเหง้าของอกุศล) มี ๓ อย่าง คือ โลกะ ออยากได้ ๑ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑”

พระครูศรีวิริยโสภณ ได้ศึกษาเรื่อง “**สวัสดิการสังคมในพุทธศาสนาเถรวาท**” ผลการศึกษาพบว่า การที่จะสั่งสอนใคร หรือช่วยเหลือบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือทางกำลังกาย กำลังวาจา กำลังใจหรือสติปัญญาและกำลังทรัพย์ ดังนี้

๑) การช่วยเหลือทางกำลังกาย ตนมีกำลังแข็งแรงพอที่จะช่วยคนอื่นหรือไม่ หรือเป็นส่วนร่วมในการช่วยทางกำลังกายได้หรือไม่ เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือทางวาจา คือ การช่วยเหลือให้เรียกคนหรือการให้ใช้เสียง ตนมีเสียงพอที่จะใช้เรียกคนอื่นได้ยินหรือไม่ ถ้าเสียงตนเองดัง ตกลงช่วยได้ เป็นต้น

๓) การช่วยเหลือทางจิตหรือสติปัญญา ตนเป็นบุคคลที่มีความรู้จริงหรือไม่ จึงจะช่วยคนอื่น ถ้ามีความรู้จริงก็ตกลงช่วยได้

๔) การช่วยเหลือทางทุนทรัพย์ ตนเองมีพอจะช่วยเหลือคนอื่นได้หรือไม่มีทรัพย์พอใช้สอยหรือไม่ ไม่ใช่ช่วยเหลือคนอื่นหมด แต่ตนเองอด ดังนี้ เป็นต้น”^{๑๖}

มัน เสือสูงเนิน^{๑๗} กล่าวไว้ในหนังสือ “**หลักพุทธธรรมกับสังคมไทย**” ว่า “ธรรมทั้งหลายที่จำแนกเป็นฝ่ายที่เป็นกุศล (ฝ่ายดี) ก็ตาม ที่เป็นฝ่ายอกุศล (ฝ่ายชั่ว) ก็ตาม ที่เป็นฝ่ายอัปยกฤต (ฝ่ายกลางๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว) ก็ตาม ธรรมเหล่านี้ทั้งหมดถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติที่เป็นไปอย่างนั้น ถ้าเหตุคือมีผู้ทำดีกระแสนแห่งเหตุปัจจัยนั้นก็ผลผลักดันไปในทางที่ดี ถ้าเหตุคือมีผู้ทำชั่วกระแสนแห่งเหตุปัจจัยนั้นก็ผลผลักดันไปในทางที่ไม่ดี

เมื่อ ว่าอีกนัยหนึ่ง กระบวนการแห่งการไหลเวียนของส่วนที่เรียกว่า ความดีงามย่อมมีหลัง ส่วนที่เรียกว่า ความดีงามออกมา ส่วนกระบวนการแห่งการไหลเวียนของส่วนที่เรียกว่า ความชั่วก็ย่อมมีหลังส่วนที่เรียกว่าเป็นความชั่วออกมา

กระบวนการแห่งธรรมเหล่านี้ เมื่อว่าไปแล้ว ก็เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ หรืออริยสัจก็ถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของธรรมเหล่านี้ด้วย

^{๑๖} พระครูศรีวิริยโสภณ, “สวัสดิการสังคมในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, หน้า ๑ - ๑๒๗.

^{๑๗} มัน เสือสูงเนิน, **วิชาพุทธธรรมกับสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า. ๑ - ๑๗๘.

ในธรรมทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายดีและฝ่ายชั่วมีความเกี่ยวข้องอยู่กับมนุษย์ทุกๆ คน โดยไม่เลือกชั้น วรรณะ ชาติ โคตร สกุล แล้ว อริยสัจทั้งสี่ประการก็ย่อมเป็นของทุกคน เพราะธรรมหรือกฎของธรรมชาติมีอยู่อย่างนั้น ดังมีพระพุทธพจน์แสดงไว้เป็นหลักว่า

“ตถาคต (พระพุทธเจ้า) ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม (หลัก) นั้นก็คงยังมีอยู่ เป็นธรรมจลิตี เป็นธรรมนิยาม” ว่า

สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง

สังขารทั้งปวง ไม่ทุกข์

ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา

ตถาคตตรัสรู้ เข้าถึงหลักเหล่านั้นแล้ว จึงบอก แสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

จะเห็นได้ว่า ธรรมทุกอย่างรวมทั้งอริยสัจเป็นของมีอยู่อย่างนั้นตามธรรมชาติรอเพียงเพื่อให้มีผู้ที่จะเข้าไปรู้ในสภาพของธรรมทั้งปวงเท่านั้น ถ้ามีผู้ดำเนินไปตามแนวทางที่รู้ธรรมนั้นได้ ผู้นั้น สามารถรู้ได้โดยไม่เลือกชั้น วรรณะ ดังเช่นภูมิธรรมระดับสววรรคก็ดี ระดับอรุปรหมก็ดี ก็เป็นภพภูมิที่มีอยู่อย่างนั้น เพียงแต่ว่าถ้ามีผู้ปฏิบัติตามธรรมที่สมควรจะไปบังเกิดในภพภูมินั้น ๆ ได้แล้วสววรรคเป็นต้นจะเป็นของเขาทุกคนเสมอกันหมด ธรรมคืออริยสัจมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นของสำหรับทุก ๆ คน”

วคิน กาญจนวณิชย์กุล และสมชัย ศรีนอก^{๑๔} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **“จิตวิทยาการศึกษา”** ว่า “จิตต์ หนุตฺ สุขาวหํ จิตฺที่ฝีกดีแล้วนำสุขมาให้” ฉะนั้นใครอยากจะมีความสุขก็ต้องฝึกจิต ต้องพัฒนาอารมณ์และสุขภาพจิต (Mental Health) โดยให้ความสนใจแก่ สุขวิทยาทางจิต (Meatal Hygiene) ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงหลักเกณฑ์ และวิธีปฏิบัติตนเพื่อบรรลุถึงความมีสุขภาพทางจิตที่ดี ผู้ที่มีสุขภาพทางจิตดี คือ ผู้ที่ปรับตัวได้เป็นอย่างดี สามารถเผชิญความจริงและยอมรับความจริงใจได้อย่างมีความสุข เมื่อมีอุปสรรคมาขัดขวางไม่ท้อแท้ หรือกลัดกลุ้มจนเกินควร แต่จะพยายามฝ่าฟันอุปสรรคเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่ต้องการ...อารมณ์และสุขภาพจิตก็สำคัญยิ่งไม่ว่าเราจะทำอะไร คิดอะไร อารมณ์มักมีบทบาทเข้าไปแทรกแซงอยู่เสมอ ไม่มากก็น้อย คนแต่ละคนย่อมมีอารมณ์และแสดงออกทางอารมณ์ต่างกัน และสามารถควบคุมได้ต่างกัน มีจิตปกติมักใช้อารมณ์และควบคุมอารมณ์ของตนได้ดี คนที่ขาดสุขภาพจิตมักมีอารมณ์ไม่แน่นอน ควบคุมอารมณ์ของตนไม่ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้มาก ๆ เข้า เขาก็มีปัญหาในการปรับตัว

^{๑๔} ดร.วคิน กาญจนวณิชย์กุล, อาจารย์สมชัย ศรีนอก, **จิตวิทยาการศึกษา**, (อัครา).

ถ้าปรับตัวให้เข้ากับสังคมไม่ได้ ก็ยิ่งควบคุมอารมณ์ไม่ได้มากขึ้นเป็นลูกโซ่ติดต่อกันเช่นนี้เรื่อยไป ในที่สุดก็อาจเสียสุขภาพจิตได้มาก ๆ เช่น ความกลัว ความกังวล ความโกรธ เป็นต้น

อารี ตัณฑเจริญรัตน์ (รศ.)^{๑๙} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **“บทสรุปคำสอนวิชาจิตวิทยา”** ว่า “มนุษย์ปุถุชนธรรมดาย่อมมีความรู้สึก นึกคิด มีจิตใจ การเกิดอารมณ์ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาวะทางจิตใจจะเป็นผลให้การกระทำขึ้นทั่วร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงในระบบประสาทอัตโนมัติ และต่อม” ในขณะที่เกิดอารมณ์ ร่างกายจะเตรียมตัวเพื่อรับสถานการณ์ และพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมทำให้พลังงานเพิ่มขึ้น การควบคุมอารมณ์จะทำให้พลังงานนั้นค้างอยู่หรือจะต้องไประบายออกทางกิจกรรมอื่น คนเราจำเป็นต้องหาทางระบายความเครียดที่เกิดขึ้น โดยการกระทำที่ให้ความพอใจได้มากที่สุด เป็นที่ยอมรับของสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอันเนื่องมาจากอารมณ์เกิดจากระบบประสาทอัตโนมัติ ดังนั้นการยับยั้งหรือเก็บอารมณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก แม้ว่าเราจะสามารถควบคุมพฤติกรรมจากอารมณ์ได้ สามารถยับยั้งหรือเก็บกอดอารมณ์ได้ก็ตาม ความเครียดทางอารมณ์ก็มักจะยังคงเป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายใจมีความข้องคับใจอยู่เสมอ ดังนั้นจึงควรรู้จักควบคุมอารมณ์ รู้จักระบายอารมณ์ให้ถูกต้องเหมาะสม เพื่อลดความเครียดทางอารมณ์ป้องกันปัญหาอื่น ๆ ที่จะตามมาภายหลัง...”

การขบคิดวินิจฉัยปัญหา จึงต้องใช้สติปัญญา คือ คิดด้วยสติ รู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อหยุดยั้งและป้องกันความประมาทพลาดผิดและอคติต่าง ๆ มิให้เกิดขึ้น ช่วยให้การใช้ปัญญาพิจารณาปัญหาต่าง ๆ เป็นไปอย่างเที่ยงตรง ทำให้เห็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องเนื่องกันเป็นกระบวนการได้ กระทั่งชัดทุกขั้นตอน และวินิจฉัยได้ถูกต้องว่าปัญหาที่แท้อยู่ตรงไหน จะปฏิบัติแก้ไขได้โดยวิธีใด ส่วนการปฏิบัติได้ถูกนั้น ก็คือปฏิบัติแก้ไขได้ถูกต้องตามหลักการ หลักวิชา หลักเหตุผล และหลักธรรม การคิดได้ดีปฏิบัติได้ถูกนี้เป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผลประกอบกัน และส่งเสริมสนับสนุนกัน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการแก้ไขปัญหา ทั้งในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติกิจการงาน...

พระสมพงษ์ ดิग्ฆมโม (ราชเจริญ) ได้กล่าวไว้ใน **“ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมูสาวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท”** ว่าผลของการศึกษาวิจัยพบว่า มูสาวาทคือคำพูดที่ไม่จริงครอบคลุมถึงคำพูดที่ไม่ดีทั้งหมด การที่จะตัดสินว่า คำพูดหรือการกระทำใดผิดศีลข้อมูสาวาทหรือไม่

^{๑๙} รองศาสตราจารย์ อารี ตัณฑเจริญรัตน์, **บทสรุปคำสอนวิชาจิตวิทยา**, หน้า ๑๑๑

หรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑. พุดเรื่องไม่จริง ๒. มีเจตนาพุดให้ผิดจากความจริง ๓. พยายามพุดเรื่องไม่จริงนั้น ๔. มีผู้อื่นรับรู้หลงเชื่อและได้รับความเสียหายจากเรื่องไม่จริงนั้น เมื่อใดที่องค์ประกอบ ๔ ประการนี้ครบถ้วน การละเมิดศีลข้อมุสาวาทก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น ในเรื่องมุสาวาทนี้มีประเด็นปัญหาจริยธรรมที่คนส่วนมากเข้าใจว่า หากพุดจริงทำให้สูญเสียกับการพุดเท็จแล้วทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ และรักษาผลประโยชน์เอาไว้ได้ คนส่วนมากมักเลือกพุดเท็จมากกว่าพุดจริง สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่ว่า “สัตว์ผู้งดเว้นจากมุสาวาทมีน้อย โดยแท้จริงแล้ว สัตว์ผู้ไม่งดเว้นจากมุสาวาทมีมากกว่า” คนส่วนมากเข้าใจว่า การละเมิดศีลข้อมุสาวาทมีโทษน้อยกว่าการละเมิดศีลข้ออื่น ๆ แต่พุทธปรัชญาถือว่า มีโทษมากเท่ากัน ดังนั้น บุคคลจึงควรรักษาการพุดจริงไว้ยิ่งชีวิต ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน ^{๒๐}

พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม) ได้กล่าวไว้ใน “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” ว่าผลการศึกษาพบว่า ศีลเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริตโดยมีเจตนาเป็นเครื่องประพฤติดงดเว้นจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ คุณธรรมที่มีฐานมาจากศีลย่อมมีคุณค่าที่รักษาและส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีล คือการควบคุมความประพฤติ ป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่ว จิตใจสงบจากกิเลส เป็นสมาธิที่ส่งคุณค่า สนองปัญญาที่เกื้อกูลแก่การกำจัดอวิชชา และความบริสุทธิ์หลุดพ้น ศีลในทางด้านสังคม ซึ่งมุ่งเน้นฝ่ายของวินัยย่อมครอบคลุมการจัดระเบียบด้านนอกทั้งหมดรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติ กิจกรรมทั้งหลายของหมู่ชน ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และสภาพที่ควรจัดได้ให้ความสัมพันธ์กับด้านจิตใจส่งผลออกมาสู่สังคม คุณค่าของศีลทางสังคม คือสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการปรับการแสดงออกทางกาย วาจา ให้เรียบร้อยเกื้อกูลในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี จิตใจของสมาชิกในสังคมประกอบด้วยเมตตาและกรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ ^{๒๑}

^{๒๐} พระสมพงษ์ ดิग्ฆมโม (ราชเจริญ), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมุสาวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๒๑} พระอุบล กตปุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), บทคัดย่อ.

๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูประโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์) ทำวิจัยเรื่อง **“ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลกับบัณฑิตในพระพุทธศาสนา”** ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่เป็นบัณฑิตว่า “คนเราอาจจะคิดชั่ว หรือพูดชั่วได้ แต่ทำที่ดีที่สุดเมื่อทำดีอย่างต่อเนื่องเป็นปกติ ไม่ได้เกิดจากการเสแสร้งแล้ว หลักของศาสนาเอง ก็พิจารณาถือเอาความประพฤตินั้นเป็นเครื่องตัดสินว่าเป็นคนดี หรือเป็นคนชั่ว เพราะมีหลักความจริงที่ศาสนาเองก็ต้องยอมรับว่า การเกิดเป็นคนนั้นมีทั้งดีและชั่วปะปนกันอยู่ ไม่ได้ดีหรือชั่ว เพราะชาติกำเนิด หรือชาติตระกูล แต่ดีชั่วเพราะเกิดจากความประพฤติ ดังนั้น จึงกล่าวว่า “ดีหรือชั่วนั้น ให้อูได้จากความประพฤติหรือการกระทำ”^{๒๒}

พระมหาภาสิต สุภาสิต (สุขวรรณดี) ทำวิจัยเรื่อง **“ชีวิตในอุดมคติตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาท”** ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมที่มุ่งเน้นเอาความเจริญทางด้านวัตถุเป็นจุดหมายชีวิต คนจึงมีค่าน้อยกว่าเงิน ความยุติธรรมมีค่าน้อยกว่ายศศักดิ์และลาภและสักการะอันผู้ปกครองจะพึงได้ ความยุติธรรมและศีลธรรมของผู้ปกครองจึงหายไปพร้อม ๆ กับความโลภในลาภและยศศักดิ์ ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาโยงใยกับสังคม จะเห็นได้ว่าการแก้ไข โดยการพัฒนาทางวัตถุหรือเศรษฐกิจอย่างเดียวไม่มีทางสำเร็จลงได้ โดยธรรมชาติของคนผู้มีกิเลสย่อมจะไม่มีเต็มไม่มีพอมีแต่พรองและแสวงหาอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเพื่อสนองตัณหาของตน ดังนั้น บทบาทของศีลธรรมและคุณธรรมจึงยังมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาควบคู่กันไปพร้อม ๆ กับความเจริญทางด้านอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน”^{๒๓}

พระมหาอำนาจ ทิพย์โม (มีราก) ทำวิจัยเรื่อง **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดก”** ผลการศึกษาพบว่า เบญจศีลก็เหมือนกัน การสำรวจ วาจา คือ การรักษาศีลที่ถูกต้อง ในทุกวันนี้ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเองก็ให้ชาวพุทธได้ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ เพื่อให้สังคมไทยเราจะได้อยู่เป็นสุขเหมือนในอดีตที่ผ่านมา โดยไม่ให้เบียดเบียนกัน เป็นต้น เพราะหากสังคมไทยเรามีศีล ๕ เป็นที่ตั้งแล้ว ปฏิบัติตามศีล ๕ อันเป็นศีลพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคนแล้ว เชื่อเหลือเกินว่า

^{๒๒} พระครูประโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์), “ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลกับบัณฑิตในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, ๘๖ หน้า. (อัครา).

^{๒๓} พระมหาภาสิต สุภาสิต (สุขวรรณดี), “ชีวิตในอุดมคติตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, ๑๒๔ หน้า (อัครา).

ปัญหาต่าง ๆ คงไม่เกิดขึ้นอย่างมากมายเหมือนทุกวัน ส่วนการแก้ปัญหาที่สรุปอยู่ในประเด็นนี้เหมือนกัน”^{๒๔}

พระครูสุวรรณธรรมภากรณ์ ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในวิสุทธิชาดก” ผลการศึกษาพบว่า บุคคลในสังคมจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยความซื่อสัตย์ความจริงใจต่อตนเองและผู้อื่น เช่น ในกรณีของสามีภรรยาจะมีความสุขนั้นจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน ไม่นอกใจซึ่งกันและกัน จะต้องเป็นผู้ที่กล่าวความจริงไม่พูดคำเท็จหลอกลวงผู้อื่นให้เกิดความเสียหาย จะทำกิจการใด ๆ ต้องประกอบด้วยความจริงใจ และศึกษาให้เข้าใจในความจริงอันสูงสุด เช่น เข้าใจในทุกข์ สมุทัยโรธและมรรคหลักธรรมเหล่านี้ผู้หวังความเจริญ ควรนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและสังคม”^{๒๕}

สินชัย วงษ์จ่านงค์ ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า เรื่องคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนา ได้บทสรุปและข้อเสนอแนะไว้ว่า “การจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนานั้น บุคคลจะต้องฝึกฝนอบรมจิตในระดับต่าง ๆ ถ้าเป็นปุถุชนสามัญก็ปฏิบัติธรรมให้อยู่ในวิสัยที่สามารถจะปฏิบัติได้ หากมีศรัทธาจะปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้น พระพุทธศาสนาก็ให้อิสระในการเลือกวิธีการปฏิบัติ จนกระทั่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด ส่วนการไม่บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ที่ตั้งใจไว้ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นความล้มเหลวในชีวิตทางธรรม การปฏิบัติธรรมในระดับสูงจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ไม่ใช่เฉพาะตัวของเราในปัจจุบันเท่านั้นเป็นผู้กำหนด ต้องแล้วแต่ “กรรม” เป็นผู้กำหนดด้วย ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกรรมในอดีตหรือ

^{๒๔} พระมหาอำนาจ ทิปธมฺโม (มีราก), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาสถาชาดก”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, ๙๘ หน้า. (อัตถ์สำเนา).

^{๒๕} พระครูสุวรรณธรรมภากรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวิสุทธิชาดก”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, ๑๐๘ หน้า. (อัตถ์สำเนา).

ปัจจุบันก็ตาม ย่อมเป็นตัวแปรที่สำเร็จในแต่ละขั้นต่อนั้น ย่อมเป็นเครื่องวัดระดับจิตที่แตกต่าง กันในด้านคุณภาพของจิตที่สามารถลดละกิเลสได้”^{๒๖}

พระมหาศรีสุพรรณ อุตตธิโป (ค่านนท์), ทำวิจัยเรื่อง **“การประยุกต์ใช้วจาสุภาสิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”** ผลการศึกษาพบว่า วจาสุภาสิตหมายถึงคำพูดที่กล่าวดีแล้ว ถือเป็นคติได้ ไม่มีโทษ ไพเราะเสนาะหู เป็นวิสุจริต กล่าวด้วยธรรมที่นำออกจากทุกข์ ซึ่งพูดหรือเปล่งเสียงทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความได้ รวมความว่า วจาใดก็ตามที่ไม่เบียดเบียนกายและใจของตนและคนอื่นให้เดือดร้อน วจานั้นเป็นวจาสุภาสิตแท้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงองค์ประกอบของวจาสุภาสิตไว้ในพระสูตร ๒ แห่ง ได้แก่ ในสุภาสิตสูตร ตรัสองค์ประกอบไว้ ๔ ประการ และในวจาสูตร ตรัสองค์ประกอบไว้ ๕ ประการ โดยทรงสรุปไว้ว่า วจาที่ประกอบด้วยองค์ประกอบดังกล่าวนี้ เป็นวจาสุภาสิต ไม่เป็นวจาทุภาสิต ไม่มีโทษ ผู้รู้ทั้งหลายไม่ติเตียน และเป็นมงคลสูงสุดในชีวิต”^{๒๗}

ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล ทำวิจัยเรื่อง **“การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตคหอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”** ผลการศึกษาพบว่า “บุคคลที่จะบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลนั้น พุทธบริษัท ๔ สามารถบรรลุธรรมได้ทุกคนหากบุคคลนั้นมี ฉันทะ เพียรพยายาม เพียรพยายาม มีความพร้อมแล้วก็สามารถบรรลุเป็นอริยบุคคลได้ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องคนชาติ ฐานะวรรณะใด มีฐานะอย่างไร ยากจน มั่งมี เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต”^{๒๘}

^{๒๖} สิ้นชัย วงษ์จันทน์, “การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, ๑๒๐ หน้า. (อัดสำเนา).

^{๒๗} พระมหาศรีสุพรรณ อุตตธิโป (ค่านนท์), “การประยุกต์ใช้วจาสุภาสิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, ๒๓๖ หน้า. (อัดสำเนา).

^{๒๘} ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตคหอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘, ๑๗๓ หน้า. (อัดสำเนา).

๖. วิธีดำเนินการวิจัย

๖.๑ การดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร มีวิธีดำเนินการและลำดับขั้นตอนของการวิจัย ดังต่อไปนี้ คือ

๖.๑.๑ สืบค้นเอกสารและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องจากข้อมูลต่อไปนี้

๖.๑.๒ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ

๖.๑.๓ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร งานวิจัย และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนั้นแล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการ ดังต่อไปนี้

๖.๒.๑ ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เปรียบเทียบกับข้อมูล

๖.๒.๒ ผู้วิจัยใช้หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล แล้วเสนอผลการวิเคราะห์โดยการพรรณนา

๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๗.๑ ทำให้ทราบความหมาย ลักษณะ ประเภท และพฤติกรรมของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนา

๗.๒ ทำให้ได้ทราบผลวิจัยอิทธิพลแนวความคิดของผู้ที่มีกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

๗.๓ ทำให้สามารถนำประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมกับบุคคลและสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม

บทที่ ๒
หลักกัลยาณธรรมและคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยได้จัดลำดับส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหลักกัลยาณธรรมและคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาไว้เป็นข้อห้อยย่อ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและหลักกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒.๒ คุณลักษณะของกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ตัวอย่างของผู้ที่มีกัลยาณธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๑ แนวคิดและหลักกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต) ได้กล่าวถึงกัลยาณธรรมว่า กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันดี, ธรรมอันงาม หมายถึงคุณธรรมที่ดีงาม ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติของกัลยาณชน ผู้ประพฤติกัลยาณธรรมเป็นปกติ นอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้นั้นย่อมสงบสุข ไม่มีเวรภัย ไม่มีศัตรูโดยตรงคือ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากดื่มสุราเมาร้าย และประพฤติพรหมจรรย์ คือเว้นจากกาเมถุนธรรม โดยอ้อมได้แก่เบญจศีลเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า เบญจกัลยาณธรรม หมายถึง ธรรม ๕, ธรรมอันดีงามห้าอย่าง, คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ - the five ennobling virtues; virtues enjoined by the five precepts^๒ จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่ามีลักษณะความหมายที่สอดคล้องและเป็นไป

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ. ๙,), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. (วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐). กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

ในแนวทางเดียวกันเบญจศีลเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ ที่ทำให้เป็นมนุษย์ โดยสมบูรณ์ และทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่นซึ่งเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์

เบญจกัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันงาม ๕ ประการ คำว่า ธรรม หมายถึง สภาพที่ ทรงหรือดำรงรักษาไว้ ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ดีมี ๕ ประการคู่กับศีล ๕ เรียกว่า กัลยาณธรรม จึงมีความหมายว่า ธรรมอันงามเป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอภิยาศัยนิสัยที่ดีและประณีต ศีล เป็นเหตุให้งดเว้นไม่ทำสิ่งที่เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีล ก็มีเพียงการงดเว้นจากโทษ แต่ยังไม่ได้ทำความดีอะไรให้กับตัวเอง ต่อเมื่อมีธรรมอยู่ด้วย จึงจะเป็นเหตุให้ทำความดี เช่น รักษาศีลไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เกิดไปพบคนนอนหลับอยู่บนทางรถไฟ มีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรจะปลุกหรือบอกเขาได้ แต่ไม่ปลุก จนเขาถูกรถไฟทับตาย อย่างมีศีลไม่ขาด เพราะไม่ได้ฆ่าเขา แต่ขาดธรรมคือเมตตา ต่อเมื่อปลุกให้เขารีบหนีออกจากทางรถไฟด้วยเมตตาจิต จึงได้ชื่อว่ามีเบญจกัลยาณธรรม เบญจกัลยาณธรรมนี้ ไม่ต้องสมาทานอย่างศีล เพียงแต่ปฏิบัติอบรมปลูกฝังให้มีขึ้นประจำจิตใจด้วยตนเองก็พอ พุคให้เข้าใจง่าย ได้แก่ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลนั่นเอง

ความหมายในพจนานุกรม ไทย-ไทย เกี่ยวกับ กัลยาณธรรม คำแปล ๒ ความหมาย คือ [กัน-ละ-ยา-นะ-ทำ] น. คุณธรรมอันดีงาม, และคุณธรรม ๕ ประการที่ผู้รักษาศีล ๕ ควรจะต้องปฏิบัติควบกันไป เรียก ว่า เบญจกัลยาณธรรม คือ

๑. เมตตากรุณา(คู่กับศีลข้อที่ ๑)
๒. สัมมาชีวะ (คู่กับศีลข้อที่ ๒)
๓. กามสังวร (คู่กับศีลข้อที่ ๓)
๔. สัจจะ (คู่กับศีลข้อที่ ๔)
๕. สติ (คู่กับศีลข้อที่ ๕)

กัลยาณมถเทียร น. ศาล (เทพารักษ์) หรือที่อาศัย อันประกอบด้วยความสุขหรือ ความรุ่งเรือง.

กัลยาณธรรมชาดก กัลยาณธรรมวรรค ทุกนิบาตชาดก ขุททกนิกาย ชาดก พระสุตตันตปิฎก ว่า กัลยาณธรรมชาดก ผู้มีกัลยาณธรรม

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน ในกาลใด บุคคลได้ธรรมสมญาว่า ผู้มีกัลยาณธรรมในโลก ในกาลนั้นนรชนผู้มีปัญญา ไม่ควรให้ตนให้จาก สมญานั้น ธรรมดาสต์บุรุษถือเอาสมญานั้น เป็นธุระสำคัญแม้ด้วยหิริ”.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมชน สมญาว่า ผู้มีกัลยาณธรรมในโลก
 ข้าพระองค์พิจารณาถึงสมญานั้นอยู่ จักขอบวชในวันนี้
 เพราะข้าพระองค์ไม่มีความพอใจในการบริโภคนามในโลกนี้”

พระมหาประติษฐ์ จิตตสวโร กล่าวว่า เบญจกัลยาณธรรม” หมายถึง ธรรมที่ทำให้
 ให้เป็นคนงาม ธรรมที่ทำให้เป็นคนงามหรือธรรมอันดีงาม ๕ อย่าง ได้แก่

๑) ใจดีมีเมตตา เมตตากรรณา คือ ความรักและปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข
 และมีความสงสารคิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ภัยความเดือดร้อนทั้งปวง เอื้อเฟื้อและแบ่งปัน
 น้ำใจให้สังคม มีจิตใจเมตตาปราณีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือแม้กระทั่งต่อหมู่สัตว์ทั้งหลาย มักจะมี
 หน้าตาที่ผ่องใสอิมเอิบ มีสง่าราศี ผิดกับคนที่มีจิตอาฆาตพยาบาทเบียดเบียนต่อผู้อื่น ความ
 เมตตาอย่างไม่มีประมาณนี้ ถือว่าเป็นตัวยาทิวิเศษในการที่จะเสริมความงามให้อย่างยิ่งยวด

๒) ใฝ่หาอาชีพสุจริต สัมมาอาชีพะ คือ การทำมาหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ไม่
 หลอกลวงหรือโกงคนอื่นให้เสียหายไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงไม่ทรยศต่อสังคมประเทศชาติเช่น ค้ายา
 เสพติดหรือค้าประเวณี เป็นต้น ไม่เป็นคนล็กเล็ขโมยน้อย อันจะก่อความเดือดร้อนตามมา
 เพราะการเห็นแก่สิ่งเล็กน้อย เห็นว่าไม่มีใครรู้ แต่ถึงแม้ไม่มีใครรู้ ฟ้าก็รู้ ถึงแม้ฟ้าไม่รู้ แต่เรารู้ ทำ
 มาหากินที่สุจริตแม้จะรวยช้า แต่ก็มีสุขนาน ดีกว่าทุจริตประพฤติมิชอบ รวยเร็ว แต่ก็อยู่ไม่
 นาน อยู่ได้ด้วยความหวาดระแวง ไม่มีความสุข หน้าตาก็ไม่ผ่องแผ้ว อันเกิดจากจิตใจที่ไม่สะอาด

๓) ไม่คิดเพื่อฟุ้ง กามสังวร คือ การสำรวมระวัง ควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ ความ
 ต้องการทางเพศให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้หลงไหลในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส ตามกระแสแฟชั่นนิยม
 ที่ผิดธรรมชาติทางหรือเกินพอดี จนทำให้ตนเอง ครอบครวั และสังคมต้องเดือดร้อน พอใจยินดีใน
 คู่ครองตัว ไม่มัวเมาเจ้าชู้จนเกินงาม ควบคุม และยับยั้งอารมณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหา รักษาจิตของ
 ตนดี ไม่ให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล เพราะบางครั้งอำนาจของอารมณ์อาจทำให้อนาคตพังทลาย
 ลงได้ในพริบตา นำมาซึ่งความน่ารังเกียจต่อผู้พบเห็น ฉะนั้นจะทำอะไรก็ให้อยู่ในความพอดี เมื่อ
 พอดีก็จะพองาม ความงามที่แท้จริงก็จะตามมา

๔) มุ่งมั่นจริงใจ มีสัจจะ คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ
 จริงใจต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ลับลับกลอกที่เรียกว่าหน้าไหว้หลัง
 หลอก เป็นคนตรงต่อหลักการและความถูกต้อง การเป็นคนมีสัจจะ จะเป็นเสน่ห์อย่างมากใน
 การเข้าสังคม เป็นที่เชื่อถือของคนในสังคม ไม่ว่าใครก็ตามจะให้ความไว้วางใจ อย่างไม่รีรอ นับว่า
 เป็นความงามที่มีผลสำคัญต่อชีวิต หน้าที่การงาน อันจะส่งผลถึงอนาคตความมั่นคงในชีวิต

๕) ทำสิ่งใดให้รู้ตัว มีสติสัมปชัญญะ คือ ฝึกตนให้เป็นคนหนักแน่นในอารมณ์ รู้จักยั้งคิด และควบคุมความรู้สึกตัวอยู่เสมอว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ สิ่งใดมีคุณให้โทษมีประโยชน์และไร้สาระ ตลอดจนระวางมิให้เป็นคนมัวเมาประมาทในทุกลมหายใจเข้าออก มีสติรู้ตัวอยู่ทุกขณะจิต คิดไม่ผิดพลาด พุดไม่ผิดพลาด และทำไม่ผิดพลาด การมีสตินับว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตอย่างมาก ความระลึกรู้ได้ และความรู้สึกตัวในทุกขณะที่กระทำ จะก่อให้เกิดความผิดพลาดน้อยหรือแทบจะไม่มีเลย การมีสตินั้น เป็นข้อสำคัญที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอน เพราะสติเป็นหัวใจของทุกอย่าง ของทุกการกระทำ หรือที่เรียกว่า สมาธิ ก็คือ การฝึกสติ นั้นเอง เมื่อฝึกสติบ่อยเข้า ความหลงมัวเมาในมายา ก็จะไม่เกิด เมื่อไม่มีความหลง การรู้ตามความเป็นจริงก็จะเกิดขึ้นมา และเมื่อใดที่มีสติรู้ตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็จะมีแต่ความสุข เมื่อไม่มีความทุกข์ ความสุขก็จะบังเกิด เมื่อสุขบังเกิด ความสบายใจ ความผ่อนคลาย แขมขื่น ความปิติ เอิบอิ่ม ที่ปรากฏในจิตใจ ก็จะแสดงออกทางสีหน้า กิริยาท่าทาง ที่เรียบร้อย งดงาม ความสวยงามที่แท้จริงก็จะเกิดขึ้น

ความงามที่เป็นรูปกายภายนอกถือว่าเป็นรูปสมบัติ ใครมีพร้อมบริบูรณ์นับว่าโชคดี ที่เกิดมาหล่อสวย รวย ฉลาด กันไปด้วย เป็นการเสริมสวย สร้างเสน่ห์ให้กับตนเองด้วยวิธีที่ง่าย ๆ ที่ไม่ต้องอดอาหาร ไม่ต้องเจ็บตัว และไม่ต้องกลัวจน เรียกว่าสวยแบบมีคุณค่า จ่ายแพงกว่าทำไม่ละคะ ประหยัดกว่ากันเยอะเลย สวยแบบนี้เขาเรียกว่าสวยนาน สวยไม่สร้าง ดูอย่างไรก็ไม่จืด ใครๆก็อยากที่จะคบค้าสมาคมด้วย จึงถือว่าเป็นสุดยอดของความสวย ที่คุณสามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตัวของคุณเอง จะสวยอย่างเบญจกัลยาณี จะต้องมีเบญจกัลยาณธรรมด้วย ดังคำกลอนที่ว่า

คนจะงาม	งามน้ำใจ	ไซ้ไบหน้า
คนจะสวย	สวยจรรยา	ไซ้ตาหวาน
คนจะแก่	แก่ความรู้	ไซ้อยู่นาน
คนจะรวย	รวยศีลทาน	ไซ้บ้านโต ^๓

ความหมายในพระไตรปิฎก ว่าด้วยภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ๔ ด้วยพุทธพจน์ที่ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ย่อมเป็นผู้เสริญสรรเสริญอยู่จบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัย เราเรียกว่าอุตมบุรุษ"

^๓ พระมหาประติษฐิ จิตตสัโร น.ธ.เอก, ป.ธ.๓ <http://www.cdthamma.com/> = สืบค้นเมื่อ วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓.

๑) ภิกษุเป็นผู้มีกัลยาณศีล คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีศีลสำรวมในพระปาฏิโมกข์ (ศีลที่สำคัญของภิกษุ) สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร (มารยาทและการไปแต่ในที่ที่สมควร) เห็นภัยในโทษเล็กๆ น้อยๆ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอชื่อว่ามีกัลยาณศีลดังกล่าวมานี้แล

๒) ภิกษุผู้มีกัลยาณศีลดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณธรรมอย่างไร? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ประกอบเรื่องๆ ซึ่งการอบรมธรรม อันเป็นไปในฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการ ๕ อยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณธรรม ดังกล่าวมานี้แล

๓) ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรมดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาอย่างไร? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนในปัจจุบันอยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาอย่างนี้แล

๔) ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญาดังนี้แล้ว ชื่อว่าเสร็จธุระ อยู่จบพรหมจรรย์ เราเรียกว่าอุตมบุรุษ."^๔

สรุปได้ว่า กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดี, ธรรมอันงาม เป็นธรรมที่ดีงาม, ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน, ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นกัลยาณชน ผู้ประพฤติกัลยาณธรรมเป็นปกตินอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้ผู้นั้นย่อมสงบสุข ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู กัลยาณธรรม โดยตรงคือ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากดื่มสุราเมรัย และประพฤติพรหมจรรย์คือจากเมถุนธรรม โดยอ้อมได้แก่ เบญจศีล-เบญจธรรม และกัลยาณธรรม เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น บางครั้งจึงเรียกกัลยาณธรรมว่า มนุษยธรรม

ความหมายว่าด้วย เบญจกัลยาณธรรม

เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม (ธรรม ๕, ธรรมอันดีงามห้าอย่าง, คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ - the five ennobling virtues; virtues enjoined by the five precepts)

๑) เมตตาและกรุณา (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ - loving-kindness and compassion) คู่กับศีลข้อที่ ๑

^๔ ข. อิติ. (ไทย), ๒๕/๙๗/๔๗๐-๔๗๑.

๒) สัมมาอาชีพะ (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต - right means of livelihood) คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓) กามสังวร (ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส - sexual restraint) คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔) สัจจะ (ความสัตย์ ความซื่อตรง - truthfulness, sincerity) คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕) สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท - mindfulness and awareness; temperance) คู่กับศีลข้อที่ ๕

ข้อ ๒ บางแห่งเป็น ทาน (การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ - giving; generosity)

ข้อ ๓ บางแห่งเป็น สทวารสันโดษ (ความพอใจด้วยภรรยาตน - contentment with one's own wife)

ข้อ ๕ บางแห่งเป็น อัปปรมาทะ (ความไม่ประมาท - heedfulness)

เบญจธรรมนี้ ท่านผู้เป็นหมวดธรรมขึ้นภายหลัง จึงมีแปลกันไปบ้าง เมื่อว่าโดยที่มา หัวข้อเหล่านี้ส่วนใหญ่ประมวลได้จากความท่อนท้ายของกุศลกรรมบถข้อต้นๆ^๕

ความหมายว่าด้วย เบญจศีล จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

เบญจศีล หรือ ปัญจศีล แปลว่า ศีล ๕ เป็นศีลหรือข้อห้ามในลำดับเบื้องต้นตามพระโอวาทของพระพุทธโคดม พระศาสดาแห่งพุทธศาสนาพระองค์ปัจจุบัน แต่ทั้งนี้เบญจศีลเป็นหลักการที่มีมาและเป็นที่สั่งสอนทั่วไปก่อนพระพุทธโคดมอุบัติแล้ว จัดเป็นศีลขั้นต่ำของพระโสดาบัน

เบญจศีลเป็นหลักธรรมประจำสังคมมนุษย์ ในพิธีกรรมทั้งปวงแห่งพุทธศาสนา ภิกษุจึงนิยมกล่าวเป็นภาษาบาลีมอบศีลที่ตนมีให้บุคคลร่วมรักษาด้วย เรียกว่า "ให้ศีล" และพุทธศาสนิกจักกล่าวรับปากว่าจะรักษาศีลหรือที่เรียกว่ากล่าว "รับศีล" ทั้งนี้ ไม่เพียงแต่ภิกษุเท่านั้นที่ให้ศีล ขรวาาสผู้รักษาศีลอยู่แล้วก็สามารถให้ศีลแก่บุคคลอื่นได้ด้วย

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) <http://board.palungjit.com/fA1-74370.html/> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๒๔/๖/๒๕๕๓).

เบญจศีลเป็นข้อไม่พึงปฏิบัติ คู่กับ "เบญจธรรม" อันเป็นข้อพึงปฏิบัติ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับรักษาเบญจธรรมด้วย แต่การรักษาเบญจศีลนี้มีข้อบังคับของพุทธศาสนิกชน เป็นคำแนะนำให้พึงยึดถือด้วยความสมัครใจเท่านั้น

เบญจศีลเป็นหลักธรรมประจำสังคมที่มีมาก่อนพุทธกาลแล้ว ปรากฏในจกัวัตติสูตร (บาลี: จกวัตตติสุตฺต) อันกล่าวถึงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิตรัสสอนประชาชนว่า ท่านทั้งหลายต้องไม่ฆ่าสัตว์ (ปาณาณ น หนุตพุโพ), ต้องไม่ถือเอาของที่เขามาได้ให้ (อทินฺนํ น อาทาทพุพฺ), ต้องไม่ประพฤติน่าไม่เหมาะสมทางเพศ (กาเมสุ มิจฺฉา น จริตพุพา), ต้องไม่กล่าวเท็จ (มุสา น ภาสิตพุพา) และต้องไม่บริโภคสุรายาเมา (มชฺชํ น ปาตพุพฺ) ต่อมา เมื่อมีผู้ประพฤตินิดจากที่พระเจ้าจักรพรรดิสอน จึงมีการลงโทษด้วยวิธีจับแขนไพล่หลังแล้วเอาเชือกเหนี่ยวมัดอย่างมั่นคง โคนผม และประคอบมัดเท้าไว้เสี้ยงกร้าว แห่ประจานไปตามถนนและตรอกซอกซอย พาออกไปทางประตูเมืองที่ใดก็ได้ ก่อนประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะ

เบญจศีลมีอิทธิพลมากในสังคมอินเดียโบราณ จากคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์จกัวัตติสูตรดังกล่าว เมื่อกาลผ่านไปก็กลายเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับนักบวชทั่วไปในสังคมอินเดีย แต่ปรับปรุงเหลือเพียงสี่ข้อเท่านั้น ประกอบด้วย ไม่ฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ถือเอาของที่เขามาได้ให้ ๑ ไม่มีเพศสัมพันธ์ ๑ และไม่อวดอุตริมนุชยธรรม ๑

ต่อมาพระโคตมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นและประกาศพุทธศาสนาก็ทรงยอมรับเอาข้อห้ามห้าประการตามจกัวัตติสูตรมาสั่งสอนในพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย เรียกว่า "ศีล" บ้าง "สิกขาบท" บ้าง แต่ในทางปฏิบัติหมายถึง เจตนางดเว้นจากการทำความชั่วห้าประการข้างต้น ไม่เพียงเท่านั้น ครั้งเสด็จออกบวรพชาก็ทรงถือปฏิบัติตามคุณธรรมนักบวชสี่ประการดังกล่าว โดยทรงขนานชื่อว่า "อภรณียกิจ ๔" แปลว่า เรื่องที่นักบวชไม่พึงทำสี่ประการ และทรงนำไปเป็นเกณฑ์บัญญัติพระวินัยอีกด้วย ที่เห็นได้ชัดคือ ปาราชิก ๔

โดยเหตุที่เบญจศีลเป็นหลักธรรมสำหรับอุ้มชูโลก จึงได้รับสมญาต่างๆ อาทิ สมญาว่า "มนุชยธรรม" คือ ธรรมของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์รักษาธรรมห้าประการนี้แล้ว โลกหรือสังคมก็จะสงบสุข "นิจศีล" หรือ "นิตยศีล" คือ ศีลที่บุคคลทั้งนักบวชและฆราวาสพึงรักษาเป็นนิตย์, ว่า "คินิศีล" คือ ศีลของคฤหัสถ์, ว่า "อาคาริยวินัย" คือ วินัยของผู้ครองเรือน เป็นต้น

ราชบัณฑิตยสถานแห่งประเทศไทย แสดงความเห็นที่ "...น่าจะถือได้ว่า ศีล ๕ เป็นรากฐานของศีลทั้งปวง..."^๖

หากถามว่า เมื่อเกิดมาแล้วยากจนขาดทุนทรัพย์ บัณฑิตเงินทอง จะใช้จ่ายเท่าที่ควรจะเป็น ก็ไม่เพียงพอจะบริโภคแม้แต่ตนเองก็ดี เป็นต้น แต่ปรารถนาว่า ทรัพย์สมบัติ ความอยู่ดีมีสุข เป็นคนที่สมบูรณ์แบบ หรือต้องการที่จะเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์แบบ ซึ่งถือว่าเป็นที่ปรารถนาของมนุษยชาติ ก็ยอมได้ ต้องมีหลักธรรม หรือคุณสมบัติ ๗ ประการ เรียกว่า **สัปปริสธรรม** แปลว่า ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมของคนดี, คือ ๑. ธัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ ๒. อุตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล ๓. อุตตัญญตา รู้จักตน ๔. มัตตัญญตา รู้จักประมาณ ๕. กาลัญญตา รู้จักกาล ๖. ปริสัจญตา รู้จักชุมชน และ ๗. ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล^๗ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกรรมเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การเกิดของกรรมใหม่ได้อีกโดยไม่จบสิ้น เพราะฉะนั้นในส่วนของภพกระทำ จึงถือว่าเป็นการแสดงเอกลักษณ์จึงเปรียบไว้ว่า "จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว หรือ การกระทำ เป็นสิ่งที่อธิบายได้ดีกว่าคำพูด" ด้วยคุณลักษณะการดำเนินชีวิตที่เป็นไปด้วยความรับผิดชอบและความมีเหตุผล ไม่มีประสพการณ์คั่งค้างครองใจ ไม่มีกิเลสครอบงำเป็นเจ้าหัวใจ จักเป็นอิสระแล้ว ความรู้สึกนึกคิดตามความสมควรจึงปฏิบัติตัวแสดงออกไปตามเหตุผลที่มองเห็นด้วยปัญญาดังพุทธวจนะที่ว่า "เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เป็นผู้ทำชุมชนมากมายให้ตั้งอยู่ในอริยวินัยธรรม กล่าวคือ ความมีกัลยาณธรรม ความมีกุศลธรรม"^๘

สรุปได้ว่า เหตุที่ทำได้กล่าวแล้วข้างต้นก็เนื่องมาจากธรรมชาติที่มีอยู่ภายในตัวของคนเราทุกคน มีรากเหง้าของกุศลกรรมและอกุศลกรรมครอบงำอยู่ ดังที่จะเห็นได้ว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายคือคนเราทุกคนที่ได้เกิดมาสู่โลกนี้หรือโลกอื่นๆ ก็ตามล้วนแต่เกิดมาเพราะกรรมทั้งสิ้น เพราะบุคคลที่สิ้นแล้วซึ่งอกุศลกรรม หรือกิเลสวัฏฏ์ คือกิเลส, วงจรส่วนกิเลส, หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปัจจุสมุปบาท ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และ อุปาทาน เหล่านี้แล้วจะไม่กลับมาเกิดอีก

^๖ http://www.kondee.com/board_show_question.php?menu=&qsqno=3921&page=1&search=&sort/ เข้าถึงข้อมูลเมื่อ สืบค้นเมื่อ (๔/๖/๒๕๕๓).

^๗ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘ - ๒๐.

^๘ อ.จตุกก. (ไทย) ๑๕/๓๕/๔๖.

บุคคลผู้ที่จะมีความดีในระดับใดก็ตาม ตราบใดที่ยังไม่สามารถปฏิบัติญาณต่อตนเองได้แล้วว่า เป็นพระอรหันต์แล้ว

๒.๑.๒ ลักษณะของกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑) ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมคิดดังนี้ คือ

จากการที่ได้ทราบผลของการกระทำดังกล่าวมาแล้ว จึงสามารถสรุปได้ว่า เหตุที่ต้องทำอย่างนี้ ก็เนื่องมาจากธรรมชาติที่มีอยู่ภายในของตัวของคนเราทุกคน มีรากเหง้าของกุศลมูล^๙ สามารถรู้และเข้าใจอยู่ตรงกันข้ามของคนพาล (อกุศลทุจริต) ได้โดยไม่ต้องอธิบาย เพราะเนื่องจากการกระทำของกุศลและอกุศลต่างกัน จากความประพฤติที่แสดงออกมานั้นตรงกันข้ามกัน คือถ้ากล่าวถึงความดีย่อมต้องรู้ว่าอะไรคือความชั่ว หรือเมื่อกล่าวถึงความชั่วย่อมสามารถที่เข้าใจได้ว่าอะไรคือสิ่งที่เป็นความดี เพราะฉะนั้นในหัวข้อนี้จึงมุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์แนวคิดของคนดี ที่นี้หมายถึงคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

๒) ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมพูด คือ

การพูด ถือว่า เป็นการแสดงออกในทางร่างกาย สูดยอดพุทธพจน์ คือ **วิภังชวาที** “ผู้กล่าวจำแนก”, ผู้แยกแยะพูด”, เป็นคุณบทคือคำแสดงคุณลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า หมายความว่า ทรงแสดงธรรมแยกแยะแจ่มแจ้งออกไปให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบย่อยๆ มาประชุมกันเข้าอย่างไร เช่น แยกแยะกระจายนามรูปออกเป็นชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ เป็นต้น สิ่งทั้งหลายมีด้านที่เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษอย่างไร เรื่องนั้นๆ มีข้อจริงข้อเท็จอะไรบ้าง การกระทำอย่างนั้นๆ มีแง่ถูกแง่ผิดแง่ที่ดีและแง่ไม่ดีประการใด เป็นต้น เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นเรื่องนั้นอย่างชัดเจน มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง เช่นมองเห็นความเป็นอนัตตา เป็นต้น ไม่มองอย่างตีคลุมหรือเห็นแต่ด้านเดียวแล้วยึดติดในทิวฐิต่างๆ อันทำให้ไม่เข้าถึงความจริงแท้ตามสภาวะโดยทั่วไปเป็นที่รับรู้และยอมรับกันว่า เป็นการกระทำอย่างหนึ่งในระบบของชีวิตที่แยกออกมาให้เห็นได้ ทาง ๓ ทาง คือ คิด พูด และทำอาศัยปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อม ปัจจัยภายใน ได้แก่ สติสัมปชัญญะ ทัศนคติ ค่านิยม อารมณ์ ฯ ซึ่งเราก็เห็นโดยตรง แต่จะวิเคราะห์ในประเด็นอื่นๆ ที่ควรทราบเพื่อประกอบความเข้าใจ เพราะคำพูดของมนุษย์ถือว่ามีค่าสำคัญมาก ดังที่มีคำกล่าวขานเป็นคติสอนใจชาวบ้านมาช้านาน ไทยเรามีสุภาษิตอยู่ว่า ปากเป็นเอก

^๙ กุศลมูล รากเหง้าของกุศล, ต้นเหตุของกุศล, ต้นเหตุของความดีมี ๓ อย่าง คือ ๑. อโลกะ ไม่โลภ (จาคะ) ๒. อโทสะ ไม่คิดประทุษร้าย (เมตตา) ๓. อโมหะ ไม่หลง (ปัญญา).

เลขที่โท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นจัตุตวา หรือ พุดดีเป็นศรีแก่ตัว พุดชั่วพาดัวปราชัย หรือว่า "พุดดีเป็นเงินเป็นทอง" สุภาสิตเหล่านี้แสดงให้เห็นความสำคัญของคำพุดว่า มีความสำคัญอยู่มาก เช่นคำว่ากินใจที่ว่า "ดี...อยู่ที่ปาก ทุกข์ยาก...อยู่ที่มือ" สุนทรภู่ กวีเอกของไทย ก็เห็นความสำคัญ ในข้อนี้ ถึงกับเขียนเป็นกลอนไว้ว่า

ถึงบางพุดพุดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักสรรถ้อยอวยรอยจิต
แม้พุดชั่วตัวตายทำลายมิตร จะถูกผิดในมนุษย์เพราะพุดจา ฯ

และมีอีกบทตอนหนึ่งว่า

เป็นมนุษย์สุดนิยมเพียงลมปาก จะได้ยากโหยงเพราะชีวหา
แม้พุดดีก็มีคนเขาเมตตา จะพุดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ ฯ

ในทางพระพุทธศาสนา ก็สอนในเรื่องนี้ไว้ว่า "เปล่งวาจาดียังประโยชน์ให้สำเร็จ" และอีกบทหนึ่งว่า "คำที่พุดออกไป เป็นมงคลสูงสุด"^{๑๐}

ในคัมภีร์มงคลที่ปิ่นแปล ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ มงคลที่ ๓๐ ว่า "สุภาสิตา จ ยา วาจา... เอวมาทีสุ วา คจฺจตีฯ" นั่นคือ กล่าวคำอ่อนหวานเป็นที่สุจริต ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ

- ๑) กาเลน จ ภาสิตา โหหิ กล่าวในกาลที่สมควรจะฟังกล่าว
- ๒) สจฺจจา จ ภาสิตา กล่าวแต่คำสัตย์ที่จริงไม่กล่าวคำเท็จ
- ๓) สณฺหา สุภาสิตา กล่าวคำอ่อนหวานสุขุมละเอียดยุติไม่หยาบคาย

ให้เคืองหูผู้อื่น

- ๔) อตุถสญฺหิตา จ ภาสิตา กล่าวคำที่มีประโยชน์ในชาตินี้และชาติ
- ๕) เมตฺตจิตฺเตน จ ภาสิตา กล่าวคำประกอบไปด้วยจิตเมตตา ไม้มีความ

โกรธอิจฉาริษยาพยาบาท.

- ๓) ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมทำ คือ

ในส่วนของสภาพแวดล้อมดังที่กล่าวมานี้ จึงเรียกว่าเป็นสาเหตุ หรือ เป็นเหตุปัจจัยเครื่องช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ประพฤติดีกุศลธรรมอย่างนี้ได้มากที่สุดมี สองประเด็น คือ

๑) **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ วัฒนธรรม ภูมิประเทศ สภาพทางสังคม และการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่นฯ และการคบเพื่อนเป็นกัลยาณมิตร คือ

^{๑๐} ส. พินิจจันทร์. คติธรรม. (กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๓.

บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ หรือมิตรสหายจากสังคมสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล

๒) **ปัจจัยภายใน** ได้แก่ ทักษะสติ บุคลิกภาพ แรงจูงใจ หรือค่านิยมที่มีอยู่

คัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวในกถาวัตถุสูตร เล่มที่ ๓๑ ข้อที่ ๓๑๙ หน้าที่ ๓๒๐ ไว้ตอนหนึ่งว่า... ชนเหล่าใดเป็นคนเจ้าโทสะ ฟุ้งซ่าน ใ้อวดเจรจา ชนเหล่านั้น มาถึงคุณที่มีใช้ของพระอริยเจ้า ต่างหาโทษของกันและกัน ขึ้นชมคำพุทธานุภาพ ความพลั้งพลาดความหลงลืม และความปราชัยของกันและกัน ก็บัณฑิตรู้จักกาลแล้ว ฟังประสงค์จะพูด ควรเป็นคนมีปัญญา ไม่เป็นคนเจ้าโทสะ ไม่ใ้อวด มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ใจเบาหุนหันพลันแล่น ไม่เพ่งโทษ กล่าวแต่ถ้อยคำที่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมพูดกัน และประกอบด้วยธรรมซึ่งพระอริยเจ้าพูดจากัน เพราะรู้ทั่วถึงได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น เขาจึงพาที่ได้ บุคคลควรอนุโมทนาคำที่เป็นสุภาษิต ไม่ควรรุกรานในถ้อยคำที่กล่าวชั่ว ไม่ควรศึกษาความแข่งดี และไม่ควรรยึดถือความพลั้งพลาด ไม่ควรทับถม ไม่ควรชมชู้ ไม่ควรพูดถ้อยคำเหลวไหล เพื่อรู้ เพื่อเลื่อมใส สัตบุรุษทั้งหลายมีการปรึกษาหารือกัน พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมปรึกษาหารือกัน เช่นนั้นแล นี่การปรึกษาหารือของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เมธาวิบุคคลรู้เช่นนี้แล้ว ไม่ควรถือตัว ควรปรึกษาหารือกัน ดังนี้.

จากสุภาษิตดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องยืนยันลักษณะของการพูดที่ดีและชั่วเกิดมาจากความคิดที่มีอยู่ภายใน และแสดงออกต่อบุคคลภายนอกเพื่อต้องการที่จะสื่อให้รู้ความหมายของตนเองว่า ผู้พูดมีความประสงค์หรือต้องการที่จะแสดงความหมายใดของสิ่งที่นึกคิดนั้นออกมา และสามารถที่จะทำให้ล่วงรู้ได้ว่า เป็นคนโง่หรือเป็นคนฉลาด เป็นคนดี หรือเป็นคนเลว เป็นผู้ที่มีปัญญามาก หรือเป็นผู้มีปัญญาน้อยได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า "คำพูด" คือ สิ่งที่ใช้แทนความคิดซึ่งซ่อนอยู่ภายใน หนึ่ง ในบางครั้งคนเราพูดชั่ว แต่ก็ไม่ได้ทำชั่วตามที่พูด จะเนื่องด้วยเพราะสาเหตุใดก็ตาม แต่ก็เรียกได้ว่า คนๆ นั้น เป็นคนชั่ว เป็นคนมีดี เพราะเหตุว่า คนๆ นั้น "ชั่ว" เพราะปาก "ชั่ว" เพราะมีวาจาชั่ว จึงเรียกว่า คนปากชั่ว คนปากเสีย การที่คนพูดชั่วทั้ง ๔ ลักษณะนั้น แม้ว่าไม่ได้ทำตามทีพูดไว้ ก็ถือว่าความสมบูรณ์ของการพูดนั้นครบองค์ประกอบแล้ว เช่นคนที่มีนิสัยเออะอะโว้ยว้าย ชอบพูดชมผู้อื่นอยู่เสมอ จนเป็นที่รู้จักดีของคนทั่วไป และวันหนึ่งได้กล่าวชมผู้คนที่เดินผ่านหน้าบ้านของตนเองว่า "ถ้าใครเดินผ่านหน้าบ้านหลังนี้ เดี่ยวจะฆ่าให้ตาย" ครั้นเมื่อมีคนเดินผ่านมา ก็ไม่ได้ฆ่าคนที่เดินผ่านหน้าบ้านของตนตามที่ได้กล่าวไว้ กรณีเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า เป็นคนปากเสีย ปากชั่ว แม้ว่าจะไม่ได้ลงมือฆ่าคนตามที่ได้ประกาศไว้แล้วก็ตามที่ สมดังพุทธภาษิต กล่าวไว้ในพหูภณีสสูตร สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย

ปัญญา – ฉกัณนิบาต ข้อที่ ๒๑๔ หน้าที่ ๒๒๗ ปฐม ๒๑๓ ไว้ว่า โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก & ประการ คือ

๑. พูดเท็จ
๒. พูดส่อเสียด
๓. พูดคำหยาบ
๔. พูดเพ้อเจ้อ
๕. เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ข้อเสนอแนะการพูดในเรื่องเหล่านี้ดังกล่าวมาแล้วนั้น ไม่ได้พูดตามสัญญาตัญญา แต่พูดโดยเจตนาเพื่อมุ่งให้เกิดความหมายตามที่ต้องการในการจะพูดออกไปแล้วนั้น เป็นธรรมดาของมนุษย์จะพูดตามที่คิด หรือพูดตามทิวทัศน์ที่ได้ตัดสินใจโดยเด็ดขาดแล้ว แม้ว่าอาจจะมีบางครั้งที่ผู้พูดโดยมิได้เตรียมตัว หรือโดยมิได้ทันระมัดระวัง แต่ความหมายของคำที่ได้พูดออกไปแล้วนั้น ได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ลงแล้ว ดังเช่นตัวอย่างที่นำมากล่าวแล้วในข้างต้น

ฉะนั้น การพูดจึงเกิดกรรมขึ้นแล้วในทันที แต่จะมีผลสมบูรณ์ หรือไม่มีผลเลยก็ขึ้นอยู่กับเจตนาภายใน และปัจจัยภายนอกที่เป็นตัวแปรหรือเป็นตัวร่วมที่สำคัญ ในอันที่จะทำให้เกิดผลสมบูรณ์ หรือเกิดผลที่ไม่สมบูรณ์ขึ้นได้ จะเห็นว่าการพูด หรือคำพูด จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนออกมาของปัญญาอย่างหนึ่ง เช่น เด็ก หรือคนบ้าที่เสียสติ ไม่มีกำลังปัญญา ถึงแม้จะพูดภาษามนุษย์ออกมาได้ แต่ก็มีคามหมายน้อย หรือไม่มีคามหมายเลย ส่วนคนที่มีวุฒิภาวะสมบูรณ์เต็มที่แล้ว การสื่อความหมายโดยการพูดจะแฝงไว้ด้วยความหมายเสมอ และความหมายที่กล่าวถึงนั้น คือ เป็นไปในทางดี หรือทางชั่ว เมื่อขณะคนเรามีความโกรธหรือความไม่พอใจ ก็จะแสดงคำพูดที่หยาบคายออกมา ด้วยการด่าทอ หรืออาจพูดจากร้าวไม่สุภาพเช่นนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า ความไม่พอใจหรือความกริ้วโกรธก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ แต่จะต้องพิจารณาว่าทำไมจึงพูดอย่างนี้ เพราะคนที่ประสบด้วยเหตุการณ์กรณีเดียวกันนี้อาจจะไม่พูดอย่างนี้ได้ จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่จะต้องวิเคราะห์คือ โดยทางกายภาพของคนเรานั้นสามารถวินิจฉัยและตรวจสอบได้อย่างชัดเจน แบบคมชัดลึก แต่สภาพทางจิตใจและอารมณ์นั้น ไม่สามารถที่จะวัด กำหนด หรือตรวจสอบได้อย่างชัดเจนอย่างเช่นทางด้านของกายภาพที่เป็นสสาร และมีสิ่งที่ควรยกมาเพื่อพิจารณาประกอบในเรื่องดังกล่าวต่อไปอีกว่า

เมื่อมีจิตเมตตา ใจย่อมสุขสบาย เข้มขึ้นผ่องใส ปลอดโปร่งและกว้างขวาง เป็นสภาพที่เอื้อหนุนแก่ชีวิตจิตใจ ส่งเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เมตตาจึงเป็นกุศล สติทำให้ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังเกี่ยวข้องหรือต้องทำ ระลึกได้ถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมในกรณีนั้นๆ และ

ป้องกันไม่ให้อกุศลธรรมทั้งหลายได้โอกาส ทำให้จิตใจอยู่ในสภาพพร้อมที่จะทำงานได้อย่างดี สติจึงเป็นกุศล เมื่อจิตมีความริษยา ใจก็คับแคบ จึงถูกกดตันบีบคั้น ไม่สบาย ไม่ปลอดโปร่งบันเทิง คุณภาพและสุขภาพจิตอย่างเห็นได้ชัด ความริษยาจึงเป็นอกุศล ความโกรธก็แผดเผาใจของตนเอง บีบคั้นกระทบใจให้ไม่สบาย และส่งผลกระทบกระเทือนออกมาถึงสุขภาพกายได้อย่างรวดเร็ว จึงเห็นได้ชัดเช่นกันว่าเป็นอกุศล กามฉันท หรือแม้ความโลภอย่างกว้างๆ ก็ทำให้จิตใจวอกวนพัวพัน ติดข้อง กัดกกลุ่ม หรือเอนเอียงไป เดินไม่ตรงและมัวหมอง ไม่โล่งไม่โปร่ง ไม่ผ่องใส จึงเป็นอกุศล เพราะจิตเศร้าหมองนั่นเอง สมด้วยพุทธพจน์แสดงความสำคัญของจิตใจไว้ดังนี้

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่ สำเร็จด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีจิตใจเสียหายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามโคที่ลากเกวียน . . . ถ้าบุคคลมีจิตใจผ่องใสแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความสุขย่อมติดตามมาเหมือนดังเงาที่ติดตามตัว”^{๑๑}

สมด้วยพุทธวจนะในพุทธานิสูตร กล่าวถึงอานิสงส์ของบุคคลผู้พูดพอประมาณ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่พูดเท็จ
๒. ไม่พูดส่อเสียด
๓. ไม่พูดคำหยาบ
๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ
๕. เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์.

การที่จิตเป็นกุศล กระทำอย่างนี้ เพราะเกิดจากองค์ประกอบภายในเป็นสำคัญ คือ สิ่งที่จะทำให้เกิดการรู้ตัวอย่างฉับพลันได้ในขณะที่จะพูดอะไรออกไปในสถานการณ์นั้นๆ ก็คือ สติสัมปชัญญะ ความระลึกและรู้สึกตัวนั้นมีน้อย ดังที่ทราบมาแล้วว่า ฝ่ายอกุศลจิตมีคุณสมบัติต่างๆ ที่แสดงออกมา เป็นไปในทางที่ไม่ดี เมื่อถูกกระทบด้วยอารมณ์ของความขุ่นมัว หรือความไม่พอใจเกิดขึ้นมาแล้ว ก็แสดงคำพูดที่ไม่ดีออกมาตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นในทันทีทันใด และนอกจากนั้นแล้วยังมีสถานการณ์ภายนอกต่างๆ ที่ได้กล่าวอย่างตามปกติ ธรรมชาติของมันก็ตาม เช่น เมื่อเกิดฝนตกหนักมากๆ ขึ้นมา ก็อาจจะเกิดคำพูดที่ไม่ดีไปกระทบอารมณ์ของจิตที่ไม่ดีที่เป็นอกุศลได้ เมื่อไม่ได้รับความสะดวกตามที่ตนเองต้องการ ก็อาจจะเกิด

^{๑๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

คำพูดที่ไม่ดีไปกระทบผู้อื่น หรือเกิดเอะอะวอยวายเพราะความขุ่นเคืองใจจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้นก็ได้อ

ในประเด็นนี้ มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน คือ

ก. **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ สภาพสิ่งแวดล้อม

ข. **ปัจจัยภายใน** ได้แก่ สติสัมปชัญญะ ทศนะคติ ค่านิยม และอารมณ์.

อย่างไรก็ตาม ดังที่กล่าวมาแล้วสาเหตุที่ต้องทำอย่างนี้ มีเจตนาถึงการกระทำก็ถือได้ว่า เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมทางกายอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการพูด เป็นผลของความคิด ที่ได้แสดงออกมาอีกทางหนึ่ง ซึ่งปกติธรรมดาของคนเราเมื่อคิดแล้วก็ต้องมีการแสดงออก การแสดงออกในทางกายของคนเรานี้รวมอาการทุกๆ อย่างของคนเรา เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด หรืออากัปกริยาที่กำลังครุ่นคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ล้วนแล้วแต่ถือว่าเป็นผู้ที่กำลังกระทำอยู่ทั้งสิ้น การกระทำจึงถือว่าเป็นอาการเคลื่อนไหวในส่วนต่างๆ ของร่างกาย แต่มีเฉพาะในบางกรณีเท่านั้น ที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวให้เห็นในทางร่างกาย แต่ก็เรียกว่าเป็นการกระทำได้เหมือนกัน เช่นการเห็นคนกำลังจะจมน้ำ แล้วนั่งเฉย แกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ (ดูคนกำลังจมน้ำ) ในทางกฎหมายถือว่าเป็นการกระทำเป็นการกระทำอย่างหนึ่ง หรือเรียกว่าเป็นการกระทำโดยละเว้นในสิ่งที่ควรทำ ฉะนั้นการกระทำจึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ การกระทำโดยการกระทำ (มีเจตนา) และการกระทำโดยการไม่กระทำตามหน้าที่ (ไม่มีเจตนา) หรือไม่ทำตามกฎศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามของมนุษย์ที่จะพึงกระทำต่อตนและสังคมส่วนรวม

กรรม ในที่นี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจ^{๑๒} หรือตั้งใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม”^{๑๓}

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ เป็นความหมายอย่างกว้างๆ พอคลุมความได้กว้างๆ เท่านั้น ควรพิจารณาการแยกแยะความหมายออกเป็นแง่หรือระดับต่างๆ ดังนี้

๑) ตัวแท้จริงหรือต้นตอตรงตัวหรือเฉพาะตัว กรรม คือ เจตนา ได้แก่ เจตน์จำนงบ่งชี้ และการกำหนดทิศทางการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ ซึ่งเป็นตัวการหรือแกนนำในการ

^{๑๒} อจ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

ริเริ่ม ปรูณแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง ได้ในพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ” เป็นต้น แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันนั้นเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลลงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”

๒) **สังขาร** เป็นตัวนำ มีเจตนาปรูณแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือให้เป็นกลางๆ ปรูณแปร การแต่ง โดยสังขาร คือเจตนาทั้งหลายนั้นเอง^{๑๔}

๓) **กรรม** คือการทำ การพูด การคิด หรือ การคิดถึง และการแสดงออกทางกาย วาจา หรือความประพฤติที่เป็นไปต่างๆ ซึ่งบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนและพยายามประกอบแต่กรรมดี เช่นในพุทธพจน์ที่ว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นเหตุให้เดือดร้อน สองประการคืออะไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ได้ทำความดีงามไว้ มิได้ทำกุศล มิได้ทำบุญซึ่งเป็นเครื่องต่อต้าน ความขลาดกลัวไว้ ทำแต่กรรมหยาบช้ำ ทำแต่กรรมร้ายกาจ, เขาย่อมเดือดร้อนว่า เราไม่ได้ทำ กรรมดีงาม ดังนี้บ้าง ว่าเราได้ทำบาปไว้ ดังนี้บ้าง...”^{๑๕} หรือในจกัถวัตติสูตร กล่าวว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โดยนัยดังนี้แล เมื่อผู้ครองแผ่นดินไม่จัดเสริมเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนทั้งหลายผู้ไร้ทรัพย์ความยากจนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อการฆ่าฟันสังหารกันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ได้ถึงความแพร่หลาย การพูดส่อเสียด กาเมสุมิฉฉาจาร ธรรมสองอย่างคือ ผรุสวาทและการพูดเพื่อเจ้อ อภิขณาและพยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ก็ถึงความแพร่หลาย”^{๑๖}

ตามพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ การกระทำใดเกิดขึ้นหรือกระทำลงไปโดยไม่มีเจตนา ไม่จัดเป็นกรรม แต่เรียกว่า กิริยา เป็นการกระทำของอรหันต์เท่านั้นซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ก่อให้เกิดผลดีชั่วทางศีลธรรมแก่พระอรหันต์ การกระทำที่เรียกว่า “กิริยา” นี้ จึงไม่รวมถึงการกระทำที่เกิดขึ้นโดยความประมาทหรือปราศจากสติ เพราะการกระทำที่เกิดขึ้นโดยประมาทนั้น แม้แต่จะไม่มีเจตนาโดยตรงก็สงเคราะห์เข้าโดยเจตนาทางอ้อม เพราะเป็นการกระทำที่ขาดการใช้สติพิจารณาอย่างอุบายอันแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ท่านว่ายังคงจัดเป็นกรรม เรียกว่า กตัตตา

^{๑๔} ดู ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๒๒/๗๙; วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑๒๐, ๑๒๕.

^{๑๕} ดู ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘-๙/๒๔๘-๙.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๕/๗๗.

กรรม คือ กรรมสักว่ากระทำ เป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน จึงส่งผลแก่ผู้กระทำก็ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลแล้วเท่านั้น

ฉะนั้น การกระทำนั้นในทางพระพุทธศาสนา มีสิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่เพียงประการเดียว คือ “เจตนา” และเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าการกระทำใดไม่มีเจตนาหรือเจตจำนงแล้ว ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ขาดสาระที่สำคัญไป จึงไม่จัดเป็นการกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติทางโลก คือ ถ้าพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำโดยขาดเจตนา ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำเช่นเดียวกัน และในเรื่องของการกระทำที่เป็นอกุศลทุจริตนี้มีข้อควรนำมาพิจารณาดังนี้ คือ “ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่ถูกละครอบงำ . . . กรรมที่ถูกละครอบงำ . . . กรรมที่ถูกละครอบงำ . . . ย่อมให้ผลในที่เกิดอัฏฐภาพของเขา กรรมนั้นให้ผลในชั้นใด ในชั้นนั้น เขาจะต้องเสวยวิบากของกรรมนั้นในลำดับที่เกิดหรือต่อไป ในปัจจุบันนั่นเอง”^{๑๗}

แนวความคิดของคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมต่างจากอกุศลธรรมดังกล่าวแล้ว ความถึงความเป็นของกัลยาณธรรมได้ดีกว่าทุกๆ สิ่ง แต่มีคำถามที่ต้องวิเคราะห์ว่าเหตุเกิดจากกุศลกรรม คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือที่เรียกว่า รากเหง้าของกุศลกรรมบถ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมที่ถูกละครอบงำ เกิดแต่อโลภะ เมื่ออโลภะเป็นเหตุเมื่ออโลภะเป็นแดนเกิด เมื่ออโลภะปราศไปแล้วย่อมเป็นอันบุคคลได้เด็ดขาด ถอดรากขึ้นแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป เป็นธรรมดากรรมที่ถูกละครอบงำฯลฯ กรรมที่ถูกละครอบงำ เกิดแต่อโมหะ เมื่ออโมหะเป็นเหตุเมื่ออโมหะเป็นแดนเกิดเมื่ออโมหะปราศไปแล้วย่อมเป็นอันบุคคลได้เด็ดขาด ถอนรากขึ้นแล้วทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา^{๑๘}

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ธรรมที่ควรประพฤติ ก็คือ รักษาศีลธรรม กุศลกรรมบถกระทำตามหลักของมนุษย์ ๓ ทาง คือ กาย วาจา และใจ ซึ่งเกิดจากอำนาจของกุศล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นกุศลมูลที่คอยระคับประครองจิตใจให้เจริญยิ่งในธรรม จากหลักธรรมของความคิด และความสุขในโลกนี้ด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตเป็นเครื่องหมายของความดีงาม และความสุขในความเจริญในโลกนี้และโลกหน้า

^{๑๗} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓/๑๕๓.

^{๑๘} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓/๑๕๔.

๒.๑.๓ ประเภทของกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลวงพ่อบุช ฐานิโย แห่งวัดป่าศาลวัน จ.นครราชสีมา อธิบายความภาคภูมิใจนี้ไว้ว่า “พระพุทธเจ้าสอนให้เราภาวนา สอนให้เราปล่อยวางความยุ่งหรือความทุกข์ในโลก **แต่อุบายที่จะทำให้เราปล่อยวางโลกและพ้นจากทุกข์ในโลกนี้ได้ พระองค์สอนให้เราดูโลกในแง่ความเป็นจริง** จริงหรือไม่จริงไม่รู้ละ แต่ว่ามีพุทธภาสิตพอที่จะยืนยันรับรองมตินี้ได้ ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักธรรมวิจารณ์ ซึ่งเป็นหลักสูตรธรรมชั้นนักธรรมชั้นเอก ในธรรมบท โลกวรรณ ด้วยภาษาบาลีว่า

เอถ ปสฺสธิมิ โลกิ จิตฺตํ ราชรณุปมํ
ยตุถ พาลา วิสึทฺหนฺติ นตฺถิ สงฺโค วิชานตฺถิ.^{๑๙}

“ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันวิจิตรบรรจง อันตระการดูจรรยาทรด ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้ออยู่ไม่ ใครจักสำรวจมิจิตซึ่งจิตผู้นั้นจักพ้นจากบวงแห่งมาร”

สรุปได้ว่า ในเมื่อเราพิจารณาตามหลักปริยัติในสูตรนี้ เราก็พอที่จะทำความเข้าใจได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้เราหันหลังให้โลก ให้เราหันหน้าไปดูโลกลิ้มตามองดูโลก แล้ววิจิตรพิจารณาโลกในแง่แห่งความเป็นจริง ความเป็นจริงของโลกที่ปรากฏอยู่ ภาษาพระพุทธเจ้า ท่านเรียกว่า **อนิจจัง** ไม่เที่ยง **ทุกขัง** เป็นทุกข์ **อนัตตา** ไม่เป็นตัวของเรา มันเป็นเช่นนั้นนั่นเอง (ตถตา)

๒.๑.๔ ความสำคัญของการมีกัลยาณธรรม

หลักธรรมสำคัญของการมีกัลยาณธรรม กัลยาณศีล กัลยาณปัจจัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนามกล่าวถึงมรรค^{๒๐} เป็นจุดสำคัญเริ่มต้นของการประยุกต์ความรู้ในกฎธรรมชาติมาสร้างเป็นวิธีปฏิบัติซึ่งทำหน้าที่อยู่ภายในตัวบุคคลเมื่อมีทัศนคติที่ตึงามถูกต้อง เป็นความคิดดี พุทธิ ทำดี เป็นหลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานทางจิตใจ และแนวทางปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน

หลักของการมีกัลยาณธรรมที่สำคัญเป็นต้นนั้น ได้แก่ทฤษฎีปัจเจกการ ตามทฤษฎีนี้สอนว่าเป็นอาการที่เป็นปัจจัยแก่กัน ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท^{๒๑} การสืบภพชาติของสัตว์เปรียบ

^{๑๙} ชู.ภ. (ไทย) ๒๕/๒๓/๓๘; ชู.ภ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๒๐.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๔.

^{๒๑} ดูรายละเอียดที่ **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๓.

เหมือนกับวงล้อแห่งเหตุผล นั่นคืออริขชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิด
 วิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดอายตนะ ๖ อายตนะ ๖
 เป็นเหตุให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นเหตุให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นเหตุให้
 เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นเหตุให้เกิดภพ ภพเป็นเหตุให้เกิดชาติ ชาติเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้า
 กำจัดผลอันสุดท้ายให้หมดสิ้นได้ ก็เท่ากับได้กำจัดเหตุเบื้องต้นด้วย

ส่วนหลักปฏิบัติที่สำคัญนั้นที่พระศาสดาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอน
 ชาวโลก เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงในอมฤตธรรม^{๒๒} สามารถดำเนินชีวิตไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ซึ่งเป็น
 หลักใหญ่ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” มี ๓ ข้อคือ^{๒๓}

๑) สพฺพปาปสฺส อภรณํ	การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
๒) กุสลสุสฺสอพฺปะทา	การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม
๓) สจฺจิตฺตปริโยทปนํ	การทำจิตของตนให้ผ่องใส

พระมหาภิกษุ สุกาสิต (สุขวรรณดี) ได้ศึกษาเรื่องชีวิตในอุดมคติตามทรรศนะของ
 พุทธปรัชญาเถรวาทตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า

“... สอนให้เว้นจากการทำบาปอกุศลโดยประการทั้งปวง เพราะว่าบาปอกุศลที่ได้
 กระทำลงไปทั้งในที่ลับหรือที่แจ้ง ไม่ได้ให้ผลเป็นคุณแต่ประการใดมีแต่ให้โทษเป็นทุกข์เดือดร้อน
 ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังพุทธดำรัสว่า

“คนเป็นอันมาก ผู้อันผ้ากาสาจะ พันคอแล้วมีกรรมอันลามก ไม่สำรวมเป็นคนชั่วช้า
 ย่อมเข้าถึงนรกเพราะกรรมอันลามกทั้งหลาย...ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า เพราะความชั่วทำให้
 เดือดร้อนในภายหลัง” ชื่อว่าหลักการงดเว้นจากการทำบาปทั้งปวง ข้อที่ ๑

“...เมื่อสอนให้เว้นจากการทำบาปทั้งปวงแล้ว ก็ให้หมั่นประกอบการบุญกุศลเพราะว่า
 บุญกุศลเป็นธรรมชาติที่ชำระสันดานของตนให้สะอาด ขจัดความตระหนี่ถี่เหนียวไม่ให้เป็น
 ทุกข์เดือดร้อนแต่ประการใด ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ในปญฺญสูตร ว่า :-

“... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่ง
 ความสุขอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เรารู้ได้ด้วยญาณอันวิเศษ

^{๒๒} ดูรายละเอียดที่ พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. ๒๕๓๘), หน้า ๓๘๒.

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๕๗.

ยิ่งซึ่งวิบากอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจที่ตนเสวยแล้วสิ้นกาลนานแห่งบุญทั้งหลายที่ตนได้ทำไว้สิ้นกาลนาน”

บุญกุศลทั้งหลายที่บุคคลได้กระทำไว้ นอกจากจะให้ผลเป็นความสุขในชาตินี้แล้วยังให้ผลในชาติต่อๆ ไป ซึ่งผลของบุญนั้นไปคอยต้อนรับอยู่ก่อนแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบว่าเป็นเสมือนญาติที่คอยต้อนรับญาติอันเป็นที่รักผู้มาถึง ดังความแห่งคาถาธรรมบท ปิยวรรคที่ ๑๖ ว่า :-

“... เรากล่าวว่าผู้มีกระแสในเบื้องต้น ญาติ มิตรและเพื่อนผู้มีใจดี ย่อมชื่นชมต่อบุรุษผู้จากไปสิ้นกาลนานกลับมาแล้วโดยสวัสดิ์ แต่ที่ไกลมาแล้วบุญทั้งหลายย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้ทำบุญไว้ ซึ่งจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่นดุจญาติที่รักผู้มาแล้ว ฉะนั้น”

เมื่อบุญกุศลในพระพุทธศาสนามีหลักให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติโดยทั่วไป คือ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ มีการบริจาคทาน การรักษาศีล การแสดงความนอบน้อม... และการทำความเห็นให้ถูกต้อง เป็นต้น ชื่อว่าหลักการทำบุญกุศลให้ถึงพร้อม ข้อที่ ๒

“... หลักการทำทำจิตให้ผ่องใส สะอาด ทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด เป็นจุดหมายสำคัญที่สุดที่จะทำให้จิตสะอาดบริสุทธิ์แต่อย่างเดียวนั้น ย่อมเป็นการยากอย่างยิ่ง ที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ เพราะว่าคณส่วนมากยังติดใจพอใจอยู่ในกามคุณ เหตุนี้จึงยกเอาธรรมที่เป็นบาปอกุศลและที่เป็นบุญกุศลขึ้นก่อน เพื่อให้มีพื้นฐานที่มั่นคง พร้อมทั้งจะเข้าใจสังขธรรมแล้วจึงสอนธรรมขั้นสูงอันได้แก่อริสัจ ๔ เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงและทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากอาสวกิเลสเป็นขั้นสุดท้าย ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติจากขั้นสูงโดยลำดับอย่างนี้ เรียกว่า “อนุปพพิกขา” ซึ่งยกเอาทานการให้เป็นสิ่งของของตนแก่ผู้อื่น ศีล การปฏิบัติที่เพื่อรักษากายวาจาให้เรียบร้อย แล้วแสดงให้เห็นผลของผลานิสงส์ของ ทาน และศีลที่เป็นทางนำไปสู่สุดตเกิดเป็นเทวดาเสวยสุขในสวรรค์แล้วทรงแสดงต่อไปว่า ความสุขและสวรรค์ที่ได้รับนั้นเป็นของไม่ยั่งยืน ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นแต่ชั่วคราวชั่วครวแล้วก็ดับสูญไปเป็นกามสุขเจือปนด้วยโทษ ทรงชี้ให้เห็นถึงโทษของกามคือความหลงมัวเมาในกามคุณ ๕ และให้เห็นคุณของเนกขัมมะคือการออกจากกามไม่หลงไหลมัวเมาในกามคุณเมื่อทรงเห็นว่าจิตพร้อมที่จะเข้าใจสังขธรรมแล้วพระองค์ก็ทรงยกเอาอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นสาระสำคัญขึ้นแสดงในที่สุด เพื่อชี้ให้เห็นสภาพของธรรมชาติตามความเป็นจริงและเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่จะให้หลุดพ้นจากวัฏทุกข์บรรลุถึงจุดหมายปลายทางคือพระนิพพานต่อไป ชื่อว่าหลักการทำบุญกุศลให้ถึงพร้อม ข้อที่ ๓

๒.๒ คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๒.๑ ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝึกให้ผู้ศึกษา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไปคือการกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวช ผู้มุ่งชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุก ระดับ ยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุข พร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้าง และสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต, ๒๕๔๖)

อนึ่ง คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม เมื่อพิจารณาดูคนแต่ละจุด ในทางโลกดูกันที่ใบปริญญาบัตรก็สามารถรู้กันได้ แต่คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในทางธรรมไม่มีใครรับรอง ไม่มีเหตุเครื่องหมายใดๆ ที่จะแสดงให้เห็น นอกเสียจากจะดูที่ตัวของผู้นั้น และ การที่จะดูที่ตัวของผู้นั้น ก็ใช้ว่าจะรู้ชัดเลยว่า เป็นผู้มั่งมีธรรมดั่งงาม เพราะความอยู่ที่รูปร่างลักษณะ ผิวพรรณ เชื้อชาติหรือวงศ์สกุล แม้จะแยกกว้างออกไปเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ก็ไม่สามารถที่จะหา ร่องรอย หรือเครื่องหมายใดๆ ที่มีปรากฏอยู่ในโลกนี้ได้ ในด้านเป็นรูปธรรมสามารถแตะสัมผัสได้ นั้น ก็สามารถที่จะแยกส่วนต่างๆ ของสิ่งเหล่านั้น มาพิสูจน์เทียบเคียงหาข้อมูลเพื่อประเมินหา คุณค่าได้ แต่มนุษย์ หรือ คน ที่มีทั้งรูปและนาม ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่น่าอัศจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะมีปัญหา ดังนั้น จะต้องพิจารณาวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะที่มีอยู่ภายในด้วยทาง พระพุทธศาสนาสามารถจะดูได้ในที่เพียงแห่งเดียวเท่านั้นคือ จะต้องดูที่ความประพฤติปฏิบัติ หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาด้วยสายตาสัมผัสรับรู้ด้วยจักขุนทรีย์ (ตาเห็นรูป)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “...ภิกษุรูปโน้นเป็นธัมมานุสारी^{๒๔} ภิกษุรูปโน้นเป็นสัทธานุสारी^{๒๕} ภิกษุรูปโน้นมีศีลมีกัลยาณธรรม ภิกษุรูปโน้นมีศีลมีธรรมเลวทราม” ดังนี้.

ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท และหนังสือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้บอกลักษณะของกัลยาณธรรมไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวกโดย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการนี้^{๒๖} (ได้จัดเป็นกรอบตารางเพื่อทำความเข้าใจง่ายขึ้น)

^{๒๔} **ธัมมานุสारी** หมายถึงผู้เดินทางไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีปัญหาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิวฐิปัตตะ (อง.ทุก.อ. ๒/๔๙/๕๕, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๒).

^{๒๕} **สัทธานุสारी** คือผู้เดินทางไปตามศรัทธา ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้า บรรลุแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต (อง.ทุก.อ. ๒/๔๙/๕๕, อง.สตตก.อ. ๓/๑๔/๑๖๒).

ประการที่ ๑	ประการที่ ๒
เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์	เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก	เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน	เพื่อปิดกั้นกามจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
เพื่อปิดกั้นเวรทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน	เพื่อปิดกั้นกามจัดเวรทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
เพื่อปิดกั้นโทษทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน	เพื่อปิดกั้นกามจัดโทษทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
เพื่อปิดกั้นภัยทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน	เพื่อปิดกั้นกามจัดภัยทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
เพื่อปิดกั้นอกุศลธรรมทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน	เพื่อปิดกั้นกามจัดอกุศลธรรมทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
เพื่ออนุเคราะห์คฤหัสถ์	เพื่อตัดฝักฝายของภิกษุผู้ปรารถนาขั้ว
เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส	เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ยังเลื่อมใสแล้ว
เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม	เพื่อเอื้อเพื่อวินัย

กล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินในการกำหนดคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมคือ คิดดี พุทธิ และทำดีนั้น ต้องเป็นสากล คือไม่ใช่ดีตามความพึงพอใจ หรือดีเฉพาะที่ใดที่หนึ่ง ดังนั้นแนวทางลักษณะนี้คือ การที่คิดดี พุทธิ และทำดีนั้น จึงสามารถที่จะสรุปออกมาเป็นแนวทางประกอบการพิจารณาได้ดังนี้ คือ

การกระทำที่จัดว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือลักษณะของกัลยาณธรรมนั้น จะต้องมียุติคุณลักษณะดังนี้

^{๒๖} เพื่อเอื้อเพื่อวินัย หมายถึงเพื่อเจตนา คำจุน ประคับประคองพระวินัย ๔ อย่าง คือสังฆวินัย ปธานวินัย สมถวินัย ปญญัตติวินัย (วิ.ช. ๑/๓๙/๒๓๖-๒๓๗).

เป็นกุศล และไม่มีโทษผู้รู้สรรเสริญยกย่อง ไม่ติเตียนได้เมื่อทำมากและบริบูรณ์แล้ว ไม่มีเสื่อมถอย เกิดประโยชน์และความสุขเป็นผู้มีลักษณะรู้จักพูด รู้จักฟัง รู้จักคิดให้เกิดประโยชน์ มีคุณลักษณะที่ความเชื่อมั่นในสัจธรรม คือ กฎของธรรมชาติย่อมรู้จักฝึกฝนให้เหมาะสม ไม่ทำตนและผู้อื่นให้ลำบาก รู้จักการพิจารณาใช้ปัญญาปฏิบัติต่อสถานการณ์ด้วยความเหมาะสมย่อมมีลักษณะของผู้ที่เข้าใจในโลกธรรมทั้ง ๘ อย่างแจ่มชัดย่อมไม่ทำชั่ว

ในมงคลัตถที่ปีนี้ ได้แสดงความหมายของคุณลักษณะผู้ที่มีกัลยาณธรรมไว้ ๓ ประการ คือ

- ๑) กัลยาณธรรมลักษณะ หมายถึง ลักษณะของกัลยาณชนผู้มีธรรมอันดีงาม
- ๒) กัลยาณธรรมนิमित หมายถึง มีนิमितบอกว่าเป็นกัลยาณชนเพราะมีเครื่องหมายที่ทำดี
- ๓) กัลยาณธรรมอุปทาน หมายถึง ทำให้รู้ว่าตนเป็นกัลยาณชนเพราะ เหตุคิดดี พูดดีและทำดี

จากตัวอย่างที่มีในคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือที่มีในเอกสารทั่วไปเกี่ยวกับ ความหมายของคุณลักษณะของกัลยาณธรรมในทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะที่ที่สอดคล้องและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน พอที่จะนำมาประมวลกล่าวสรุปถึงสาระใจความที่สำคัญ ของคุณลักษณะของกัลยาณธรรมได้ ๓ ทาง คือ ในลักษณะทางกาย ลักษณะทางวาจา และลักษณะทางใจ ลักษณะของกัลยาณธรรมเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ

ก, ลักษณะทางกาย (กายสุจริต) มี ๓ ประการ ได้แก่

- (๑), มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ไม่ทำร้ายเบียดเบียนคนและสัตว์
- (๒), สำรวมตน ไม่ลัก ไม่ปล้น หรือขโมย
- (๓), สันโดษในคูครองของตนเอง ไม่ล่วงเกินคูครองของคนอื่น

ข, ลักษณะทางวาจา (วจีสุจริต) มี ๔ ประการ ได้แก่

- (๑), พูดคำจริง ไม่พูดเท็จ
- (๒), พูดปรองดอง สามัคคีประโยชน์ ไม่พูดให้แตกแยกกัน
- (๓), พูดสุภาพ มีมารยาทผู้ดี ไม่พูดหยาบโลน คำลามก
- (๔), พูดมีสาระมีประโยชน์ ไม่พูดจาเหลวไหล

ค, ลักษณะทางใจ (มโนสุจริต) มี ๓ ประการ ได้แก่

- (๑), ไม่อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตนเองโดยมิชอบ (อโลภะ)
- (๒), ไม่คิดประทุษร้ายคนอื่น ไม่คิดอาฆาตปองร้ายใคร (อโทษะ)

(๓), เห็นชอบตามหลักพุทธธรรม คือเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ)

ในพระไตรปิฎก ทีฆนิกาย ปฏิกวรรค, อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต, และสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ได้กล่าวถึงลักษณะของกัลยาณธรรมไว้ในหลายลักษณะไว้โดยละเอียด ๑๔ ประการ

ในพระสูตรตันตนิกาย ขุททกปาฐะ สิงคาลสูตร เล่าเรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบปัญหาของเทวดา ผู้มาถามว่าอะไรเป็นมงคล โดยตรัสชี้ไปที่ข้อประพจน์ปฏิบัติ ๓๔ ประการ ว่า

ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ผู้หวังความสุขสวัสดิ ได้พากันคิดมงคลทั้งหลาย ขอให้ พระองค์จึงตรัสอุดมมงคล พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาตอบว่า การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ นี้เป็นอุดมมงคล การอยู่ในประเทศอันสมควร...ทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัย^{๒๗}

พระเทพเวทีประยูรท์ ปยุตโต ได้อธิบายความหมายของกัลยาณธรรม ในมงคลสูตรนี้เอาไว้ว่า “กัลยาณธรรม คือ ผู้ทรงความรู้ มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี ผู้มีความสามารถพิเศษโดยกำเนิด” และเพิ่มอีกว่า “ธรรมอันดี, ธรรมดีงาม และธรรมของกัลยาณชน”^{๒๘}

สรุปได้ว่า ความหมายของกัลยาณธรรมคือ บุคคลที่เป็นต้นแบบของคนในสังคม หรือในโลกของคนฝ่ายดี คือ เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของความเป็นคนหรือความเป็นผู้ประพจน์ชอบ ทั้งกาย วาจา และใจ เน้นจากคุณธรรมภายในจิตใจก่อน แต่ความหมายในทางสังคมเข้าใจ มีความหมายแคบกว่าไม่ครอบคลุมไปถึงจิตใจด้วย เน้นความรู้ ความสามารถ หรือการยอมรับจากติกาของสังคม ตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นถึงจิตใจที่เป็นองค์ประกอบภายในด้วย เพราะถือว่า เมื่อจิตใจที่ถูกฝึกมาดีแล้ว ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมอื่นๆ ที่แสดงออกให้ดี ให้งามตามหลักธรรม จึงสามารถสรุปความหมายของกัลยาณธรรมได้ ดังนี้

^{๒๗} พระธรรมมหาวิธานวัตร, **มงคลทิปปณี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ส. ธรรมภักดี, ๒๕๓๐), หน้า ๒๕๖.

^{๒๘} พระเทพเวทีประยูรท์ ปยุตโต, **พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙๘, และในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

- ๑). เป็นผู้ที่จะเว้นจากการกระทำกุศลกรรมด้วย กาย วาจา และใจ โดยปกติ
- ๒) เป็นผู้ละเว้นแล้วจากหนทางแห่งความเสื่อมถอยทั้งปวง
- ๓) เป็นผู้ที่มีชีวิตสมบูรณ์พร้อมด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในอนาคต

อนาคต

เหตุเพราะปรารถนา ไม่ทำชั่วเพราะเหตุผู้อื่น ไม่ทำชั่วเพราะบุตร ไม่ทำชั่วเพราะทรัพย์ ไม่ปรารถนาความสำเร็จแก่ตนโดยไม่ชอบธรรมย่อมมีลักษณะของผู้สร้างกุศลธรรมอยู่เสมอ ด้วยทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีโยนิโสมนสิการ และมีสติปัญญามั่นคง

ในมหาสาโรปมสูตร พระไตรปิฎก ว่าด้วยอุปกมาด้วยแก่นไม้ สูตรใหญ่ กิ่งและใบพรหมจรรย์ไว้ว่า “เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ บริเวชะ ทุกข์โทมนัส อุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้วทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้”^{๒๙}

จึงขอยกตัวอย่างมาเพื่อประกอบการพิจารณาเพิ่มเติมในลักษณะของกัลยาณธรรมไว้ในหลายลักษณะไว้โดยละเอียด ๑๔ ประการดังนี้ คือ

๑) **ลักษณะทางกรรมบถ** หมายถึง กุศลกรรมฝ่ายดี เป็นเกณฑ์ที่ทำให้คนเป็นกัลยาณธรรมได้แก่ การประกอบกรรมที่เป็นกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต มีปกติทำกุศลคือกรรมดี มีคุณ และมีประโยชน์ เกื้อกูลแก่ตนและสังคม ไม่ทำลายทั้งคนและสิ่งแวดลอมให้เสียหายอันเนื่องมาจากการกระทำของตน เพราะเกิดจากมูลเหตุที่เป็นกุศลมูล ๓ ประการ ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ^{๓๐}

๒) **ลักษณะทางสติปัญญาและอุปนิสัย** หมายถึง ลักษณะทางปัญญา และอุปนิสัยเป็นรากฐานสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ เพราะการกระทำ การพูด การคิดของมนุษย์ที่แตกต่างกัน ล้วนแต่เกิดจากพื้นฐานทางจิตใจ และพื้นฐานทางสติปัญญาที่ไม่เหมือนกัน^{๓๑}

^{๒๙} สุต.ม.มู. ๑๒/๓๐๘/๓๔๑.

^{๓๐} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๕๙

^{๓๑} อญ.จตุกก. ๒๑/๒๐๐/๓๓๒.

^{๓๒} ส.ส. ๑๕/๙๐๓/๓๓๓.

๓) **ลักษณะทางกรรมดี** หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลพึงแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ เป็นฝ่ายดี กรรมจำแนกคนให้ดี หมายถึง การกระทำที่ดีนั่นเองซึ่งพระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลออกเป็นประเภทตามพฤติกรรมที่เขาแสดงออกมา คือ

“บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้กระทำดีย่อมได้รับผลดี ผู้กระทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว”^{๓๒}

๔) **ลักษณะทางความประพฤติ** หมายถึง มีพฤติกรรม คือ คิดดี พูดดี และทำสิ่งที่ดีมีประโยชน์^{๓๓}

๕) **ลักษณะทางการถามปัญหา** หมายถึง การจะตั้งปัญหาถามเรื่องใด กับใคร ก็ดำรงตนอยู่ในองค์ ๓ เสมอ คือ ตั้งปัญหาโดยแยบคาย แก้ปัญหาโดยแยบคาย เมื่อเขาตอบได้ก็อนุโมทนา เพราะฉะนั้นผู้ที่มีกัลยาณธรรมจึงเป็นผู้ที่ฉลาดในการตั้งปัญหาถาม หรือฉลาดในการตอบปัญหา จึงถือว่าเป็นคนฉลาด คือ กัลยาณธรรม ตามรูปศัพท์ แปลว่า ธรรมอันดี, ธรรมอันงาม หมายถึงคุณธรรมที่ดีงาม ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นกัลยาณชน ผู้ประพฤติกัลยาณธรรมเป็นปกตินอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้นั้นย่อมสงบสุข ไม่มีเวรภัย ไม่มีศัตรู จึงได้ชื่อว่า “กัลยาณธรรม”^{๓๔}

๖) **ลักษณะทางความรับผิดชอบต่อน้ำที่และการงาน** หมายถึง เมื่อมีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานนั้นแล้ว ก็ยอมทำงานจนสุดกำลังและความสามารถและเอาใจใส่ดูแลด้วยดี ไม่มีบกพร่อง ทำด้วยความพึงพอใจ และงานไม่มีก็ยังไม่รับปากใคร^{๓๕}

๗) **ลักษณะและงานวางที่ต่อสังคม** จะเห็นว่าไม่ยึดติดกับสถานที่ แม้เป็นผู้เสียสละด้วยส่วนใดๆ คือ กำลังกาย หรือกำลังทรัพย์ก็ได้กล่าวเพื่อที่จะมุ่งหวังให้คนอื่นยกย่องชมเชยตนเอง แม้เวลาประสบสุขหรือประสบทุกข์ ก็ไม่หวั่นไหวไปตาม^{๓๖}

๘) **ลักษณะทางแรงปรารถนา** คือ ผู้ที่ปรารถนาบุตร ทรัพย์ รัฐ ความสำเร็จต่างๆ โดยชอบธรรม เพราะตนมีศีล ประกอบด้วยธรรม^{๓๗}

^{๓๒} อ.จ.ติ. ๒๐/๔๔/๒๑๒๙.

^{๓๓} อ.จ.ติ. ๒๐/๔๔/๒๑๒๙.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒.

^{๓๕} อ.จ.ท. ๒๐/๓๔๓-๓๔๔/๑๐๓.

^{๓๖} พ.ธ. ๒๕/๑๕/๒๔.

๙) **ลักษณะทางการศึกษา** คือ เป็นผู้มีการศึกษามาก ฟังมาก เป็นพหูสูตร แม้จะมีอายุมากก็ยังทำประโยชน์ต่อสังคมอื่นได้^{๓๗}

๑๐) **ลักษณะโดยความสำคัญตน** หมายถึง เป็นผู้รู้ถึงคุณค่าแห่งตนโดยแท้จริง ไม่บิดเบือน และมีได้กล่าวเพื่อที่จะให้อวด^{๓๘}

๑๑) **ลักษณะโดยคำพูดที่เป็นธรรม** หมายถึง สภาโศกชาติสัตบุรุษเข้าร่วมประชุม ก็ถือว่าไม่ใช่สภาที่สำคัญ ส่วนผู้ที่ละระคะ โทสะ โมหะ แล้วพูดเป็นธรรม จึงชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ^{๓๙}

๑๒) **ลักษณะโดยความกตัญญูกตเวทิต** หมายถึง เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิตที่รู้คุณท่าน คบหาสมาคมกับกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีความรักดีมั่นคงช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากด้วยใจจริง มิเป็นคนสองใจนาย ไม่แอบแฝงอำมิส หรือช่วยเพราะเห็นแก่รางวัล^{๔๐}

๑๓) **ลักษณะโดยคำนึงถึงฐานะ และฐานะ** หมายถึง เป็นผู้พิจารณาตรง เห็นว่าแม้เรื่องนี้เป็นประโยชน์ แก่คนทั้งหลายจึงสมควรทำ แม้เรื่องนี้เราไม่ชอบใจที่จะทำตาม แต่ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งหลาย และเมื่อทำไปแล้วก็มีประโยชน์จริง ๆ^{๔๑}

๑๔) **ลักษณะโดยถือตามหลักประโยชน์ ๒ อย่าง** หมายถึง เป็นผู้รู้ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) คือ ผู้มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาสามารถยึดถือไว้ได้ และถือเอาประโยชน์ทั้งสองอย่างนั้น^{๔๒}

จะเห็นได้ว่าจากความหมายของกัลยาณธรรม ที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการกล่าวถึงลักษณะทางความประพฤติ คือ กิริยาอาการ และการกระทำของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ๑๔ ประการ ก็จะมีพบว่า มีลักษณะที่รวมอยู่ในอาการ ๓ อย่างคือ ทางกาย วาจา และใจ เช่น กล่าวถึงเรื่องของศีล ศีลเป็นบ่อเกิดแห่งกัลยาณธรรมทั้งหลาย ศรัทธา ปัญญา ความรับผิดชอบ ระเบียบ วินัย ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ ก็เป็นเรื่องของนามธรรมที่ไม่มีรูปตัวตน นั่นคือลักษณะทางใจ

^{๓๗} พุ.ภ. ๒๕/๑๗/๒๖.

^{๓๘} พุ.ภ. ๒๕/๒๑/๓๕.

^{๓๙} พุ.ภ. ๒๕/๖๓/๔๖.

^{๔๐} ส.ส. ๑๕/๗๒๕/๒๗๐.

^{๔๑} พุ.ช.า. ๒๗/๒๔๖/๕๔๑.

^{๔๒} อญ.จตุกก. ๒๑/๑๑๕/๑๕๙.

^{๔๓} ส.ส. ๑๕/๓๘๐/๑๒๖.

สรุป : พิจารณาเห็นว่า เป็นผู้ที่มีลักษณะเชิงนามธรรมเพื่อบ่งบอกถึงลักษณะบ่อเกิดหรือคุณค่าที่มีอยู่ให้รู้ว่า ความประพฤติทางกาย วาจา และใจที่ดีต่อบุคคล และสภาพแวดล้อมสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย หรือแม้แต่ธรรมชาติโดยทั่วไป ซึ่งเป็นลักษณะ หรือเครื่องหมายแห่งความเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะของกัลยาณธรรมที่มีอยู่ในตนเอง และแนวทางเดียวกันกับแนวคิดของผู้ศึกษาอื่นๆ ดังนี้ คือ...

ลักษณะทางใจ คือ คิดดี

ลักษณะทางวาจา คือ พูดดี

ลักษณะทางกาย คือ ทำดี

๒.๒.๒ ประเภทของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

ในเรื่องของประเภทของผู้ที่มีคุณลักษณะของกัลยาณธรรม ได้จัดแบ่งออกเป็นชนิดแบ่งออกเป็นหมู่ หรือจัดแบ่งออกเป็นอย่างไร้ ไป และในที่นี้ได้อ้างในคัมภีร์พระไตรปิฎกใน อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต และตามหลักสังคาลสูตร ๗ นิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวคือ กล่าวถึงประเภทของกัลยาณธรรมไว้ ดังมีรายละเอียดดังนี้

สัปปริสรวรรค ได้แสดงประเภทของกัลยาณธรรมไว้ ๑๐ สูตร มี ๖ จำพวก คือ

๑) แบ่งโดยนัยแห่งสิกขาปทสูตร คือผู้ปฏิบัติตนโดยรักษาศีล ๕ ข้อเป็นปกติ อันได้แก่

(๑) คือ เว้นจากฆ่าสัตว์

(๒) คือ เว้นจากลักทรัพย์

(๓) คือ เว้นจากประพฤตินิดในกาม

(๔) คือ เว้นจากกล่าวคำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด คำเพ้อเจ้อ

(๕) คือ เว้นจากดื่มสุราเมรัย ยาเสพติดให้โทษ^{๔๔}

๒) แบ่งโดยนัยแห่งอัสสัทธิสูตร คือ

(๑) มีศรัทธา คือ ไม่ปักใจเชื่อสิ่งที่มีอยู่ สิ่งที่เป็นอยู่ตามเหตุและผล

(๒) มีหิริ คือ ไม่มีความละอายต่อบาป ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) มีโอตัมปะ คือ ไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรม เวรภัยทั้งปวง

(๔) มีสุตตะมาก คือ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก

^{๔๔} อัง.จตุกก. ๒๑/๒๐๑/๓๒๐.

- (๕) มีความขยัน คือ เอาใจใส่ในภาระหน้าที่การงานของตน
- (๖) มีสติ คือ ไม่เลอะเลือน ลืมง่าย มีสติ มีความระลึกรู้
- (๗) มีปัญญาดี คือ รู้ ทำความเข้าใจ ไตร่ตรองตามด้วยเหตุผลได้^{๔๕}
- (๓) แบ่งโดยนัยแห่งสัตตกรรมสูตร คือ กรรม ๗ คือ ผู้ประพฤติกกรรมดี ๗ อย่าง
- (๑) บุคคลผู้ไม่ฆ่าสัตว์
- (๒) บุคคลผู้ไม่ลักทรัพย์
- (๓) บุคคลผู้ไม่ประพฤติผิดในกาม
- (๔) บุคคลผู้ไม่พูดเท็จ คำหยาบ คำเพ้อเจ้อ
- (๕) บุคคลผู้ไม่พูดส่อเสียด
- (๖) บุคคลผู้ไม่พูดคำหยาบ
- (๗) บุคคลผู้ไม่พูดเพ้อเจ้อ^{๔๖}
- (๔) แบ่งโดยนัยแห่งทศกัมมสูตร คือ ผู้ประพฤติกกรรมดี ๑๐ อย่าง คือ
- (๑) บุคคลผู้ไม่ฆ่าสัตว์
- (๒) บุคคลผู้ไม่ลักทรัพย์
- (๓) บุคคลผู้ไม่ประพฤติผิดในกาม
- (๔) บุคคลผู้ไม่พูดเท็จ
- (๕) บุคคลผู้ไม่พูดส่อเสียด
- (๖) บุคคลผู้ไม่พูดคำหยาบ
- (๗) บุคคลผู้ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- (๘) บุคคลผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๙) บุคคลผู้ไม่มีจิตพยาบาท
- (๑๐) บุคคลผู้ไม่มีความเห็นเป็นมิจฉาทิฎฐิ^{๔๗}
- ๕) แบ่งโดยนัยแห่งอัฐสังคิกสูตร คือ ผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค มี ๘ ประการ คือ
- (๑) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาทิฎฐิ
- (๒) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสังกัปปะ

^{๔๕} อ.จ.ตฤก. ๒๑/๒๐๒/๓๒๑.

^{๔๖} อ.จ.ตฤก. ๒๑/๒๐๓/๓๓๑.

^{๔๗} อ.จ.ตฤก. ๒๑/๒๐๔/๓๒๔.

- (๓) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาวาจา
- (๔) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสัมมันตะ
- (๕) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาอาชีวะ
- (๖) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาวายามะ
- (๗) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสติ
- (๘) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสมาธิ^{๔๘}
- ๖) แบ่งโดยนัยแห่งทศมัคคสูตร คือ ผู้ดำเนินชีวิตตามมรรค
- (๑) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาทิฐิ
- (๒) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสังกัปปะ
- (๓) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาวาจา
- (๔) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสัมมันตะ
- (๕) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาอาชีวะ
- (๖) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาวายามะ
- (๗) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสติ
- (๘) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาสมาธิ
- (๙) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาญาณะ
- (๑๐) ผู้ดำเนินชีวิตของตนด้วยสัมมาวิมุตติ^{๔๙}

ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า การแบ่งประเภทของคุณลักษณะของผู้มีกัลยาณธรรม โดยนัยต่างๆ ที่กล่าวตามคัมภีร์พระไตรปิฎกพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นไปตามระดับของศีล คือเริ่มเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ได้แก่ศีล ๕ และระดับขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ไปจนถึงข้อปฏิบัติขั้นสูงคืออริยมรรคที่มีองค์ ๘ ประการ และด้วยการแบ่งประเภทตามระดับของกำลังศีลเป็นเครื่องจำแนก ก็ย่อมแสดงว่า กัลยาณธรรม นั้นเป็นชื่อเรียกแทนบุคคลผู้ประพฤติความดีงานเหมือนอาการของคนทั่วไปที่มีกำลังในการรักษาศีลในระดับต่างๆ กัน เช่น รักษาศีล ๕ ข้อบ้าง ศีล ๘ ข้อบ้าง ศีล ๑๐ ข้อบ้าง ศีล ๒๒๗ ข้อบ้าง จนถึงบุคคล ผู้ไม่จำกัดด้วยศีล คือ มีปัญญาจนทำให้หลุดพ้นได้แล้ว ฉะนั้นในส่วนตรงนี้ผู้เขียนพิเคราะห์เห็นว่า

^{๔๘} อจ.จตุกก. ๒๑/๒๐๕/๓๒๕.

^{๔๙} อจ.จตุกก. ๒๑/๒๐๖/๓๒๖.

ประเภทคุณลักษณะของผู้มีกัลยาณธรรมนั้น ย่อมต้องมีขีดความสามารถที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ฝ่ายสามัญชนธรรมดา อยู่ในโลกียะ คือฆราวาสหรือคฤหัสถ์(ผู้ครองเรือน) ยังแวะข้องในกามคุณอยู่ และผู้อยู่ในโลกุตตระ หมายถึงฝ่ายบรรพชิตผู้ออกบวชไม่ครองแหวะในกามคุณ ถือความหลุดพ้นแห่งสภาวะคือกิเลสคืออวิชชานั้นเอง หากปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานบำเพ็ญจิตจนหลุดพ้นจากกามกิเลสโดยสิ้นเชิง คือไม่มีกิเลสมาเกี่ยวข้อง หรือที่เรียกว่า “อรหันต์”

ประเภทกัลยาณธรรมอีกแบบหนึ่งที่ได้ยกไว้ ตามนัยแห่งสังคกสูตร คือ กล่าวถึงการคบบุคคล หรือ การคบมิตรว่า ประเภทคนดีที่ควรคบนั่นอย่างไร เป็นการกล่าวถึงประเภทของคนดี มีรวมอยู่ในสังคกสูตรระดับ ได้แก่ ครอบครัว, สังคม, ศาสนา แลประเทศชาติ ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม จะกล่าวในบทต่อไป.

สรุป : ประเภทคุณลักษณะของผู้มีกัลยาณธรรม ได้แก่ ตนเองที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ด้วยกาย วาจา และใจ เป็นผู้ที่จะคบบัณฑิตภายนอกได้ คือ มีกายและใจที่มีศีลเป็นเครื่องรักษาไว้ดีแล้ว ได้แก่

- (๑) ข้อปฏิบัติในพื้นฐานเบื้องต้น คือ ศีล ๕ ข้อ
- (๒) ข้อปฏิบัติในชั้นกลาง คือ กุศลกรรมมถ ๑๐ อย่าง
- (๓) ข้อปฏิบัติในชั้นสูงสุด คือ อริยมรรคที่มีองค์ ๘ ประการ

๒.๒.๓ พฤติกรรมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ๔

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา ย่อมเป็นผู้เสร็จจรอยู่จบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัย เราเรียกว่าอุดมบุรุษ

๑. ภิกษุเป็นผู้มีกัลยาณศีล คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีศีลสำรวมในปกฏิมกข์ (ศีลที่สำคัญของภิกษุ) สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร (มารยาทและการไปแต่ในที่ที่สมควร) เห็นภัยในโทษเล็กๆ น้อยๆ สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เธอชื่อว่ามีกัลยาณศีลดังกล่าวมานี้แล

๒. ภิกษุผู้มีกัลยาณศีลดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณธรรมอย่างไร? ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งการอบรมธรรม อันเป็นไปในฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ๓๗ ประการ ๕ อยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณธรรม ดังกล่าวมานี้แล

๓. ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรมดังนี้แล้ว จะชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาอย่างไร? ภิกษุในพระธรรม วินัยนี้ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนในปัจจุบันอยู่ เธอชื่อว่ามีกัลยาณปัญญาอย่างนี้แล

ภิกษุผู้มีกัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญาตั้งนี้แล้ว ชื่อว่าเสร็จธุระ อยู่จบพรหมจรรย์ เราเรียกว่าอุคตมบุรุษ."

ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ทรงเผยถึงแรงบันดาลใจในการริเริ่มโครงการ "หนึ่งใจ...ให้ธรรมะ" ไว้ว่า

"เขาวชน คือ ผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษยชาติ คือ เมล็ดพันธุ์ของความสุขและสันติภาพ สังคม ประเทศ และโลกจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับเขาวชนเป็นสำคัญ หากเขาวชนของเรามีความรู้ มีความคิด มีความดี มีจิตสำนึกสาธารณะ และมีภาวะผู้นำ สังคมไทยก็มีหลักประกันว่าจะเป็นสังคมแห่งความอยู่เป็นเป็นสุขอย่างยั่งยืน คุณธรรมของเขาวชน คือ คุณภาพชีวิตของคนทั้งประเทศ"^{๕๐}

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนเชื่อถือตามเหตุผลด้วยปัญญาของตน ทรงแนะนำให้พากันมาดูให้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ดังบทพุทธภาษิตที่ว่า "เอหิปัสสโก พระธรรมควรเรียกให้มาดู คือ เขิญชวนให้มาชมเหมือนของวิเศษที่ควรป่าวร้องให้มาดู หรือทำทายเป็นการพิสูจน์ เพราะเป็นของจริงและดีจริง, โอปนยโก ควรน้อมเข้ามาในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงในใจหรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น และปัจจตุตฺ เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน" ดังนี้จากธรรมคุณ คือคุณของพระธรรม^{๕๑} ดังต่อไปนี้

- **พฤติกรรมทางกาย** ตามลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมคือ คิดดี พูดดี และทำดี ผู้ศึกษากำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์แบ่งเป็น ๓ ประเด็น ดังกล่าวมาแล้ว แต่ในการวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ ว่า โอกาสที่คนเราจะเลือกดีหรือเลือกชั่วนั้น เป็นสิทธิเสรีภาพและเจตน์จำนงเฉพาะบุคคล ไม่มีใครผู้ใด ที่จะสามารถมาจำกัดบีบบังคับได้ตามวัตถุประสงค์ นี่เป็นจุดเป้าหมายสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พร่ำสอนให้สาธุชนคนรักษาความดีให้เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ในคำว่า **กรรมกิลเลส**^{๕๒} กรรมเครื่องเศร้าหมอง, การกระทำที่เป็นเหตุให้เศร้าหมอง มี ๔ อย่างคือ ๑. ปาณาติบาต การทำชีวิตให้ตกลงคือ ฆ่าฟันสังหารกัน ๒. อทินนาทาน ถือเอาของที่เจ้าของเขามีได้ให้คือลัก

^{๕๐} กองบรรณานุกรม, **ธรรมลีลา หนึ่งใจ...ให้ธรรมะ**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตะวันออก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๕๑} อ้างแล้ว หน้า ๑๐๗.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘), หน้า ๑ - ๒๕ .

ขโมย ๓. กาเมสุมิจฉาจาร ประพฤติ ผิดในกาม ๔. มุสาวาท พุดเท็จ. เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต แม้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปณณาสก เล่มที่ ๖ ข้อที่ ๕๘๐ หน้า ๓๒๓ มีพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า

“สัตว์โลกทั้งมวลล้วนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นทายาทผู้รับผลของกรรม กำเนิดเกิดมาได้เพราะกรรม มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ พึ่งพาอาศัยกรรม สรุปว่า กรรมเป็นตัวจำแนกสัตว์โลกให้เลวและประณีตแตกต่างกันไป”

ธรรมดาของโลกที่เป็น**ธรรมคู่** คือ**เมื่อมีสิ่งหนึ่ง จะต้องมีสิ่งตรงข้ามเป็นคู่เสมอ** เช่น มีสุขก็ต้องมีทุกข์เป็นคู่ มีหิวก็ต้องมีอิ่มเป็นคู่ จิตใจของคนในโลกนี้เวียนสลับอยู่ในธรรมคู่ แต่คนไม่มีปัญญาพิจารณาให้เห็นโลกในฐานะเป็นธรรมคู่ เพราะมัวแต่ยึดติดในภาวการณที่ตนประสบอยู่ในขณะปัจจุบัน การดูโลกในแนวพุทธโฆวาทจึงทำให้รู้สึกว่ายาก เพราะคนยังเป็นทาสกิเลส ที่ยังติดในสุขประโยชน์ที่เห็นรูปสวຍๆ ได้ยินเสียงไพเราะเสนาะหู ได้สูดกลิ่นหอม ได้ลิ้มรสอาหารที่ถูกปาก ได้สัมผัสความอ่อนนุ่มของเครื่องใช้ ได้รู้ซึ่งถึงสุขประโยชน์เหล่านี้ด้วยใจของตน ที่สุดความฝันจะพาตนไปพ้นจากโลกก็ไม่บังเกิดขึ้นในจิตใจ ด้วยคิดว่าทำวันนี้ให้ได้สุขประโยชน์เต็มที่ พรุ่งนี้เป็นอย่างไรก็ช่างมัน นี่แหละเป็นเหตุให้โลก-นรก-สวรรค์ ยังคงมีอยู่สืบมา บรรพชนไทยผู้มีปัญญาได้เห็นธรรมคู่ของโลก จึงได้ตั้งสุภาสิตสอนบุตรหลานสืบมาว่า “สองคน ยลตามช่อง...คนหนึ่งมองโคลนตม...คนสองตาแหลมคม...เห็นดวงดาวอยู่พราวพราย”

ในเรื่องการกระทำนี้ หลวงพ่อพุทธทาส ท่านได้ให้ความหมายไว้ ๒ ทาง คือ

๑) **กิริยา** การกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา บางที่เรียกว่า ปฏิกิริยา การกระทำโต้ตอบ มีผลออกมาลักษณะกลางๆ ล้วนๆ ไม่เป็นกุศล อกุศล ไม่เป็นบาป บุญ เพราะเป็นเพียงการเคลื่อนไหวที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา แม้จะรู้สึกนึกคิดอยู่ในใจและเคลื่อนไหวไปมา แต่ไม่มีเจตนาที่มาจากกิเลส

๒) **กรรม** การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา มีมูลมาจากอวิชาความไม่รู้ ผลที่เกิดจากกรรมจะกลายเป็นวิบาก มีลักษณะเป็นทั้งกุศลอกุศล และเป็นกลางๆ หมายถึงเจตนาที่ตกลงไปตามความง้เขลาของวิชา หลงดี หลงชั่ว หลงบาป หลงบุญ ในที่สุดก็หลงติดอยู่ในดี ชั่ว บาป บุญเป็นวงเวียนกรรมต้องเวียนว่านตายเกิดเป็นเหตุให้ตั้งเจตนาเพื่อทำกรรมนั้นต่อไปอีกไม่มีสิ้นสุด...”

เรื่องบุญบาปนี้ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ไม่ว่าคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตามผู้ที่ยังมีกิเลส ตัณหาวิชา ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยง กฏเกณฑ์ของเวรกรรม ที่ทำมาได้หนีการตามสนองของ บาปกรรมที่ทำได้ไม่พ้นแน่นอน ฝากคำกลอนไว้เป็นคติสอนใจไว้ว่า...

ทำหยาบ	บาปร้าย	นำโศก
พาโรค	โยกย้าย	ส่ายหา
ทนทุกข์	สุขแห่ง	แก่งพา
เลื่อมสา -	สมสิ้น	ยินดี
เวรตาม	ถามถึง	ซึ่งโกรธ
ทุกข์โทษ	โหดต้อง	หมองศรี
พลัดพราก	จากข้าง	ทางดี
สงซี -	วิตดับ	อัปจน
มุ่งทำ	กรรมดี	ที่จิต
เร่งคิด	ผลิบุญ	ทุนต้น
กายวา -	จาใจ	ในตน
ผ่านพ้น	มลทิน	สิ้นกรรม... ^{๕๓}

ดังนั้น กรรมที่ถือว่าเป็นการกระทำของตนเอง และผลก็เกิดขึ้นมาจากการกระทำของ ตนเองทั้งสิ้น ไม่ได้เกิดจากการบันดาลดุจลัทธิบางศาสนาของเทพเจ้าองค์ใด หรือแม้แต่ผู้ที่มี กรรมดีกรรมชั่วทั้งหลายที่เสวยชาติอยู่ในภพภูมิต่างๆ ก็ล้วนแต่อยู่ภายภพแห่งกรรมไม่มีใครสร้าง หรือทำลายได้ทั้งสิ้น

พระพุทธองค์ทรงตรัสรับรองในศักยภาพของมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐได้ ด้วยการฝึกฝนตนเอง” และด้วยเหตุนี้เองคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมย่อมสามารถพัฒนา ตนเองด้วยการฝึกฝนอบรมโดยหลักของศีล สมาธิ และปัญญา จนเป็นผู้ที่มีโอกาสสามารถรู้เห็น ความจริงทั้งหลายทั้งปวงที่หลงยินดีปรุงแต่งอยู่นั้น แท้ที่จริงแล้วไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะ และดับไปในที่สุด มีความวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏเป็นเช่นนี้

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงทัศนคติได้ว่า ผู้ที่พัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ที่มีโอกาสสามารถจะเลือกหนทางของการเดินทางวิถีชีวิตตนเองได้ทุกโอกาส เพราะ

^{๕๓} ธรรมจักร สิริทอง. กฏแห่งกรรม. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๑ - ๑๗๘.

เจตนาที่คนเรามีอยู่ด้วยกันทุกคนนั้น เป็นเอกลักษณ์ที่ธรรมชาติมอบไว้ จึงสามารถเลือกทางดีหรือทางชั่วได้ด้วยตนเอง

พฤติกรรมที่แสดงออก

๑. มีพฤติกรรมที่ควรคบ เพราะมีการแสดงออกทั้งทางกาย วาจา และทางใจ
๒. มีพฤติกรรมที่ติงามเป็นที่ต้องการ หรือคาดหวังแก่คนในสังคมทุกระดับที่พยายามจะสร้าง และปลูกฝัง เปรียบเหมือนของที่มีกลิ่นหอม

การป้องกัน

จากพฤติกรรมตามที่ได้เสนอแนวคิดไปแล้วนั้น ผู้ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวก็สามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปเรียกว่าการต่อยอดความดีนั่นเอง ดุจเกลือรักษาความเค็มเพิ่มคุณค่าแก่ตนและทุกคนหลายระดับชั้นในวงสังคมทุกๆ ด้าน หากว่าตราบใดที่ยังไม่อาจทำตนเองให้ถึงที่สุดได้ด้วยการหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลายแล้ว ก็ยังเชื่อว่าจะเป็นผู้ที่ยังต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสังสารอยู่ คือยังเป็นผู้ที่ถูกครอบงำด้วยกรรมอยู่ ถึงแม้ว่าจะเป็นกรรมดีที่เรียกว่ากุศลกรรมก็ตาม แต่ก็มีผลมอดอยได้ เหมือนชีวิตของคนที่มีความดีและสร้างความดีงามมาตลอดชีวิต และมีความสมบูรณ์พูนสุขมากมาย ในชีวิตสักเพียงไรก็ตาม แต่ในท้ายที่สุดก็ต้องทุกข์ เพราะสังขาร ทุกข์เพราะการเกิด การแก่ การเจ็บ และการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก สิ่งที่เป็นของชอบใจ ไปแล้วไม่มีวันกลับมาที่เรียกว่า “ความตาย” หลักพระพุทธศาสนา เรียกว่า สามีญลักษณะ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง ได้แก่ ๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้ ๓. อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน แสดงความตามบาลีดังนี้ ๑.สพฺเพสงฺขาราน อนิจฺจา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ๒.สพฺเพ สงฺขาราน ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ๓.สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงมิใช่ตัวตน; ลักษณะเหล่านี้มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์, ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมดา จึงเรียกว่าธรรมนิยาม^{๕๔}

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า ความเสื่อม ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งทั้งหลาย ยังเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งไม่มีใครหลีกเลี่ยงสามารถแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นไม่ว่าคนหรือสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาแม้วัตถุอุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีในโลกาภิวัตน์ เรียกว่าหมุนไปตามโลกเหล่านี้ได้ เพราะเป็นกฎของธรรมชาติคือ กฎของไตรลักษณ์ ครอบคลุมอยู่ทั่วทุกตัวตนทุกหนทุกแห่งในโลกจักรวาล และจะเป็นเช่นนี้ตลอดไป คือ ความมี

^{๕๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. ๒๕๔๓ หน้า

สภาพที่ไม่เที่ยงแท้แปรปรวนอยู่ตลอดเวลา และสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงคงอยู่อย่างนั้น เช่น คนที่สร้างคุณงามความดีไว้มากมายหลายชาติ จะยิ่งใหญ่ไพศาลสักเพียงไรก็ตาม ก็ต้องรับผลของกรรมนั้นในเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้างแล้วแต่เล็กน้อยเพียงไร

เพราะฉะนั้น การป้องกันผู้ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวไม่ให้เสื่อมถอยไป สรุปได้ดังนี้

- ๑) ต้องเป็นผู้ที่มีศีลเป็นปกติทั้งกาย วาจา และใจเป็นนิจ
- ๒) เป็นผู้ที่ฉลาดในการรู้จักพิจารณาโดยแยบยล(โยนิโสมนสิการ) เพื่อความตั้งมั่นเจริญในสมาธิเป็นนิจ
- ๓) ต้องเป็นผู้ที่มีความเห็นชอบไม่แย้งในสัจธรรมความจริงที่มีอยู่ และมีดำริชอบตามสัจธรรมความเจริญที่มีอยู่นั้น.

- พฤติกรรมทางวาจา

คำพูดที่พูดออกมาแล้ว เป็นคำพูดที่ชั่ว และลักษณะที่พูดชั่วนี้คือลักษณะให้เห็นได้ ๔ อย่าง คือ เป็นคำพูดเท็จ, เป็นคำพูดที่หยาบคาย, เป็นคำพูดส่อเสียด และเป็นคำพูดเพื่อเจ้าชู้สาเหตุที่จะวิเคราะห์ว่าทำไมจึงพูดอย่างนี้ ให้พิจารณาโดยองค์รวมคือสาเหตุองค์ประกอบ และสภาพแวดล้อมของคนพาล ได้อ้างอิงพุทธพจน์หมวดพาลไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลักษณะเครื่องหมาย เครื่องอ้าง ว่าเป็นพาลของคนพาลนี้ มี ๓ อย่าง คือ คนพาลในโลกนี้ มักคิดความคิดที่ชั่ว มักพูดคำพูดที่ชั่ว มักทำการทำที่ชั่ว"^{๕๕} อีกประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาว่าบทบาทของสังคมคนเราอาศัยอยู่ จะมีอิทธิพลกับบุคคลนั้นเสมอ ไม่ว่าจะเป็นคนพาลหรือบัณฑิต (กัลยาณชน) ก็ตาม ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้แก่ ภาษา วัฒนธรรมประเพณี เช่น คนที่เกิดในประเทศไทย ก็พูดภาษาไทย ทำอะไรอย่างคนไทย ส่วนคนที่เกิดที่ประเทศอังกฤษ ก็ชอบพูดภาษาอังกฤษไม่พูดภาษาไทย และประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตนั้น อย่างคนอังกฤษ หรือคนในครอบครัวที่ชอบดื่มสุราทั้งพ่อและแม่ ชอบเอะอะไว้วาย เช่นเดียวกับพ่อแม่

ฉะนั้น ในส่วนที่เป็นสภาพแวดล้อมดังที่กล่าวมานี้ จึงเรียกว่าเป็นสาเหตุ หรือ เป็นเหตุปัจจัยเครื่องช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้ประพฤติกรรมกุศลธรรมอย่างนี้ได้มากที่สุดมี สองประเด็นคือ

- ๑) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ วัฒนธรรม ภูมิประเทศ สภาพทางสังคม และการกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า

^{๕๕} ดูเพิ่มเติมใน ๒๒/๓๘๐. ในพาลบัณฑิตสูตร.

ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่นๆ และการคบเพื่อนเป็นกัลยาณมิตร คือ บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ หรือมิตรสหายจากสังคมสิ่งแวดล้อมที่ เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล

๒) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทักษะคติ บุคลิกภาพ แรงจูงใจ หรือค่านิยมที่มีอยู่

คัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวในภควัตถุสูตร เล่มที่ ๓๑ ข้อที่ ๓๑๙ หน้าที่ ๓๒๐ ไว้ ตอนหนึ่งว่า... ชนเหล่าใดเป็นคนเจ้าโทสะ ฟุ้งซ่าน ใ้อวดเจรจา ชนเหล่านั้น มาถึงคุณที่มีใช้ ของพระอริยเจ้า ต่างหาโทษของกันและกัน ชื่นชมคำพหูภาษิต ความพลั้งพลาดความหลงลืม และความปราชัยของกันและกัน ก็บัณฑิตรู้จักกาลแล้ว ฟังประสงค์จะพูด ควรเป็นคนมีปัญญา ไม่เป็นคนเจ้าโทสะ ไม่ใ้อวด มีใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ใจเบาหุนหันพลันแล่น ไม่เพ่งโทษ กล่าวแต่ ถ้อยคำที่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมพูดกัน และประกอบด้วยธรรมซึ่งพระอริยเจ้าพูดจากัน เพราะรู้ ทัวถึงได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น เขาจึงพาที่ได้ บุคคลควรอนุโมทนาคำที่เป็นสุภาษิต ไม่ควรรุกรานใน ถ้อยคำที่กล่าวชั่ว ไม่ควรศึกษาความแข่งดี และไม่ควรรียดถือความพลั้งพลาด ไม่ควรทับถม ไม่ ควรข่มขี่ ไม่ควรพูดถ้อยคำเหลวไหล เพื่อรู้ เพื่อเลื่อมใส สัตบุรุษทั้งหลายมีการปรึกษาหารือ กัน พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมปรึกษาหารือกัน เช่นนั้นแล นี่การปรึกษาหารือของพระอริยเจ้า ทั้งหลาย เมธาวิบุคคลรู้เช่นนี้แล้ว ไม่ควรถือตัว ควรปรึกษาหารือกัน ดังนี้.

จากสุภาษิตดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องยืนยันลักษณะของการพูดทั้งดีและชั่วเกิดมา จากความคิดที่มีอยู่ภายใน และแสดงออกต่อบุคคลภายนอกเพื่อต้องการที่จะสื่อให้รู้ความหมาย ของตนเองว่า ผู้พูดมีความประสงค์หรือต้องการที่จะแสดงความหมายใดของสิ่งที่นึกคิดนั้นออกมา และสามารถที่จะทำให้ล่วงรู้ได้ว่า เป็นคนโง่หรือเป็นคนฉลาด เป็นคนดี หรือเป็นคนเลว เป็นผู้ มีปัญญามาก หรือเป็นผู้มีปัญญาน้อยได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า "คำพูด" คือ สิ่งที่ใช้แทน ความคิดซึ่งซ่อนอยู่ภายใน อนึ่ง ในบางครั้งคนเราพูดชั่ว แต่ก็ไม่ได้ทำชั่วตามที่พูด จะเนื่องด้วย เพราะสาเหตุใดก็ตาม แต่ก็เรียกได้ว่า คนๆ นั้น เป็นคนชั่ว เป็นคนมีดี เพราะเหตุว่า คนๆ นั้น "ชั่ว" เพราะปาก "ชั่ว" เพราะมีวาจาชั่ว จึงเรียกว่า คนปากชั่ว คนปากเสีย การที่คนพูดชั่วทั้ง ๔ ลักษณะนั้น แม้ว่าไม่ได้ทำตามทีพูดไว้ ก็ถือว่าความสมบูรณ์ของการพูดนั้นครบองค์ประกอบแล้ว เช่นคนที่มิสนิสัยเอาอะอะไรววยววย ชอบพูดข่มขู่ผู้อื่นอยู่เสมอ จนเป็นที่รู้จักดีของคนทั่วไป และวัน หนึ่งได้กล่าวข่มขู่ผู้คนที่เดินผ่านหน้าบ้านของตนเองว่า "ถ้าใครเดินผ่านหน้าบ้านหลังนี้ เดี่ยวจะฆ่าให้ตาย" ครั้นเมื่อมีคนเดินผ่านมา ก็ไม่ได้ฆ่าคนที่เดินผ่านหน้าบ้านของตนตามที่ได้ กล่าวไว้ กรณีเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า เป็นคนปากเสีย ปากชั่ว แม้ว่าจะไม่ได้ลงมือฆ่าคนตามที่ได้ ประกาศไว้แล้วก็ตามที่ สมดังพุทธภาษิต กล่าวไว้ในพหูภาษิตสูตร เล่มที่ สุตตันตปิฎก อัง

คุตตรนิกาย ปัญญา – ฉกกนิบาต ข้อที่ ๒๑๔ หน้าที่ ๒๒๗ ปฐม ๒๑๓ ไว้ว่า . . . โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก ๕ ประการ คือ

๑. พูดเท็จ
๒. พูดส่อเสียด
๓. พูดคำหยาบ
๔. พูดเพ้อเจ้อ
๕. เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

ข้อเสนอแนะการพูดในเรื่องเหล่านี้ดังกล่าวมาแล้วนั้น ไม่ได้พูดตามสัญญาตญาณ แต่พูดโดยเจตนาเพื่อมุ่งให้เกิดความหมายตามที่ต้องการในการจะพูดออกไปแล้วนั้น เป็นธรรมดาของมนุษย์จะพูดตามที่คิด หรือพูดตามทิวฏฐิตที่ได้ตัดสินใจโดยเด็ดขาดแล้ว แม้ว่าอาจจะมีบางครั้งที่ผู้พูดโดยมิได้เตรียมตัว หรือโดยมิได้ทันระมัดระวัง แต่ความหมายของคำที่ได้พูดออกไปแล้วนั้น ได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์ลงแล้ว ดังเช่นตัวอย่างที่นำมากล่าวแล้วในข้างต้น

ฉะนั้น การพูดจึงเกิดกรรมขึ้นแล้วในทันที แต่จะมีผลสมบูรณ์ หรือไม่มีผลเลยก็ขึ้นอยู่กับเจตนาภายใน และปัจจัยภายนอกที่เป็นตัวแปรหรือเป็นตัวร่วมที่สำคัญ ในอันที่จะทำให้เกิดผลสมบูรณ์ หรือเกิดผลที่ไม่สมบูรณ์ขึ้นได้ จะเห็นว่าการพูด หรือคำพูด จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนออกมาของปัญญาอย่างหนึ่ง เช่น เด็ก หรือคนบ้าที่เสียสติ ไม่มีกำลังปัญญา ถึงแม้จะพูดภาษามนุษย์ออกมาได้ แต่ก็มีคามหมายน้อย หรือไม่มีคามหมายเลย ส่วนคนที่วิมุติภาวะสมบูรณ์เต็มที่แล้ว การสื่อความหมายโดยการพูดจะแฝงไว้ด้วยความหมายเสมอ และความหมายที่กล่าวถึงนั้น คือ เป็นไปในทางดี หรือทางชั่ว เมื่อขณะคนเรามีความโกรธหรือความไม่พอใจ ก็แสดงคำพูดที่หยาบคายออกมา ด้วยการด่าทอ หรืออาจพูดจាក้าวร้าวไม่สุภาพเช่นนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า ความไม่พอใจหรือความกริ้วโกรธก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ แต่จะต้องพิจารณาว่าทำไมจึงพูดอย่างนี้ เพราะคนที่ประสบด้วยเหตุการณ์กรณีเดียวกันนี้ อาจจะไม่พูดอย่างนี้ก็ได้ จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่จะต้องวิเคราะห์คือ โดยทางกายภาพของคนเรานั้นสามารถวินิจฉัยและตรวจสอบได้อย่างชัดเจน แบบคมชัดลึก แต่สภาพทางจิตใจ และอารมณ์นั้น ไม่สามารถที่จะวัด กำหนด หรือตรวจสอบได้อย่างชัดเจนอย่างเช่นทางด้านของกายภาพที่เป็นสสาร และมีสิ่งที่ควรยกมาเพื่อพิจารณาประกอบในเรื่องดังกล่าวต่อไปอีกว่า . . .

เมื่อมีจิตเมตตา ใจย่อมสุขสบาย แขนงขึ้นผ่องใส ปลอดโปร่งและกว้างขวาง เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ส่งเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เมตตาจึงเป็นกุศล สติทำให้ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังเกี่ยวข้องหรือต้องทำ ระลึกได้ถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมในกรณีนั้นๆ และ

ป้องกันไม่ให้อกุศลธรรมทั้งหลายได้โอกาส ทำให้จิตใจอยู่ในสภาพพร้อมที่จะทำงานได้อย่างดี สติจึงเป็นกุศล เมื่อจิตมีความริษยา ใจก็คับแคบ จึงถูกกดตันบีบคั้น ไม่สบาย ไม่ปลอดโปร่งบันเทิง ทอนคุณภาพและสุขภาพจิตอย่างเห็นได้ชัด ความริษยาจึงเป็นอกุศล ความโกรธก็แผดเผาใจของตนเอง บีบคั้นกระทบใจให้ไม่สบาย และส่งผลกระทบกระเทือนออกมาถึงสุขภาพกายได้อย่างรวดเร็ว จึงเห็นได้ชัดเช่นกันว่าเป็นอกุศล กามฉันท์ หรือแม้ความโลภอย่างกว้างๆ ก็ทำให้จิตใจวอกวนพัวพัน ติดข้อง กัดกกลุ่ม หรือเอนเอียงไป เดินไม่ตรงและมัวหมอง ไม่โล่งไม่โปร่ง ไม่ผ่องใส จึงเป็นอกุศล เพราะจิตเศร้าหมองนั่นเอง สมด้วยพุทธพจน์แสดงความสำคัญของจิตใจ ไว้ดังนี้

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่ สำเร็จด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีจิตใจเสียหายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามโคที่ลากเกวียน . . . ถ้าบุคคลมีจิตใจผ่องใสแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความสุขย่อมติดตามมาเหมือนดังเงาที่ติดตามตัว” ^{๕๖}

สมด้วยพุทธพจน์ในพุทฺธาณีสสูตร กล่าวถึงอานิสงส์ของบุคคลผู้พูดพอประมาณ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่พูดเท็จ
๒. ไม่พูดส่อเสียด
๓. ไม่พูดคำหยาบ
๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ
๕. เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย สุกคติ โลกสวรรค์.

สรุปความได้ว่า การที่จิตเป็นอกุศล กระทำอย่างนี้ เพราะเกิดจากองค์ประกอบภายในเป็นสำคัญ คือสิ่งที่จะทำให้เกิดการรู้ตัวอย่างฉับพลันได้ในขณะที่จะพูดอะไรออกไปในสถานการณ์นั้นๆ ก็คือ สติสัมปชัญญะ ความระลึกและรู้สึกตัวนั้นมีน้อย ดังที่ทราบมาแล้วว่า ฝ่ายอกุศลจิตมีคุณสมบัติต่างๆ ที่แสดงออกมา เป็นไปในทางที่ไม่ดี เมื่อถูกกระทบด้วยอารมณ์ของความขุ่นมัว หรือความไม่พอใจเกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะแสดงคำพูดที่ไม่ดีออกมาตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นในทันทีทันใด และนอกจากนั้นแล้วก็ยังมีสถานการณ์ภายนอกต่างๆ ที่ได้กล่าวอย่างตามปกติธรรมชาติของมันก็ตาม เช่น เมื่อเกิดฝนตกหนักมากๆ ขึ้นมา ก็อาจจะเกิดคำพูดที่

^{๕๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

ไม่ดีไปกระทบอารมณ์ของจิตที่ไม่ดีที่เป็นอกุศลได้ เมื่อไม่ได้รับความสะดวกตามที่ตนเองต้องการ ก็อาจจะเกิดคำพูดที่ไม่ดีไปกระทบผู้อื่น หรือเกิดอะละวายเป็นเพราะความขุ่นเคืองใจจากภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้นก็ได้

ฉะนั้น ในประเด็นนี้ มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพสิ่งแวดล้อม ปัจจัยภายใน ได้แก่ สติสัมปชัญญะ ทศนะคติ ค่านิยม และอารมณ์.

จะเห็นได้จากการกระทำดังกล่าวก็ถือได้ว่า เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมทางกาย อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการพูด เป็นผลของความคิด ที่ได้แสดงออกมาอีกทางหนึ่ง ซึ่งปกติธรรมดาของคนเราเมื่อคิดแล้วก็ต้องมีการแสดงออก การแสดงออกในทางกายของคนเรานี้รวมอาการต่างๆ อย่างของคนเรา เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด หรืออากัปกิริยาที่กำลังครุ่นคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ล้วนแล้วแต่ถือได้ว่าเป็นผู้ที่กำลังกระทำอยู่ทั้งสิ้น การกระทำจึงถือได้ว่าเป็นอาการเคลื่อนไหวในส่วนต่างๆ ของร่างกาย แต่มีเฉพาะในบางกรณีเท่านั้น ที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวให้เห็นในทางร่างกาย แต่ก็เรียกว่าเป็นการกระทำได้เหมือนกัน เช่นการเห็นคนกำลังจะจมน้ำ แล้วนั่งเฉย แกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ (ดูคนกำลังจมน้ำ) ในทางกฎหมายถือได้ว่าเป็นการกระทำ เป็นการกระทำอย่างหนึ่ง หรือเรียกว่า เป็นการกระทำโดยละเว้นในสิ่งที่ควรทำ ฉะนั้นการกระทำจึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ กระทำโดยการกระทำ (มีเจตนา) และกระทำโดยการไม่กระทำตามหน้าที่ (ไม่มีเจตนา) หรือไม่ทำตามกฎศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามของมนุษย์ที่จะพึงกระทำได้ต่อตนและสังคมส่วนรวม

กรรม ในที่นี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจ^{๕๗} หรือตั้งใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม”^{๕๘}

กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ เป็นความหมายอย่างกว้างๆ พอคลุมความได้กว้างๆ เท่านั้น ควรพิจารณาการแยกแยะความหมายออกเป็นแง่หรือระดับต่างๆ ดังนี้

๑. ตัวแท้จริงหรือต้นตอตรงตัวหรือเฉพาะตัว กรรม คือ เจตนา ได้แก่ เจตน์จำนงบ่งชี้ และการกำหนดทิศทางการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ ซึ่งเป็นตัวการหรือแกนนำในการริเริ่ม ปฐมแต่ง สร้างสรรค์ทุกอย่าง ได้ในพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ” เป็นต้น

^{๕๗} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. ๒๕๔๓, หน้า ๔.

แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตยานั้นเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”

๒. สังขาร เป็นตัวนำ มีเจตนาปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือให้เป็นกลางๆ ปรุงแปร การแต่ง โดยสังขาร คือเจตนาทั้งหลายนั่นเอง ^{๕๙}

๓. กรรม คือการทำ การพูด การคิด หรือ การคิดถึง และการแสดงออกทางกาย วาจา หรือความประพฤติที่เป็นไปต่างๆ ซึ่งบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนและพยายามประกอบแต่กรรมดี เช่นในพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นเหตุให้เดือดร้อน สองประการคืออะไร ? บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ได้ทำความดีงามไว้ มิได้ทำกุศล มิได้ทำบุญซึ่งเป็นเครื่องต่อต้านความขลาดกลัวไว้ ทำแต่กรรมหยาบช้ำ ทำแต่กรรมร้ายกาจ, เขาย่อมเดือดร้อนว่า เราไม่ได้ทำกรรมดีงาม ดังนี้บ้าง ว่าเราได้ทำบาปไว้ ดังนี้บ้าง...” ^{๖๐}

หรือในจักกวัตติสูตร กล่าวว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โดยนัยดังนี้แล เมื่อผู้ครองแผ่นดินไม่จัดเสริมเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนทั้งหลายผู้ไร้ทรัพย์ความยากจนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อการฆ่าฟันสังหารกันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ได้ถึงความแพร่หลาย การพูดส่อเสียด กามเมสุมิจฉาจาร ธรรมสองอย่างคือ ผรุสวาทและการพูดเพื่อเจ้า อภิขณาและพยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ก็ได้ถึงความแพร่หลาย” ^{๖๑}

ตามพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ การกระทำใดเกิดขึ้นหรือกระทำลงไปโดยไม่มีเจตนา ไม่จัดเป็นกรรม แต่เรียกว่า กิริยา เป็นการกระทำของอรหันต์เท่านั้นซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ก่อให้เกิดผลดีชั่วทางศีลธรรมแก่พระอรหันต์ การกระทำที่เรียกว่า “กิริยา” นี้ จึงไม่รวมถึงการกระทำที่เกิดขึ้นโดยความประมาทหรือปราศจากสติ เพราะการกระทำที่เกิดขึ้นโดยประมาทนั้น แม้แต่จะไม่มีเจตนาโดยตรงก็สงเคราะห์เข้าโดยเจตนาทางอ้อม เพราะเป็นการกระทำที่ขาดการใช้สติพิจารณาอย่างอุบายอันแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ท่านว่ายังคงจัดเป็นกรรม เรียกว่า กตัตตา

^{๕๙} ดู ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๒๒/๗๙; วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑๒๐, ๑๒๕.

^{๖๐} ดู ชุ.อุติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘-๙/๒๔๘-๙.

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๕/๗๗.

กรรม คือ กรรมสักว่ากระทำ เป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน จึงส่งผลแก่ผู้กระทำก็ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลแล้วเท่านั้น

ฉะนั้น การกระทำนั้นในทางพระพุทธศาสนา มีสิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่เพียงประการเดียว คือ “เจตนา” และเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าการกระทำใดไม่มีเจตนาหรือเจตจำนงแล้ว ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ขาดสาระที่สำคัญไป จึงไม่จัดเป็นการกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติทางโลก คือ ถ้าพิสูจน์ได้ว่าเป็นการกระทำโดยขาดเจตนาก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำเช่นเดียวกัน และในเรื่องของการกระทำที่เป็นอกุศลทุจริตนี้มีข้อควรนำมาพิจารณาดังนี้ คือ “ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ... กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ... กรรมที่ถูกโมหะครอบงำ... ย่อมให้ผลในที่เกิดอัฏฐภาพของเขา กรรมนั้นให้ผลในชั้นนทิโด ในชั้นนั้น เขาจะต้องเสวยวิบากของกรรมนั้น ในลำดับที่เกิดหรือต่อๆ ไป ในปัจจุบันนั่นเอง” ^{๖๒}

สรุปได้ว่า แนวความคิดของคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมต่างจากอกุศลธรรมดังกล่าวแล้ว ความถึงความเป็นของกัลยาณธรรมได้ดีกว่าทุกๆ สิ่ง แต่มีคำถามที่ต้องวิเคราะห์ว่า เหตุเกิดจากกุศลกรรม คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือที่เรียกว่า รากเหง้าของกุศลกรรมบถ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูรภิกษุทั้งหลาย กรรมที่ถูกอโลภะครอบงำ เกิดแต่อโลภะ มือโลภะเป็นเหตุ มือโลภะเป็นแดนเกิด เมื่ออโลภะปราศไปแล้วย่อมเป็นอันบุคคลได้เด็ดขาด ถอดรากขึ้นแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป เป็นธรรมดากรรมที่ถูกอโทสะครอบงำฯลฯ กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดแต่อโมหะ มือโมหะเป็นเหตุมือโมหะเป็นแดนเกิดเมื่ออโมหะปราศไปแล้ว ย่อมเป็นอันบุคคลละได้เด็ดขาด ถอนรากขึ้นแล้วทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ^{๖๓}

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ธรรมที่ควรประพฤติ ก็คือ รักษาศีลธรรม กุศลกรรมบถกระทำตามหลักของมนุษย์ ๓ ทาง คือ กาย วาจา และใจ ซึ่งเกิดจากอำนาจของกุศล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นกุศลมูลที่คอยระดับประครองจิตใจให้เจริญยิ่งในธรรม จากหลักธรรมของความคิด และความสุขในโลกนี้ด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตเป็นเครื่องหมายของความดีงาม และความสุขในความเจริญในโลกนี้และโลกหน้า

^{๖๒} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓/๑๕๓.

^{๖๓} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓/๑๕๔.

- พฤติกรรมทางใจ

ในสมัยพุทธกาลความเข้าใจและความรู้สึกภาวะและชีวิตของคฤหัสถ์ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ชอบด้วยศีลธรรม อยู่ท่ามกลางสังคมของชาวโลก มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข บำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน แก่พระศาสนาและแก่บ้านเมือง มีชีวิตประวัติดีที่น่านับถือเป็นแบบอย่าง ท่านเหล่านี้แม้จะได้บรรลุภูมิธรรมสูงแล้ว แต่ยังมีกิเลสละเอียดเหลืออยู่ เมื่อประสบความพลัดพรากยังโศกเศร้ารำไรให้^{๖๔} ยังมีรักมีโกรธดังสามัญชน แต่ละยึดเบาบางกว่า และจะไม่ทำความชั่ว ความผิดที่เสียหายร้ายแรงได้ ต่างจากสมัยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก การดับทุกข์โทษอกุศลกรรมทุกจริตทั้งหลายกลายเป็นความรู้สึกว่าหมดสิ้นขาดสูญ การมองนิพพานโดยฐานเป็นเมืองแก้วแห่งบรมสุขนิรันดรอย่างแต่ก่อนนั้นมองในทางลบ เห็นเป็นภาวะที่พึงเป็นหรือผละหนึ้อย่างน้อยก็รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่อยู่ห่างไกลเหลือเกินซึ่งไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องตามจิตสำนึกตนเองส่วนใหญ่ ในสภาพเช่นนี้ ภูมิธรรมและการดำเนินชีวิตระดับนี้ เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจและเน้นกันให้มาก แม้แต่พระพุทธองค์เองก็ได้ตรัสแนะนำไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เหล่าชนทั้งหลาย ทั้งคนที่พวกเขาพึงอนุเคราะห์ และคนที่พวกเขาพึงคำสอน ไม่ว่าจะ เป็นมิตร เป็นผู้ร่วมงาน เป็นญาติหรือสายโลหิตก็ตาม พวกเขาพึงชักชวน พึงสอนให้ตั้งอยู่ ให้ดำรงมั่นในองค์คุณของโสดาบัน ๔ ประการ”^{๖๕}

คำว่า “ใจ” (ใจ) ศัพท์พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นคำนาม หมายถึงสิ่งที่ทำหน้าที่รู้ รู้สึก นึก และคิด หัวใจ เช่น ใจเต้น, ลมหายใจ เช่น กลั้นใจ อึดใจ หายใจ, ความรู้สึกนึกคิด เช่น ใจคด ใจซื่อ, ใช้ประกอบกับคำอื่นมีเนื้อความแปลกจากปกติบ้าง ดังนี้ ธรรมหมวดหนึ่งระบุถึงเรื่องคนกับสังคมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวันตามหลักธรรมคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดีเป็นคนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือมีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ^{๖๖} ได้แก่

- ๑) กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
- ๒) วาจาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา
- ๓) มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดแต่สิ่งที่ถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

^{๖๔} เช่น เรื่องนางวิสาขา ใน พุ.อุ. ๒๕/๑๗๖/๒๒๓; อุทาน อ.๕๒๙; ฐ.ป. ๔/๑๓๑.

^{๖๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๙๓-๑๔๙๗/๔๕๖-๔๕๘.

^{๖๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

ประการที่สอง ประพฤติตามอารยธรรม^{๖๗} โดยปฏิบัติตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบบังคับเบียดเบียน ให้มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน ๑ ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารััดเอาเปรียบ มีความเคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน ๑ ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ให้มีจิตใจไม่ข่มเหง หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันซึ่งทั้ง ๓ ประการนี้เป็นการกระทำทางกาย จัดเป็นสุจริตทางแห่งกุศล

ประการที่สาม ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง ให้มีการกล่าวแต่คำสัตย์ คำสุภาพสันติ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ ๑ ละเว้นการพูดส่อเสียดยุยง สร้างความแตกแยก โดยพูดแต่คำที่สमानและส่งเสริมสามัคคี ๑ ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย โดยพูดคำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง ๑ ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ โดยพูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะซึ่ง ๓ ประการนี้เป็นการกระทำทางวาจา จัดเป็นสุจริตทางวาจา

ประเด็นสำคัญคือ มโนสุจริต^{๖๘} คำว่า “มโน” หมายถึง ใจ หรือมนัสก็ได้ ส่วนคำว่า จิต, จิต- (จิต; จิต-ตะ) เป็นคำนาม หมายถึง ใจ, สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และสำนึก เป็นลักษณะนามว่า “ดวง” เป็นการกระทำทางใจ ชื่อว่า มโนกรรม ซึ่งแบ่งเป็นทางชั่ว (มโนทุจริต) เช่น คิดเพ่งเล็ง จ้องจะเอาของคนอื่น ส่วนทางดี (มโนสุจริต) เป็นคนฉลาด หรือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีคุณสมบัติที่ท่านแสดงไว้หลายอย่าง เช่น ในพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย คนพาลมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด บัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด ต่างก็ปรากฏแจ่มฉายด้วยความประพฤติของตน,^{๖๙} ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล คือด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต... ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต คือด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต...^{๗๐} เช่น คิดช่วยเหลือผู้อื่น พระองค์ทรงสรรเสริญมโนสุจริต เป็นธรรมจริยา เป็นกุศลกรรมบถ (ทางการทำกรรมดี) มี ๓ ประการ ดังนี้คือ

^{๖๗} อารยธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงาม, ธรรมของอารยชน, ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดีงาม; ในทางธรรม หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐. ดูเทียบ พ.ศ. ๒๕/๓๓๐/๓๙๓; สุตต.ป.๒/๑๙๑.

^{๖๘} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๖/๖๑.

^{๖๙} บาลีว่า “อปทาน โสภติ ปญญา” แปลตาม อ.อ.๒/๘๗.

^{๗๐} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๑/๑๒๘.

๑) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ โดยคิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๒) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย โดยตั้งความปรารถนาดีแผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๓) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ^{๓๑} เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว โดยรู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มอบความเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ส่วนความเห็นผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว เป็นต้น ชื่อมิจฉาทิฐิ คำว่า มิจฉาทิฐิในที่นี้ หมายถึงความเห็นผิดในธรรม ส่วนโทษแห่งมิจฉาทิฐินั้นย่อมมีมากมายและน้อยตามวัตถุและเจตนา เช่น ความเห็นผิดอันแน่วแน่เป็นนิตยะ มีโทษมากกว่าความเห็นผิดธรรมดา เป็นอกุศลกรรมบถ เป็นทางทุกติไม่ควรดำเนิน เป็นต้น เพราะฉะนั้น บุคคลจึงต้องจึงต้องประสบการณ์ทั้งความสุขและความทุกข์เพราะการกระทำเมื่อประสบอารมณ์ไม่เป็นที่พอใจบ้าง เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในสังยุตตนิกายสคาถวรรคว่า **จิตฺเตน นียตี โลกโ** **โลกอันจิตย่อมนำไป**.

โดยอธิบายว่า บุคคลจะได้ทุกข์หรือได้สุขนั้น จะไปสู่ทุกติหรือสุคติจะถึงพระนิพพานก็เพราะจิตของตน จิตที่บุคคลไม่ฝึก ไม่รักษา ควบคุมด้วยกุศลกรรมมีสติเป็นต้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเสียหายอย่างยิ่ง ส่วนที่บุคคลได้ฝึกฝนดีแล้ว ได้คุ้มครองรักษา ได้ระวังแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างยิ่งดังนี้

บุคคลกระทำกิจใดๆ ด้วยกายหรือวาจา ก็เพราะจิตดำริเกิดขึ้นก่อน เมื่อดำริผิด กิจการนั้นๆ ก็ได้ผลชั่ว มีโทษทุกข์เกิดขึ้น เมื่อดำริชอบกิจการนั้นๆ ก็มีผลดี เป็นคุณ เป็นประโยชน์ ให้ความสุขความสำราญเกิดขึ้นๆ อีกประการหนึ่ง จิตที่โลภอยากได้ จิตที่กำหนดหมกมุ่น จิตที่โกรธเคืองประทุษร้าย จิตที่หลงไม่รู้ผิดและชอบ แต่ละอย่างเป็นไฟเผาให้ร้อน เป็นทุกข์ จิตที่ปราศจากความร้อน มีความใจเย็นเป็นสุขสบาย แม้จะยังไม่หมดสิ้นเป็นการเด็ดขาดเพียงชั่วขณะชั่วคราวก็เป็นสุขสำราญในระหว่างๆ เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงวิธีที่ปฏิบัติรักษาจิต อันเป็นไปเพื่อความสุขสำราญ เช่น ทรงสอนไม่ให้ลู่อานาจดำกฤษณาความอยากที่เกิดขึ้น ให้สันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้ และให้ดับความโกรธเสีย เป็นต้น แต่ละอย่างล้วนเป็นทางแห่งความสุขทั้งนั้น ข้อนี้ชี้ให้เห็นความว่า บุคคลจะได้ทุกข์หรือสุขก็เพราะจิต

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑, อภ.วิภังค. (ไทย) ๓๕/๓๑๗.

เจตนา ความตั้งใจ เป็นตัวกรรม ด้วยพระบาลีที่ว่า **เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ** ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม ดังนี้ กรรม เมื่อจงใจกระทำด้วยอำนาจความโลภ ความโกรธ ความหลง จัดเป็นอกุศลกรรม เมื่อจงใจกระทำด้วยอำนาจความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จัดเป็นกุศลกรรม สัตว์ทำกรรมอันใดไว้ กรรมนั้นย่อมจำแนกตามภูมิ กรรมที่ชั่วย่อมนำไปสู่ทุกข์ กรรมที่ดีย่อมนำไปสู่สุคติ ข้อนี้สำเร็จมาแต่จิตเป็นเหตุ สมดังพระพุทธภาษิตที่มานิคมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ว่า

จิตเต สงฺกิลฺลฺลฺลฺล	ทุกฺติ ปาฏิกงฺขา
จิตเต อสงฺกิลฺลฺลฺล	สุคฺติ ปาฏิกงฺขา.
เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว	ทุกฺติเป็นอันต้องหวัง
เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว	สุคฺติเป็นอันหวังได้.

บุคคลผู้ฝึกจิตของตนให้หมดพยศร้ายด้วยสมถวิธี และวิธีศีลสมาธิภาวนาจนเกิดปัญญาเห็นธรรมตามความเป็นจริง มิได้ยึดถือด้วยอำนาจตัณหา มานะทิฏฐิ กระทำจิตให้สำรวจจากกิเลสขระทั้งปวง ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด ชื่อว่าถึงความดับเย็นสนิท นี้เรียกว่า **นิพพาน** อันนี้สำเร็จมาแต่การปฏิบัติจิตปฏิบัติทางพระนิพพานแล้วเป็นการปฏิบัติจิตทั้งสิ้น ชี้ให้เห็นว่า จะถึงพระนิพพานก็เพราะจิต

เมื่อจิตเป็นของสำเร็จดังบรรยายมาแล้ว จึงสมควรแก่ที่จะรักษาจิต ตามพุทธภาษิตว่า **จิตฺตํ รกฺเขต เมธาวิ** ความว่า ผู้มีปัญญาพึงรักษาจิต ดังนี้ การรักษาคือ การระวังจิตมิให้เกิดลักลั่นด้วยเครื่องเศร้าหมอง ๑๖ ประการ มีอภิขณาวินยาสเป็นข้อต้น และมีปมาทเป็นข้อสุดท้าย ย่อมทำจิตให้เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส จิตเปรียบเหมือนแขกผู้มา เมื่อมีแขกมาหา ถ้าเจ้าของเรือนไม่จำกัดแขกรับรองไม่เลือกหน้า ย่อมได้รับความรำคาญใจเพราะแขกผู้มาไม่ดี ข้อนี้ฉันใด จิตก็ฉันนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการรักษาคือไม่ให้ลักลั่นด้วยเครื่องเศร้าหมอง จำต้องไม่รับรองอุปกิเลสที่เป็นแขกมาหา เปรียบเหมือนเจ้าของเรือนไม่ยอมรับแขกซึ่งจะมาก่อความเดือดร้อนรำคาญให้ฉะนั้น และการที่จิตไม่รับรองแขกคืออุปกิเลสนั้น จำต้องมีธรรมมีอุปการะมาก ^{๗๒}

เหตุนี้การกระทำที่ได้กล่าวไว้ว่า “คำอธิบาย การประพฤติหรือการปฏิบัติที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจนั้นเพื่อความสะดวกในการจำแนกแจกแจงรายละเอียดของคนแต่

^{๗๒} ที. ปาฎิ. (ไทย) ๑๑/๒๙๐, อภ. พุก. (ไทย) ๒๐/๑๑๙.

ละบุคคลให้ดูชัดเจนขึ้นทั้งหมดนั้น ในที่นี้ไม่อาจที่จะเทียบได้กับคำอธิบายที่ออกจากการกระทำทั้งหลายของคนๆ นั้นเลย”

อย่างไรก็ตาม เกณฑ์การตัดสินความดีความชั่ว ในทางพระพุทธศาสนานั้น กุศลและอกุศลจึงเป็นศัพท์วิชาการทางธรรมอย่างแท้จริง ส่วนบุญและบาป มักใช้อยู่ในวงแห่งคำสอนสำหรับชาวบ้านหรือชีวิตของชาวโลก มนุษย์เราเกิดมาไม่มีใครอยากเป็นคนไม่ดีด้วยกันทั้งนั้น ล้วนแล้วต้องการเป็นคนดี แม้กระทั่งโจรก็ไม่อยากจะเป็นคนเลว แต่ที่ต้องเป็นโจร เพราะคิดว่าการเป็นโจรนี้มันดีแล้ว เป็นวิธีลัดในการทำมาหากิน พอเป็นโจรไปแล้ว มารู้อเอาที่หลังว่ามันไม่ดีก็กลับตัวไม่ได้ ก็ต้องเป็นโจรไปตลอด เหตุนี้คนทุกคนอยากจะเป็นคนดี แต่เอาดีไม่ได้ ทำไมเอาดีไม่ได้ องค์ประกอบมีมากมาย แต่ที่สำคัญที่สุดคือ วินิจฉัยเสีย พอวินิจฉัยเสีย ก็จะแยกไม่ออกว่าอะไรดี อะไรชั่ว

การพิสูจน์คำพูด ทางพุทธปรัชญาเน้นประพจน์ที่กล่าวออกมาว่าจะต้องจริงและมีประโยชน์เท่านั้น ซึ่งอาจเป็นที่พอใจของผู้ฟังหรือไม่ก็ตาม ดังที่ได้มีการระบุคำพูดออกเป็น ๘ อย่างคือ :

๑. คำจริง	เป็นประโยชน์	ไพเราะ
๒. คำจริง	เป็นประโยชน์	ไม่ไพเราะ
๓. คำจริง	ไม่เป็นประโยชน์	ไพเราะ
๔. คำจริง	ไม่เป็นประโยชน์	ไม่ไพเราะ
๕. คำเท็จ	เป็นประโยชน์	ไพเราะ
๖. คำเท็จ	เป็นประโยชน์	ไม่ไพเราะ
๗. คำเท็จ	ไม่เป็นประโยชน์	ไพเราะ
๘. คำเท็จ	ไม่เป็นประโยชน์	ไม่ไพเราะ

มีพระพุทธวจนะยืนยันว่า ข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ ทรงรู้จักเวลาที่จะตรัสตามความเหมาะสมแก่ผู้ฟังสำหรับข้ออื่นๆ นั้นจะไม่ตรัสเลย ทั้งนี้เพราะทรงมีความอนุเคราะห์ หวังความสุขและความก้าวหน้าแก่สรรพสัตว์^{๗๓}

ในเรื่องลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมนี้ จึงกล่าวได้โดยสรุปว่า ผลสุดท้ายของดีและชั่วมิใช่มาจากไหน อยู่ที่ตัวของเรา เป็นผู้กระทำ และอาจมีสิ่งที่ต้องพิจารณาลากหลาย

^{๗๓} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. เล่มที่ ๑๖ หน้า ๙๐.

มุมมอง เพราะเราขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่ง แต่ท้ายสุด เครื่องชี้ชัดได้คม
 ลึกแจ่มแจ้งเจาะจนที่สุดยอด ก็คือ การกระทำ

๒.๓ ตัวอย่างของผู้ที่มีกัลยาณธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าด้วยผู้ที่มีกัลยาณธรรมที่ปรากฏ ในคัมภีร์ ไตรปิฎก^{๗๔} ใน
 สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดกที่ ๒ ซึ่งแปลคัมภีร์บรรจุพุทธพจน์ (และเรื่องราวชั้นเดิมของ
 พระพุทธศาสนา) ๓ ชุด หรือประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวด กล่าวคือ **วินัย
 ปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก** ได้กล่าวลักษณะคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นนิทาน
 สุภาษิต. คำว่า **ชาดก** หรือชาดกแปลว่า ผู้เกิด คือเล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตาม
 เกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่างๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำ
 ความดีติดต่อกันมากบ้าง น้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย

ในพระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคลและ
 โอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เล่าเรื่อง และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา
 เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก แบ่งเป็น ๕ นิกาย (เรียกย่อ หรือหัวใจว่า **ทิม ส อ ขุ**) คือ

๑) ทิมนิกาย	ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว ๓๔ สูตร
๒) มัชฌิมนิกาย	ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง มี ๑๕๒ สูตร
๓) สังยุตตนิกาย	ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่มๆ ๗,๗๖๒ สังยุตต์
๔) ขุททกนิกาย	ชุมนุมพระสูตร คาถาภาสิตและเรื่องราวเบ็ดเตล็ดต่างๆ
ที่จัดเข้าในสี่นิกายแรกไม่ได้ มี ๑๕ คัมภีร์

ในบทนี้อ้างถึง ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎกว่าด้วย **ตัวอย่างของผู้ที่มีกัลยาณธรรม**
 กล่าวในมหานิบาตชาดก แปลว่า ชาดกที่ชุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า **ทศชาติ** คือเรื่อง
 ๑๐ ชาติ อันมีมหาเวสสันดรชาดกเป็นชาติสุดท้าย เป็นชาดก เล่มที่ ๒๘ ภาคที่ ๒ ซึ่งในนี้จะ
 ออกนาม พร้อมทั้งกล่าวใจความย่อทั้งสิบเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑. เตมียชาดก

ในชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวช หรือออก
 จากกาม เล่าเรื่องเตมียราชกุมาร แกรงการที่จะได้ครองราชย์สมบัติ เพราะทรงสลดพระเหตุภัยที่

^{๗๔} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๔๓ หน้า ๗๖ - ๗๗.

เห็นราชบุรุษลงโทษโจรตามพระราชดำรัสของพระราชินี เช่น เชี่ยนพันครั้งบ้าง เอาหอกแทงบ้าง เอาหอกเสียบบ้าง จึงใช้วิธีสร้างทำเป็นง่อยเปลี้ย หูหนวก เป็นใบไม้ไม่พูดจากับใคร แม้จะถูกทดลองต่างๆ ก็อดกลั้นไว้ ไม่ยอมแสดงอาการพวักให้ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อจะเลี่ยงการครองสมบัติ พระราชาปรึกษาพวกพราหมณ์ ก็ได้รับคำแนะนำให้นำราชกุมารไปฝังเสีย พระราชมารดาทรงคัดค้านไม่สำเร็จ ก็ทูลขอให้พระราชกุมารครองราชย์สัก ๗ วัน แต่พระราชกุมารก็ไม่ยอมพูดต่อเมื่อ ๗ วันแล้ว สารถีนำราชกุมารขึ้นสู่รถไปเพื่อจะฝังตามรับสั่งของพระราชินี ขณะที่ขุดหลุมอยู่พระราชกุมารก็เสด็จลงจากรถ ตรัสปราศรัยกับนายสารถี แจ้งความจริงให้ทราบว่ามีพระประสงค์จะออกบวช สารถีเลื่อมใสในคำสอนขอออกบวชด้วย จึงตรัสสั่งให้นำรถกลับไปคืนก่อน สารถีนำความไปเล่าถวายพระราชมารดา พระราชาบิดาให้ทรงทราบ. ทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารจึงเสด็จออกไปหา เชิญให้พระราชกุมารเสด็จกลับไปครองราชย์สมบัติ แต่พระราชกุมารกลับมาถวายหลักธรรมให้ยินดีในเนกขัมมะ คือ การออกจากกาม. พระชนกชนนีพร้อมด้วยบริวารทรงเลื่อมใสในคำสอน ก็เสด็จออกผนวชตาม และได้มีพระราชินีอีกเป็นอันมากสดับพระโอวาทขอผนวชตาม.

๒. มหาชนกชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญวิริยบารมี คือความพากเพียร ใจความสำคัญคือพระมหาชนกราชกุมารเดินทางไปทางทะเล เรือแตก คนทั้งหลายจมน้ำตายบ้าง เป็นเหยื่อของสัตว์น้ำบ้าง แต่ไม่ทรงละความอุตสาหะ ทรงว่ายน้ำโดยกำหนดทิศทางแห่งกรุงมิลินา ในที่สุดก็ได้รอดชีวิตกลับไปถึงกรุงมิลินาได้ครองราชย์สมบัติ. ชาดกเรื่องนี้เป็นที่มาแห่งสุภาษิตที่ว่า เป็นชายควรเพียรรำไป อย่าเบื่อง่าย(ความเพียร)เสีย เราเห็นตัวเองเป็นไปอย่างที่ปรารถนา, ขึ้นจากน้ำมาสูบกได้.

๓. สุวัณณสามชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญเมตตาบารมี คือการแผ่เมตตาจิตคิดจะให้ สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า มีเรื่องเล่าว่า สุวรรณสามเลี้ยงมารดาบิดาของตนซึ่งเสียจักขุในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปในที่ต่างๆ วันหนึ่งถูกพระเจ้ากรุงพาราณสีซื้อปลียักษ์ยิงเอาด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็ปลดพระทัย จึงไปจงมารดาบิดาของสุวรรณสาม. มารดาบิดาของสุวรรณสามก็ตั้งสัจจกิริยา อ้าคุณความดีของสุวรรณสามขอให้พิษของศรหมดไป สุวรรณสามก็ฟื้นคืนสติ และได้สอนพระราชินี แสดงคติธรรมว่า ผู้ใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็

ย่อมรักษาผู้ นั้น ย่อมมีคนสรรเสริญในโลกนี้ ละโลกนี้ไปแล้วก็บันเทิงในสวรรค์ ต่อจากนั้นเมื่อพระราชอาขอให้สั่งสอนต่อไปอีก ก็สอนให้ทรงปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบในบุคคลทั้งปวง.

๔. เนมิราชชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี คือความตั้งใจมั่นคง มีเรื่องเล่าว่าเนมิราชกุมารได้ขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ทรงบำเพ็ญคุณงามความดีเป็นที่รักของมหาชน และในที่สุดเมื่อพระราชาก็ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส เสด็จออกผนวชเช่นเดียวกันที่พระราชบิดาของพระองค์เคยทรงบำเพ็ญมา.

๕. มโหสถชาดก^{๗๕}

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมี คือความรู้ทั่วถึงสิ่งที่ควรรู้ มีเรื่องเล่าว่า มโหสถบัณฑิตเป็นที่ปรึกษาหนุ่มของพระเจ้าวิเทหะแห่งกรุงมถิลยา ท่านมีความฉลาดรู้สามารถแนะนำในปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้องรอบคอบ เอาชนะที่ปรึกษาอื่นๆ ที่ริษยาใส่ความด้วยความดีไม่พยายามอาฆาต ครั้งหลังใช้อุบายป้องกันพระราชากราชศัตรูซึ่งเป็นกษัตริย์พระนครอื่นได้.

๖. ภูริทัตตชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมี คือการรักษาศีล มีเรื่องเล่าว่า ภูริทัตตนาคราชไปจำศีลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา. ย่อมอดทนให้ห่มองจับไปทรมานต่างๆ ทั้งๆ ที่สามารถทำลายห่มองได้ด้วยฤทธิ์ มีใจมั่นต่อศีลของตน ในที่สุดก็ได้อิสรภาพ.

๗. จันทกุมารชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมี คือการรักษาศีล มีเรื่องเล่าว่าจันทกุมารเป็นโอรสของพระเจ้าเอกราช เคยช่วยให้ประชาชนให้พ้นจากคดี ซึ่งกัณฑลพราหมณ์ราชบุโรหิตาจารย์รับสินบนไม่เป็นธรรม ประชาชนก็พากันเลื่อมใสเปล่งสาธุการ ทำให้กัณฑลพราหมณ์ผู้ถูกอาฆาตในพระราชกุมาร. เมื่อพระเจ้าเอกราชทรงพระราชสุบิน เห็นดาวดั่งส์เทวโลกเมื่อตื่นบรรทมทรงใคร่จะทราบทางไปสู่เทวโลกตรัสถามกัณฑลพราหมณ์ จึงเป็นโอกาสให้พราหมณ์แก้แค้นด้วยการกราบทูลแนะนำให้ตัดพระเศียรพระโอรสธิดา เป็นต้นบูชาอัญญ. พระเจ้าเอกราชเป็นคนเขลา ก็สั่งจับพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๔ พระองค์ไปที่พระลานหลวง

^{๗๕} ฉบับพม่าเป็นมังคชาดก, อรรถกถาเขียนว่า “มโหสถ” ตลอด.

เพื่อเตรียมประหารบุญชายัญ นอกจากนั้นยังสั่งจับพระมเหสี ๔ พระองค์ และคนอื่นๆ อีก เพื่อเตรียมประหารเช่นกัน แม้ใครจะทัดทานของร้องก็ไม่ได้ผล. ร้อนถึงท้าวสักกะ (พระอินทร์) ต้องมาข่มขู่และชี้แจงให้หายเข้าใจผิดว่า วิธีนี้ไม่ใช่ทางไปสวรรค์. มหาชนจึงรุมฆ่าพราหมณ์ปุโรหิตนั้น และเนรเทศพระเอกราช แล้วกราบทูลเชิญจันทกุมารขึ้นครองราชย์.

๘. นารทชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือการวางเฉย มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์นารทช่วยปลื้มพระเจ้าอังคตราชให้กลับจากความเห็นผิด มามีความเห็นชอบตามเดิม (ความเห็นผิดนั้น เป็นไปในทางว่าสุขทุกข์เกิดเองไม่มีเหตุ คนเราเวียนว่ายตายเกิดหนักเข้าก็บริสุทธิ์ไปเอง ซึ่งเรียกว่า สังสารสุทธิ).

๙. วิรุทธชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญสังขบารมี คือความสัตย์ มีเรื่องเล่าถึงวิรุทธบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้ถวายคำแนะนำประจำสำนักพระเจ้าธัญชัยโกกรัพยะ เป็นผู้ที่พระราชอาและประชาชนรักใคร่เคารพนับถือมาก ครั้งหนึ่งปุณณกยักร์มาทำพระเจ้าธัญชัยโกกรัพยะเล่นสกา ถ้าตนแพ้จักถวายมณีรัตนะอันวิเศษ ถ้าพระราชอาแพ้ ก็จะทำพระราชทานทุกอย่างที่ต้องการ เว้นแต่พระกายของพระองค์ ราชสมบัติ และพระมเหสี ในที่สุดพระราชอาแพ้ ปุณณกยักร์จึงทูลขอตัววิรุทธบัณฑิต พระราชาจะไม่พระราชทานก็เกรงเสียสัตย์ พระองค์ตีราคาวิรุทธบัณฑิตยิ่งกว่าทรัพย์สินเงินทองใดๆ ทรงห่วงเหนี่ยวด้วยประการต่างๆ แต่ก็ตกลงกันไปไต่ถามให้วิรุทธบัณฑิตตัดสินใจ วิรุทธบัณฑิตก็ตัดสินใจให้รักษาสัตย์ คือตนเองยอมไปกับยักร์ ความจริงยักร์ต้องการเพียงเพื่อจะนำหัวใจของวิรุทธบัณฑิตไปแลกกับธิดาพญานาค ซึ่งความจริงเป็นอุบายของภริยาพญานาคผู้ใคร่จะได้ลำดับธรรมของวิรุทธบัณฑิต จึงตกลงกับสามีว่า ถ้าปุณณกยักร์ต้องการธิดาของตน ก็ขอให้นำหัวใจของวิรุทธบัณฑิตมา. แม้ยักร์จะหาวิธีทำให้ตายก็ไม่ตาย วิรุทธบัณฑิตกลับแสดงสาธุกรรม (กรรมของคนดี) ให้ยักร์เลื่อมใสและได้แสดงธรรมแก่พญานาค ในที่สุดก็ได้กลับมาสู่กรุงอินทปัตถ์ มีการฉลองรับขวัญกันเป็นการใหญ่.

๑๐. เวสสันดรชาดก

ชาดกเรื่องนี้แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี คือการบริจาคทาน มีเรื่องเล่าถึงพระเวสสันดรผู้ใจดีบริจาคทุกอย่างที่มีคนขอ ครั้งหนึ่งประทานช้างเผือกคู่บ้านคูเมืองแก่พราหมณ์ชาวกาลิงคะ ซึ่งมาขอช้างไปเพื่อให้ฝนแล้ง แต่ประชาชนโกรธขอให้เนรเทศ พระราชบิดาจึงจำพระทัยเนรเทศ ซึ่งพระนางมัทรีพร้อมด้วยพระโอรสธิดาได้ตามเสด็จไปด้วย เมื่อชูชกไปขอสอง

กุมาร ก็ประทานอีก ภายหลังจากพระเจ้าสุทนต์พระราชบิดาทรงไถ่สองกุมาร แล้วเสด็จไปรับกลับ
กรุง. คุณลักษณะผู้ที่มีกัลยาณธรรมในเรื่องนี้แสดงการเสียสละส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ดี
ยิ่ง มิใช่เสียสละโดยไม่มีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผล^{๗๖}

จะเห็นได้ว่าชาดก **ทศชาติ** คือเรื่อง ๑๐ ชาติ อันมีมหาเวสสันดรชาดกเป็นชาติ
สุดท้าย เป็นชาดก เล่มที่ ๒๘ ภาคที่ ๒ ซึ่งพระพุทธรักษาถือว่าการพัฒนาจิตด้วยไตรสิกขาคือ
ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งที่สำคัญมาก ศีลที่บริสุทธิ์ย่อมเป็นพื้นฐานส่งเสริมให้แน่วแน่ สมาธิที่
แน่วแน่เป็นพื้นฐานส่งเสริมปัญญาให้แก่กล้า ปัญญาที่แก่กล้าย่อมทำให้จิตสามารถละกิเลสทั้ง
ปวงได้^{๗๗}

จิตที่ได้รับการพัฒนาหรือฝึกตามหลักกัลยาณธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้
สิ่งแวดล้อมต่างๆ ของชีวิตเป็นไปในทางที่ดีขึ้น สติปัญญาที่เป็นผลจากการพัฒนาจิต มิใช่ทำให้
เกิดการไตร่ตรองหาเหตุผลอันเป็นศิลปะในการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่เป็นสติปัญญาที่เมื่อปฏิบัติ
แล้วย่อมนำไปสู่การดับทุกข์ได้ด้วย ฉะนั้นหลักกัลยาณธรรมและคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณ
ธรรมในคัมภีร์พระพุทธรักษา ทำให้ผู้วิจัยได้คติภาพของคฤหัสถ์ผู้เป็นอริยบุคคลในการบรรลุนิพพาน
นั้น แม้บรรพชิตย่อมไม่มีความแตกต่างกัน เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว คฤหัสถ์ผู้มีจิตหลุดพ้นกับภิกษุผู้
มีจิตหลุดพ้นต่างก็มีความหลุดพ้นเหมือนกัน^{๗๘} ในครั้งพุทธกาลมีคฤหัสถ์ผู้ที่มีกัลยาณธรรมแลได้
บรรลุนิพพาน เช่นนางวิสาขา มหาอุบาสิกา จิตตคหบดี หัตถกอุบาสก ท่านเหล่านี้มีการดำเนินชีวิต
อยู่กับสังคมอย่างไร เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะมีคติภาพเป็นเช่นไร^{๗๙}

๑๑. นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ บิดาชื่อ
ว่า ธัญชัยเศรษฐี มารดาชื่อสุมนาเทวี ปู่ชื่อว่าเมณฑกเศรษฐี ย่าชื่อว่าจันทปมาเทวี สามีชื่อว่า
ปุณณวัณนเศรษฐี ซึ่งเป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐี ชาวเมืองสาวัตถี มีเรื่องเล่าว่า เมณฑกเศรษฐี
ได้ส่งวิสาขาหลายสาวซึ่งมีอายุ ๗ ขวบพร้อมด้วยทาริกาที่เป็นเพื่อน ๕๐๐ คน เดินทางไปเฝ้า

^{๗๖} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, ๒๕๕๐, หน้า ๕๓๕ - ๕๓๘.

^{๗๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๔๗/๙๒.

^{๗๘} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๕๐/๕๗๖.

^{๗๙} สิ้นชัย วงษ์จำนง, “การศึกษาคติภาพของคฤหัสถ์ผู้เป็นอริยบุคคลในพระพุทธรักษา”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘). หน้า ๒.

พระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ ณ ชาติยวณ (สวนมะลิ) พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดวิสาขากับเพื่อนฟังธรรมแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๔๐}

นางวิสาขาเป็นสตรีที่ประกอบด้วยเบญจกัลยาณี คือความงาม ๕ ประการ ได้แก่ ฌมงาม เนื้องาม กระดูงาม ผิวงาม และแม้แต่กิริยามารยาทของนางก็งดงามทั้ง ๔ อิริยาบถ^{๔๑} นางเป็นผู้ที่มีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ได้บริจาคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา ๒๗ โกฏิ คือใช้ซื้อที่ดิน ๙ โกฏิ สร้างวิหาร ๙ โกฏิ และถวายภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ในเวลาเช้า พอถึงเวลาเย็นให้คนถือเภสัชต่างๆ และน้ำปานะ ๘ อย่าง^{๔๒} ไปถวายภิกษุสงฆ์ ก่อนกลับบ้านก็จะฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า นางเป็นผู้ที่มีความเสียสละมากในการถวายทาน พระพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องนางไว้ในฐานะผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในทางถวายทาน^{๔๓}

๑๒. จิตตคฤหบดี

จิตตคฤหบดีเกิดในตระกูลเศรษฐี ที่เมืองมัจฉิกาสนทะ แคว้นมคธ เมื่อบิดาเสียชีวิตก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเศรษฐีในเมืองแทนบิดา ท่านได้เห็นพระมหานามะผู้อยู่ในกลุ่มพระปัญจวัคคีย์มาที่เมืองมัจฉิกาสนทะ มองเห็นปฏิบัติอิริยาบถของพระมหานามะแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงนิมนต์ไปฉันที่บ้าน พระเถระเห็นว่าท่านมีอุปนิสัยเหมาะสมจึงกรรมฐานและแสดงธรรมเรื่องสหพาทนวิภังค์ ซึ่งเป็นธรรมเทศนาเกี่ยวกับการพิจารณาอายตนะอย่างละเอียด ท่านเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุอนุคามิผล ภายหลังได้เข้าไปหาพระพุทธเจ้าและได้ทำบุญถวายทานในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นอย่างสม่ำเสมอ

๑๓. พระนางเขมา

พระนางเขมาถือปฏิสนธิในราชสกุลกรุงสาครละ แคว้นมัททะ พระประยูรญาติเฉลิมพระนามว่าเขมา เพราะมีพระฉวีวรรณเลื่อมเรื่อต้งน้ำทอง ครั้งเจริญพระชันษาก็เสด็จไปอยู่ใน

^{๔๐} พระธรรมปิฎก. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓. หน้า ๓๕๒.

^{๔๑} ชู.อ.(ไทย) ๓/๗๕.

^{๔๒} น้ำปานะ ๘ อย่าง คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทร์หรือองุ่น น้ำเหง้าบัว น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่. -วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๐๐/๑๓๑.

^{๔๓} อจ.เอกก. (ไทย) ดูรายละเอียดใน พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาจารย์ (สิงห์โงน), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑).

พระราชนิเวศน์ เป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร ราชินีแห่งแคว้นมคธ พระนางเป็นผู้ลงโลกในรูป จึงไม่เคยไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพราะเกรงว่าพระพุทธรูปองค์จะทรงแสดงโทษในรูปโฉมของพระนาง ภายหลังได้สดับคำพรรณนาความงดงามของพระเวฬุวันราชอุทยาน มีความประสงค์ไป ทอดพระเนตร จึงทูลขออนุญาตพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาทรงอนุญาตแต่มีข้อแม้ว่าต้องไปเฝ้า พระพุทธเจ้าด้วย ถ้าไม่ไปเฝ้าก็อย่ากลับมา พร้อมกับตรัสสั่งกำชับราชบุรุษให้พาพระนาง

พระนางทอดพระเนตรพระราชอุทยานจนพอพระทัยแล้ว ก็จะเสด็จกลับ แต่พวกราช บุรุษได้พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ตามรับสั่งของพระเจ้าพิมพิสาร ทั้งๆ ที่พระนางไม่พอพระทัย พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นพระนางกำลังเสด็จมา จึงทรงเนรมิตรอัปสรนางหนึ่งยืนถวายเป็น พัดอยู่ พระนางเข้ามาเทวีเห็นสตรีนั้นก็ดำริว่าช่างงดงามเหลือเกิน พระนางเองเทียบไม่ได้เลย พระ พุทธองค์จึงทรงอธิษฐานให้นางอัปสรนั้นตั้งอยู่ในปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย กลายเป็นผู้มีหนึ่ง เทียวยน ผมหงอก ฟันหัก และตายไปในที่สุด พระนางทอดพระเนตรเห็นดังนั้น เพราะเป็นผู้ สมบูรณ์ด้วยบารมีที่เคยสัมผัสไว้ จึงดำริว่า สตรีระดมปานนี้ยังถึงความวิบัติเช่นนี้ แม้สตรีของ เรายังจักมีคติอย่างนี้เช่นกัน พระพุทธองค์ทรงทราบความดำริของพระนาง จึงทรงคาถาว่า

สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนดยินดีด้วยราคะ

ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา

เหมือนแมงมุมติดใยที่ตนถักไว้เอง

นักปราชญ์ทั้งหลายติดกระแสตัณหานั้นได้แล้ว

หมดความไยดี ย่อมละทุกข์ทั้งปวงได้^{๔๔}

ครั้นจบพระคาถานี้ พระนางก็ได้บรรลุอรหัตผล ในขณะที่กำลังยืนอยู่ ธรรมดาผู้อยู่ ครองเรือนเมื่อบรรลุอรหัตผลจะต้องนิพพาน หรือมิฉะนั้นก็ต้องบวชในวันนั้น แต่พระนางทราบว่า อายุสังขารของพระนางยังเป็นไปได้ จึงดำริว่าจะให้พระราชาพิมพิสารอนุญาตการบวช แล้วได้ เสด็จกลับไปพระราชนิเวศน์ทูลขออนุญาต พระราชาทรงอนุญาตและพาพระนางบวชในสำนัก ภิกษุณี หลังจากบวชแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงสถาปนาพระนางขึ้นมาเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกามีปัญญามาก^{๔๕}

^{๔๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๔๗/๑๔๑.

^{๔๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๓๐.

จะอย่างไรก็ตาม การที่พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นมนุษย์หรือสรรพสัตว์เวียนว่ายตามเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่างๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้าง น้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายนัยกฎธรรมชาติคือ ไตรลักษณ์ เปลี่ยนแปลง สติสัมปชัญญะธรรมที่ควรประพฤติ คือ วัชศีล กุศลกรรมบถ ทำตามหลักของมนุษย์ สามทวาร คือ กาย วาจา ใจ เกิดอานาจกุศล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นกุศลมูลธรรมของความคิด ความสุขในโลกนี้ด้วยกายสุขจิต วาจาสุขจิต และมโนสุขจิตที่ตั้งงาม ความสุขในความเจริญในโลกนี้และโลกหน้า

บทที่ ๓

หลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

จากบทที่ผ่านมาผู้นั้นผู้วิจัยได้นำเสนอในเรื่อง ความหมาย ลักษณะ ความเชื่อ และ พฤติกรรมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ฉะนั้นเพื่อให้เห็นถึงข้อปฏิบัติ และหลักการปฏิบัติของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนของหลักธรรมที่ เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรมโดยแยกประเด็นศึกษาไว้ ดังนี้

๓.๑ หลักธรรมในการครองตน (พัฒนา กาย – วาจา - ใจ)

๓.๒ หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

๓.๓ หลักธรรมส่งเสริมการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในบทที่ผ่านมา นั้นผู้วิจัยพบว่า คัมภีร์ตำราในพระพุทธศาสนา ที่มีพระไตรปิฎกเป็นหลัก และจากเอกสารจาก วิจัยอื่นๆ เพื่อจะวิเคราะห์ตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้ โดยได้ตั้งประเด็นหลักๆ ที่จะวิเคราะห์ไว้หลาย ประเด็นด้วยกัน ซึ่งมีผลการวิเคราะห์แยกได้เป็น ๕ ประการ ดังนี้ คือ

๓.๑ หลักธรรมในการครองตน (กาย วาจา ใจ)

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดี บรรลุเป้าหมายที่ ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนาเพียงด้านเดียวก็หาไม่ แต่จะต้องพัฒนาจิตใจของคนซึ่งเป็น ผู้ร่วมกระบวนการพัฒนาและเป็นผู้รับผลของการพัฒนาด้วย ปัญหาของเยาวชนทำลายอนาคต ของตนด้วยการติดยาเสพติดให้โทษร้ายแรง แสวงหาสบประการณ์ทางเพศในวัยไม่สมควร การ ใช้แรงงานเด็ก ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาการจลาจล เด็กติดเกมคอมพิวเตอร์ ปัญหาความ ยากจน แร้นแค้น ปัญหาอบายมุข การอพยพทิ้งถิ่นฐานไปทำการตลอดจนปัญหาทางการเมือง การแทรกแซง การปกครอง ปัญหาสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนาในชนบทถูกทำลาย ส่วน ด้านจิตใจส่วนมากก็พัฒนาเฉพาะที่เกี่ยวกับรูปธรรมนั้นเป็นสำคัญ เช่น ความทุกข์ ความเครียด ปัญหาสุขภาพจิตผลกระทบจากครอบครัว จนผลักดันให้เกิดปัญหาทางสังคม คนเป็นโรคจิตมาก ขึ้นเพราะความเลื่อมล้ำทางสังคมทุกระดับชั้น มีความวิปริตทางเพศ การละทิ้งกฎเกณฑ์ทางสังคม มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกขัดแย้งแข่งขันหวาดระแวงต่อกัน และปัญหาความเสื่อมโทรมของ

สภาพแวดล้อมอากาศเป็นพิษโดยเฉพาะมลพิษทางอากาศที่เพิ่มขึ้นๆ ทุกที สิ่งทีกล่าวนี้นี้ไม่เฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาเท่านั้น แม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้วก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน และไม่อาจปฏิเสธได้ว่าข้อนั้นมีใช้เกิดผลพวงของการพัฒนาโดยมุ่งเน้นด้านวัตถุหรือรูปธรรมเพียงอย่างเดียว

การดำเนินชีวิต เมื่อกล่าวโดยภาษาแบบที่นิยมกันในปัจจุบัน ก็เป็นองค์รวมอย่างหนึ่ง องค์รวมแห่งการดำเนินชีวิต ทั้งที่จะทำให้เราเป็นอยู่ หรือมีชีวิตอยู่ได้ มีทั้งกาย ทั้งใจ ทั้งปัญญา เมื่อเป็นอยู่ไม่ถูกต้อง ดำเนินชีวิตไม่ถูกต้อง ก็ย่อมเกิดปัญหาตามมาและส่งผลกระทบต่อหมดซึ่งชีวิตจึงมีองค์ประกอบมาหมาย และมีด้านต่าง ๆ แล้วชีวิตนี้มีส่วนสำคัญคือระบบธรรมชาติ แล้วก็มีสังคมต่างร่วมเข้าเป็นสมาชิกย่อย ๆ ขยายขึ้นไปตามองค์รวมนั้น เพื่อสุขภาพจิตที่ดี มีความอ่อนใจ ความอึดใจ ความปลื้มใจ ความซาบซึ้ง ความร่าเริงสดใส ความสงบเย็น ความผ่อนคลาย ความชื่นใจ ความโปร่งโล่ง ความเบิกบานใจ ที่รวมเรียกว่า สุขภาพ

ความสุข เป็นองค์ประกอบของจิตใจ ซึ่งเป็นสภาพจิตหรือสภาวะจิตหรืออารมณ์ (emotions) มากมาย แต่ในที่นี้หมายถึงเฉพาะเป็นที่น่าสนใจปฏิบัติได้ (positive) ทั้งสามด้านที่เป็นด้านคุณภาพ ด้านสมรรถภาพ และด้านสุขภาพ ทั้งสามด้านนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตที่ดี เพื่อจุดหมายที่อิสระขึ้นมาได้ ต้องบูรณาการแดนที่สามเข้าไป นั่นคือ ปัญญา

ปัญญา เป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติสำคัญ ที่จะทำให้การดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และภาวะที่เป็นไปต่างๆ ของจิตใจดำเนินไปได้ โดยปัญญานั้นให้แสงสว่างสองทาง ชี้ทาง บอกทางให้ ขยายขอบเขต เมื่อรู้ ใช้ความคิดให้ดำเนินไปในขอบเขตจนกระทั่งในที่สุดปัญญาก็เป็นตัวปลดปล่อย ทำให้เกิด อิสระภาพ เพราะเป็นหน้าที่ของปัญญาดังตัวอย่างนี้ คนจำนวนมากติดในพฤติกรรมเคยชินที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพกายของตนเอง ติดการพนัน ติดเกมคอมพิวเตอร์ แม้กระทั่งติดการบริโภคที่ทำให้เป็นโรคอ้วน บางคนติดสิ่งมีเมามาติดยา บางคนติดสิ่งเสพติดทางใจ ซึ่งล้วนเป็นการเสียสุขภาพ

ในทางแก้ไข บางที่ต้องใช้วิธีที่ซับซ้อน เช่น การสร้างความเคยชินใหม่ การให้ได้สิ่งที่ทดแทน การมีหรือร่วมกลุ่มกัลยาณมิตร การฝึกความเข้มแข็งของจิตใจ ซึ่งจะเห็นด้วยว่า ถ้าไม่หลุดโผล่เป็นอิสระ ทุกอย่างก็ยังคงตัวจริงไม่ได้ความสงบ (สันติ) เพราะว่า เมื่อถูกจำกัด คับข้อง ติดขัด อึดอัด ทั้งจิตใจและพฤติกรรมก็จะเครียด ตื่นรน อาจจะงุ่นง่าน พลุ่พลุ่ผ่าน กระวนกระวาย หงุดหงิด ก็เป็นไปได้อีก พร้อมกระนั้น ความขุ่นมัว ความหมองใจ ก็พ่วงมา สุขุเสียหรือไม่

อาจจะมีความหมดจดสดใส (วิสุทธิ) และในภาวะเช่นนี้ คนก็ไม่อาจจะมีความสุขจริงได้ ความเต็มอิ่มสมบูรณ์ของชีวิตก็เกิดขึ้นไม่ได้เช่นกัน เรียกว่า ไม่มีสุขภาวะ

สุขภาวะแท้จริงที่เต็มหมายความว่า ต้องมีปัญญา ปัญญาที่จะให้บรรลุอิสรภาพแท้จริง อันจะทำให้มีความสุขภาวะสมบูรณ์เต็มตามความหมายนั้น หมายถึงปัญญาที่มองเห็นชีวิตและโลกตามที่เป็นอยู่ รู้เข้าใจความจริงของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งทำให้หมดความติดข้อง ไม่มีความยึดติดถือมั่น จึงไม่หวั่นไหว ไม่ติดข้อง ไปรุ่งโล่ง เป็นอิสระอยู่ในโลก แต่ไม่ติดโลก ทำการเพื่อโลก โดยใจพ้นอยู่เหนือโลก วางจิตใจพอดีลงตัวต่อชีวิตและโลกต้องเป็นไปตามความจริงแห่งธรรมชาติของชีวิตเป็นสุขภาวะที่แท้จริง การดำเนินชีวิตทั้งสามด้านในการครองตน มีสามแดน คือ

แดนที่ ๑ การติดต่อกับโลก คือการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดย

- ก) การรับรู้-เสพ ทางผัสสทวาร หรืออินทรีย์ ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)
- ข) การประกอบกรรม หรือพฤติกรรม ทางกรรมทวาร ๓
(กาย-ทำ วาจา-พูด ใจ-คิด)

แดนที่ ๒ ภาวะจิตใจ คือสภาพจิต ที่อยู่ข้างในและเป็นเบื้องหลังซึ่งใช้งานและกำหนดนำกำกับการสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยมีเจตจำนงหรือเจตนาเป็นตัวทำการ

แดนที่ ๓ ปัญญา คือความรู้-คิด-เข้าใจ-หยั่งเห็น ซึ่งจะเป็นแสงที่ส่องสว่าง ชี้นำบอกช่องทาง ขยายขอบเขต ปรับแก้และพัฒนาระบบทั้งหมด ตลอดจนปลดปล่อยชีวิตให้มีอิสรภาพด้วยการดำเนินให้บรรลุ อุตตะ คือประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ทิฏฐธัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ในปัจจุบันพึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและคนอื่น เป็นด้านที่ ๑ เรียกว่า อุตตัตถะ พัฒนาชีวิตของตน คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืน
- ข) มีเงินมีงาน มีอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ขั้นที่ ๒ สัมปรายิกัตถะ จุดหมายขั้นเลยตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า เป็นด้านที่ ๒ เรียกว่า ปรัตถะ เพื่อพัฒนามนุษย์ให้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนถึงตามลำดับ คือ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

- ข) ความมุ่งมั่น ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การสุจริต
- ค) ความอิมใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้สละทำประโยชน์
- ง) ความแก้แค้นล้างแค้นใจ ที่มีปัญญาแก้ปัญหา นำชีวิตได้
- จ) ความโล่งจิตมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดีงาม มีทุนประกันภพใหม่

ขั้นที่ ๓ ประมัตถะ จุดหมายขั้นสูงสุด หรือ ประโยชน์หรือประโยชน์อย่างยิ่ง ถ้าบรรลุจุดหมายชีวิตถึงขั้นที่ ๒ ขึ้นไป เรียกว่า “บัณฑิต” เป็นด้านที่ ๓ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือรวมทั้งภาวะและปัจจุบันแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น คือ

- ก) ไม่หวั่นไหวไปตามความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
- ข) ไม่ผิดหวังเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดมั่น
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือ^๑

นี่คือการประยุกต์หลักธรรมในการพัฒนาปัจเจกบุคคล เพื่อกาย วาจา ใจ, เพื่อเอื้อเพื่อสังคม, เพื่อจุดหมายชีวิตของการดำเนินชีวิตต่างอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้เราเป็นอยู่และทำให้เราพัฒนาได้ และดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเราเป็นอยู่ถูกต้อง ก็คือการใช้ชีวิตของเราพัฒนาไปตลอดเวลา เมื่อเราดำเนินชีวิตถูกต้อง และชีวิตนั้นพัฒนาไป เราสามารถบรรลุ ที่มีพร้อมทั้งวิชา วิมุติ วิสุทธิ สันติ ครบทั้งหมด คือเกิดสุขภาวะตามหลักกัลยาณธรรมซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติอย่างนั่นเอง (ตถตา)

๓.๑.๑ ไตรสิกขา

ตามความหมายทั่วไป หมายถึง ความสามารถของบุคคล ที่พยายามจะขัดเกลาความคิด จิตใจ และพฤติกรรม ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือความสามารถของเยาวชน ในการเข้าใจชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่อย่างถูกต้อง สามารถคาดการณ์การแสวงหาแนวทางต่างๆ เพื่อประกอบการพิจารณา ในการตัดสินใจอย่างวิเคราะห์ และสมเหตุผล ความหมายขององค์การอนามัยโลก (WHO) ทักษะชีวิตจะต้องมีองค์ประกอบทักษะชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมการเรียนรู้ได้ ๓ ด้าน คือ **ด้านพุทธิพิสัย** ได้แก่ ความคิดวิเคราะห์ วิจาร์ณ เป็นความสามารถที่จะวิเคราะห์ แยกแยะ ข้อมูล ข่าวสาร ปัญหา และสถานการณ์ต่างๆ รอบตัว

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, กรุงเทพฯ ๙ โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๓ หน้า ๑๐ - ๑๑.

ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถในการคิดออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบ **ด้านจิตพิสัย** ความตระหนักรู้ในตน เป็นความสามารถค้นหา และเข้าใจในจุดดี จุดด้อยของตนเองและความแตกต่างที่บุคคลอื่นมีกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะในแง่ ความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ความเห็นใจผู้อื่น เป็นความสามารถในการเข้าใจ ความรู้สึกและเห็นอกเห็นใจบุคคลที่แตกต่างจากเรา ไม่ว่าจะในด้านเพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ความภูมิใจในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ความมีน้ำใจ รู้จักให้ รู้จักรับ ค้นพบ และภูมิใจ ในความสามารถต่างๆ เช่น สังคม ดนตรี กีฬา และศิลปะของตนเอง โดยมีได้สนใจอยู่กับรูปร่างหน้าตา เส้นผม หรือความสามารถทางเพศ หรือการเรียนเก่งเท่านั้น ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม **ด้านทักษะพิสัย** ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร เป็นความสามารถในการใช้คำพูด และภาษา ท่าทางเพื่อสื่อสารความรู้สึก นึกคิดของตนเอง และความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกนึกคิด ของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะในการแสดงความต้องการ ความชื่นชม การปฏิเสธ การสร้างสัมพันธภาพ^๒ ทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจ เลือกทางเลือกแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมาแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

พุทธทาสภิกขุ ได้นำเสนอการแก้ปัญหาแบบหลักการกว้างๆ ว่า เยาวชนควรที่จะมีโอกาสได้เข้าบวชเรียนเป็นสามเณร เพื่อจะเข้าสัมผัสธรรมะได้โดยง่าย ปลูกฝังเยาวชนให้เป็น อภิชิตบุตร โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม หรือการอบรมสั่งสอน ฝึกฝนจิตของเยาวชนให้มีจิต คิดเสียสละ คิดให้ ฝึกให้เยาวชนได้รู้จักศีลธรรม วัฒนธรรม ความมีระเบียบ รู้จักการเป็นอยู่ที่ยืด ง่าย มีความสงบสุข มีศีลสมบุรณ์ แบบลักษณะเป็น ทิฏฐธรรม คือ เว้นอบายมุข ๖ ประการ ให้รู้จัก โลกอื่นและโลกุตระด้วย พร้อมกับรู้จักเข้าใจ และปฏิบัติได้ในเรื่องของความจริง ความดี ความ งาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม^๓ ซึ่งปัจจุบันจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ที่เร่งเร้ารุนแรง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทางด้านวัฒนธรรม คุณธรรม ค่านิยมของเด็กและเยาวชนไทยโดยสะท้อน ออกมาทางพฤติกรรม การแสดงออกถึงความรุนแรงและปัญหาทางด้านอาชญากรรมต่างๆ ใน

^๒ สมใจ ปราบผล, **ทักษะชีวิตแบบมีส่วนร่วม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท แคนดิด มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐ – ๑๒.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, **เยาวชนกับศีลธรรม ชุดธรรมโฆษณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี: โรงพิมพ์ มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๗.

ประเทศไทยซึ่งเป็นสิ่งที่ต้นเหตุของสังคม คือ การร่วมปลูกเมล็ดพันธุ์แห่งความดีงามให้แผ่กระจายไปทั่วทั้งสังคม

ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ทรงมีพระดำรัสว่า เยาวชนไทยควรได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และวิชาชีพชีวิต จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนรุ่นใหม่ ผู้เป็นความหวังของคนไทยที่ถึงพร้อมทั้ง “ความรู้คู่คุณธรรม” โดยวัตถุประสงค์หลักของโครงการ คือ

๑. เพื่อปลูกฝังและสนับสนุนเด็กและเยาวชนให้เกิดความคิดดี ทำดี และปฏิบัติดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่อครอบครัว สังคมและประเทศชาติให้ดีขึ้น
๒. เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาได้อย่างถูกต้อง เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน
๓. เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้ฝึกจิตใจให้มีสติ สมาธิ ปัญญา ความอดทน อดกลั้น รู้จักการให้อภัย เสียสละและเอาชนะใจตนเองได้
๔. เพื่อปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิด มีความผูกพันกับทางวัดและพระพุทธศาสนา
๕. เพื่อให้เด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ปลูกฝังให้รู้จักความสามัคคี การทำงานร่วมกับผู้อื่น

พระมหาภูติชัย วชิรเมธี ผู้อำนวยการโครงการเปิดเผยว่า โครงการดังกล่าวมุ่งพัฒนาเยาวชนไทยให้มีความรู้คู่คุณธรรม “นักเรียนในระดับชั้นมัธยมปลายนั้น เป็นกลุ่มที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลาย ผู้ใหญ่ตอนต้น ซึ่งถือเป็นจุดหักเหหรือจุดเปลี่ยนของชีวิต (Turning Point) ซึ่งหากเด็กกลุ่มนี้มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่สมองโต หัวใจตีบ คือเป็นผู้ที่มีความรู้แต่ขาดทักษะในการบริหารความรู้ มีความฉลาดแต่ไม่มีจรรยาบรรณในการบริหารความฉลาดโครงการดังกล่าวมุ่งปลูกฝังให้เยาวชนนั้นมีความรู้คู่คุณธรรม เพื่อให้เยาวชนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ และเป็นอนาคตของชาติได้ในที่สุด”^๔ เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนธรรมะ

ในด้านของรูปธรรมนั้นก็คือ **ไตรสิกขา** ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์ การฝึกฝนและการพัฒนาเยาวชนที่นำพุทธทาวนามาใช้นั้น ได้นำหลักการง่าย ๆ ของศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้สอนและอบรม ศีลเป็นเรื่องของการที่ต้องสำรวมกายก่อน ถ้ากายไม่สำรวมระวังแล้ว

^๔ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ กองบรรณาธิการ. “หนึ่งใจ...ให้ธรรมะ”, **ธรรมลีลา**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑๑๖ (กรกฎาคม ๒๕๕๓): ๑๖.

ศีลก็ไม่เกิด มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ เยาวชนเป็นองค์รวมที่น่าสนใจและติดตาม การพัฒนาดังกล่าวจะมีประสิทธิผลตามเป้าหมายที่แท้จริง^๕ การพัฒนาดังกล่าวจะต้องรื้อฟื้นบทบาทของพระสงฆ์และวัดขึ้นมาใหม่ ปรับบทบาทผู้นำการพัฒนาขึ้นใหม่(กำลังดำเนินการ) ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน และกระบวนการพัฒนาจะต้องชัดเจนสอดคล้องครอบคลุม หรือรอบด้าน ครอบคลุมจริงใจขอเสนอแนวการพัฒนาของพระพุทธศาสนาจากแนวคิดของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ๔ ด้าน เรียกว่า ภาวนา (การฝึกอบรม เจริญหรือพัฒนา) ๔ ดังนี้คือ

๑) **กายภาวนา** แปลว่า พัฒนากาย มิใช่เพียงพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงสุขภาพพลานามัยดีเท่านั้น จะต้องรวมไปถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเริ่มจากปัจจัย ๔ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องดีงาม เกิดคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีพอย่างแท้จริง เช่น อาหาร ต้องพัฒนาถึงคุณภาพ คำนึงถึงคุณประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย ไม่ใช่เพื่อความพึงเพื่อเอร็ดอร่อย โทษทัศน์ก็ดูเพื่อติดตามข่าวสาร และสิ่งทีก่อให้เกิดปัญญา มิใช่หมกมุ่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นต้น

๒) **ศีลภาวนา** แปลว่า พัฒนาศีล หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มจากสิ่งทีเบียดเบียนทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต สนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่งๆ ขึ้นไป

๓) **จิตภาวนา** แปลว่า พัฒนาจิต หมายความว่า พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงามพร้อม ให้เกิดเป็นจิตใจที่มีคุณภาพ คือมีคุณธรรม เป็นจิตที่มีสมรรถภาพ คือเป็นจิตที่มีความสามารถ มีสติปัญญา เป็นสมาธิหนักแน่น แน่วแน่นมั่นคงเด็ดเดี่ยวพร้อมที่จะทำการงาน และมีสุขภาพจิตที่ดี สดชื่นแจ่มใสร่าเริง เบิกบาน สงบสุข ไม่เป็นจิตที่ถูกครอบงำด้วยความเครียดระวนระวาย คับข้องขุนหมอง เป็นต้น

๔) **ปัญญาภาวนา** แปลว่า พัฒนาปัญญา คือ พัฒนาความรู้ความเข้าใจให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาพของบุคคล และใช้ความรู้แก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงตามเหตุเกิดของปัญหาไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงเพราะอคติ

^๕ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา ๗, **คู่มือการสอนพระพุทธศาสนา**. สัมมนาวิชาการครั้งที่ ๑ จังหวัดพิษณุโลก , ๒๕๓๗. หน้า ๘ - ๑๑.

“เปรียบเหมือนว่า ดอกบัวเกิดในน้ำ เจริญงอกงามขึ้นมาในน้ำ ไม่ติดด้วยน้ำ ช้ำยังมีกลิ่นหอมชื่นใจ ฉันทิด พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดดีแล้วในโลก ทรงอยู่ในโลก แต่ไม่ติดโลกเหมือนบัวบัวไม่ติดน้ำ ฉันทิด”

สรุปความว่า การประยุกต์หลักธรรมในการพัฒนาปัจเจกบุคคลเพื่อเอื้อเพื่อสังคมที่มีตนพัฒนาไปจนถึงมีปัญญาสูงสุด ตรัสรู้แล้ว หมัดสิ้นกิเลส เกิดในโลก อยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลก เหมือนดอกบัวเกิดในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ มีกลิ่นหอมชื่นใจ ที่มีพุทธพจน์ก็เป็นคาถาสำหรับนำมาใช้กับผู้พัฒนาตนได้ เป็นคติอันหนึ่งให้แนวความคิดว่า ในการพัฒนาตนนั้น เราก็อยู่ในโลก แต่เราไม่ติดโลก ไม่แปดเปื้อนด้วยโลก เหมือนดอกบัวแม้จะอยู่ในน้ำ หรือบางแห่งจะอยู่ในโคลนตม แต่ก็ไม่ติดไม่เปื้อน กลับมีกลิ่นหอมชื่นใจ เขาไปบูชาพระก็ได้ อะไรทำนองนี้ นี่เป็นการพัฒนาตนที่สมบูรณ์แล้ว เมื่อพัฒนาในตัวเองภายใน เมื่อพัฒนาตน มีกาย ศีล จิต และปัญญาที่พัฒนาดีแล้ว ก็เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมตาของโลกและชีวิต รู้เข้าใจอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปัญญาพัฒนาแล้วก็เลยรู้ว่าตนนี้ก็ไม่

๓.๑.๒ อริยมรรค ๘

มรรค หมายถึง ทาง, หนทาง มรรค ว่าโดยองค์ประกอบ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่าทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ เรียกสามัญว่า มรรคมือองค์ ๘ คือ :-

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึง ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในความไม่ประมาท ความดำริในการไม่เบียดเบียนกัน
๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง ความงดเว้นจากการพูดเท็จ ความงดเว้นจากการพูดส่อเสียด ความงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ความงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า
๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ หมายถึง ความงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความงดเว้นจากการลักทรัพย์ ความงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ การละเมิจฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีพอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ
๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ ความพยายามระครองจิตไว้เพื่อป้องกัน

อกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพื่อความดำรงอยู่ ความเจริญยิ่ง ความไพบุลย์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง ความพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต และธรรมอยู่เสมอ ๆ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอกิขณาโทษได้

๘. สัมมาสมาธิ ความมีจิตตั้งมั่นชอบ^๖ หมายถึง ความมีจิตใจตั้งมั่น สงัดจาก กามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ดังที่กล่าวแล้วมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นหนทางที่สามารถนำไปสู่การ บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่วางไว้ จนถึงระดับสูงสุดคือ นิพพานได้ จัดว่า

คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นสาเหตุให้เกิดผลแห่งพรหมจรรย์^๗

ฉะนั้น มรรคมีองค์ ๘ ประกาศการนี้ จึงเป็นทางมุ่งสู่แห่งการเรียนรู้ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อสงเคราะห์ได้ดังนี้ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดลงในศีล, ส่วนสัมมาวายามะ สัมมาสติ แลสัมมาสมาธิ จัดลงในสมาธิ, แล ประการสุดท้ายปัญญานั้น ได้ในสัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ^๘ จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่จะ บรรลุธรรมนั้นต้องสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

เหตุนี้จึงจะสามารถกำจัดกิเลสคือราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบาง ลด ละ เลิกและ หมดสิ้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาอบรมจากภายนอกเข้าสู่ ภายใน โดยการบูรณาการจากส่วนที่ง่ายเข้าไปหาส่วนที่ยากละเอียดลึกซึ้งขึ้นไป

(๒) ปัจจัยภายใน(โยนิโสมนสิการ) ได้แก่

ทัศนคติ บุคลิกภาพ แรงจูงใจ ที่อยู่ภายใน คือ การคิดตรึกตรองพิจารณาพิจารณา อย่างถูกวิธีด้วยเหตุผล และพิจารณาอย่างแยกกาย จนสามารถพัฒนาให้เกิดความรู้ระดับ สัมมาทิฏฐิขึ้นในตน จึงจะถือว่าเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณชน หรือกัลยาณธรรม โดยอาศัย เครื่องมือประกอบกัน ๔ ด้าน เพื่อสร้างความพัฒนาความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า “วุฒิธรรม” ๔ ในอังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต

อาปัตติกภยวรรค ว่า

“ดูก่อนนิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญปัญญา ธรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือ สัมปชัญญะ การคบสัมบุรุษ สัทธัมมัสสวะ พังค้ำสอนของท่านหนึ่ง

^๖ http://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text/ เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๑/๑/๕๓).

^๗ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖/๖. ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖/๙.

^๘ วิสุทฺธิ. (บาลี) ๓/๓.

โยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย ธัมมานุวัตรปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ดูก่อน ภิคุชทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา”^๙

หลักคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญขององค์ประกอบที่จะใช้เพื่อพัฒนาบุคคล ทั้งด้านปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน โดยครอบคลุมเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด คือ มีมิตรที่ดี ฟังคำตักเตือนจากคนดี ใช้ปัญญาไตร่ตรอง งดเว้นจากบาป คือ ประพฤติตั้งตนอยู่ในศีล ทั้งกาย วาจา และใจ

การแสวงหากัลยาณมิตร ในหลักคุณธรรมนั้น เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่สนับสนุนให้เกิดปัญญา เพราะกัลยาณมิตรเป็นผู้คอยช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนอบรม ชี้แนะทางในการปฏิบัติธรรมและให้กรรมฐานที่เหมาะสมจจริตแก่ผู้ปฏิบัติ ดังพระพุทธที่ตรัสไว้ว่า "ความมีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลและย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น" เนื่องจากกัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะ บุคลิกและอุปนิสัยที่น่ารัก น่าเคารพยกย่อง พุดมีเนื้อหาสาระที่ประกอบด้วยเหตุและผล สามารถที่จะอธิบายเรื่องที่ยากให้เข้าใจได้ง่าย เป็นที่ปรึกษาปัญหา ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม ผู้ตั้งใจปฏิบัติเพื่อเข้าถึงซึ่งกัลยาณธรรมจึงต้องคบหาสมาคมด้วย คุณสมบัติของกัลยาณธรรมหรือกัลยาณมิตร ได้แก่การมีเพื่อนที่ดี, มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ ที่เรียกว่าครูอาจารย์ที่ดีควรเข้าไปอยู่ด้วย และรับคำสั่งสอนแนะนำนั้น ควรมีคุณลักษณะดังนี้ คือ

- ปิโย น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา
- ครุ น่าเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกขอบุญใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย
- ภาวนีโย นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ
- วตุตา รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักแจ้งให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
- วจนกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม เสนอแนะวิพากษ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว
- คมฺภีรญฺจ กถิ กตฺตา แกล้งเรื่องเล็กซึ่งยิ่งขึ้นได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากให้เข้าใจได้ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่เล็กซึ่งยิ่งขึ้นไป

^๙ อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๓๑.

- โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในสิ่งที่ไม่ใช่ฐานะ คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร^{๑๐}

๓.๑.๓ เบญจศีล / เบญจธรรม

หลักการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ตามในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท ซึ่งได้ยึดเอาหลักการของการดำเนินชีวิตตามหลักของศีลธรรมเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ดังนี้

๑. หลักของเบญจศีลเบญจธรรม ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ผู้เป็นคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นหลักการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานของพุทธศาสนิกชนที่เป็นคฤหัสถ์มีหลักของเบญจศีล เบญจธรรม กุศลกรรมบถ ๑๐ บุญกิริยาวัตถุ ๓๐ ภาวนากรรมหรือที่ทำให้เป็นที่พึง ๑๐ อย่าง อนุสติ ๑๐ ดังนี้

หลักเบญจศีล^{๑๑} เป็นข้อห้ามของมนุษย์ไม่ให้มีพฤติกรรมอย่างสัตว์โลกทั่วไป และเบญจธรรมนั้น เป็นหลักของการปฏิบัติสำหรับมนุษย์ซึ่งมีอันสงส์มากกว่าทาน พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า มหาทาน ถือเป็นการให้ทานที่ยิ่งใหญ่ไม่เจาะจงผู้รับ มีดังนี้

๑.๑.๑ **ปาณาติปาตา เวรมณี** เว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ล่วงไป ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ ๕ ประการ ๑.สัตว์มีชีวิต ๒.รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ๓.มีจิตคิดจะฆ่า ๔.พยายามฆ่าและ ๕.สัตว์ตายด้วยความพยายามฆ่าตามเจตนารมณ์ของตนที่ตั้งไว้แล้วเวรมภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย เป็นการไม่ให้ความปลอดภัยแก่ชีวิตสัตว์

ในพุทธปรัชญา กล่าวว่า ถ้าครบองค์รวมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงเป็นการทำ ผิดศีล ข้อที่ ๑

๑.๑.๒ **อทินนาทาน เวรมณี** เว้นจากการลักทรัพย์ ซึ่งมีองค์รวม ๕ ประการ คือ ๑).ทรัพย์นั้นมีเจ้าของหวงแหนอยู่ ๒).รู้ว่าทรัพย์นั้นมีเจ้าของหวงแหนอยู่ ๓).มีจิตคิดที่จะลักทรัพย์นั้น ๔).มีความพยายามลักทรัพย์นั้นมาได้ ๕).ทรัพย์นั้นได้มาด้วยความพยายามลักมา ไม่เป็นการให้ความปลอดภัยแก่ทรัพย์ของผู้อื่น

เมื่อครบองค์ ๕ ประการนี้ จึงเป็นการลักขโมย ผิดศีล ข้อที่ ๒

๑.๑.๓ **กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี** เว้นจากการประพฤตินิดในกาม เพื่อป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์มีองค์รวม ๔ ประการ คือ ๑.หญิงต้องห้าม ๒.มีจิตคิดจะเสพ ๓.ประกอบการเสพและ ๔.ประกอบการเสพพร้อมกันทั้งชายหญิงซึ่งเป็นการไม่ให้ความบริสุทธิ์แก่ทรัพย์ของผู้อื่น

^{๑๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) , หน้า ๒๓๘, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๔๓, หน้า ๑๙๕ - ๑๙๖.

^{๑๑} ดูรายละเอียดได้ที่ ปุณฺณกสิณทสูตร ๒๓/๑๒๙.

เมื่อครบองค์ ๔ ประการนี้จึงเป็นการกระทำผิดประเวณี หรือการประพฤติผิดศีล ข้อที่ ๓

๑.๑.๔ **มฺสาวาทา เวมณิ** เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง เพื่อป้องกันการทำลายผลประโยชน์ของคนอื่น ด้วยคำพูดเท็จ และให้รู้จักรักษาคำพูดของตนเองให้เป็นที่เชื่อถือได้ ประกอบด้วยองค์รวม ๔ ประการ คือ ๑.พูดเรื่องไม่จริง ๒.คิดจะพูดเรื่องที่ไม่จริง ๓.พยายามพูดเรื่องเท็จออกไปและ ๔.ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาเรื่องที่เป็นเท็จและเชื่อ ชื่อว่า ไม่ให้ความบริสุทธิ์แก่บุตรภรรยา สามีของผู้อื่น

เมื่อครบองค์ ๔ ประการนี้ จึงเป็นการกระทำ ผิดศีล ข้อที่ ๔

๑.๑.๕ **สุราเมรยมัชชปมาทัญฐานา เวมณิ** มีเจตนาเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพื่อป้องกันไม่ให้คนมัวเมาจนขาดสติ พระพุทธศาสนาสอนว่า “สุราและเมรัยเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักอิม เหมือนกันกับนอนหลับ และการเสพงามเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักอิม”^{๑๒}

องค์ประกอบของการดื่มสุราและเมรัยมี ๔ ประการ คือ ๑.น้ำเมาหรือสุราเมรัย ๒.มีจิตคิดที่จะดื่ม ๓.มีความพยายามดื่มและ ๔.น้ำเมาล่องล่ำคองลงไป เมื่อขาดสติจึงถือว่า ผิดศีล ข้อที่ ๕^{๑๓}

หลักของศีลอันเป็นเครื่องป้องกันความแตกแยกความสามัคคีในหมู่มนุษย์ เพราะตามหลักของศีล เป็นที่เกื้อหนุนพร้อมมนุษย์เป็นกฎระเบียบ เพื่อการอยู่รวมกลุ่มกันอย่างมีความสุข สามารถจะฝึกอบรมมนุษย์ได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ส่วนกฎระเบียบหรือกฎหมายในสังคมปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่จะฝึกอบรมได้เฉพาะภายนอกเท่านั้น คือ การแสดงออกทางร่างกาย แต่ไม่สามารถควบคุมเข้าไปถึงจิตใจภายในได้เลย ศีล ๕ ประการจึงเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นหลักในการควบคุมมนุษย์ เพื่อไม่ให้มีพฤติกรรมเหมือนสัตว์โลกทั่วไป ศีล ๕ ประการไปด้วย เว้นจากการฆ่าสัตว์ มีมนุษย์ด้วยกัน, เว้นจากการลักทรัพย์ของคนอื่น ด้วยการนำไปโดยเจ้าของทรัพย์ยังไม่ได้อนุญาต, เว้นจากการผิดประเวณีกับสามี ภรรยาของคนอื่น และเด็กที่ยังไม่รู้นิติภาวะ, เว้นจากการพูดเท็จที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เช่น การเป็นพยานเท็จใส่ความผู้อื่น จนผู้อื่นได้รับโทษทัณฑ์, เว้นจากการดื่มสุราเมรัย จนทำให้ขาดสติ สัมปชัญญะจนทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนทำให้สังคมเดือดร้อน ดังนั้น เมื่อเว้นจากข้อห้ามทั้ง ๕ ประการนี้แล้ว ก็จะทำให้สังคมมีความสงบสันติสุข

^{๑๒} อัง.ติก. (ไทย) ๓๔/๔๕๘/๕๑๗.

^{๑๓} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **ธรรมวิภาคบรรยาย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖.

หลักของเบญจธรรม เป็นหลักการดำเนินชีวิตอันเป็นพื้นฐานขั้นต้นในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ ฝ่ายโลกิยชน คือ

- ๑.๒.๑) การมีความเมตตาต่อผู้อื่น
- ๑.๒.๒) รู้จักแบ่งปันสิ่งของของตนให้ผู้อื่นหรือการเสียสละส่วนของตนเพื่อส่วนรวม
- ๑.๒.๓) มีความยินดีในสามภรรยาของตน
- ๑.๒.๔) รู้จักรักษาสัจจะของตนเองหรือมีสัจจะในคำพูด
- ๑.๒.๕) มีสติสัมปชัญญะในการครองตน

ข้อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่าง **เบญจศีลกับเบญจธรรม** คือ

เบญจศีล	เบญจธรรม
ทำลายชีวิตสัตว์	มีความเมตตา
ลักทรัพย์	แบ่งปันสิ่งของของตน
ประพฤตินิดในกาม	มีความยินดีในสามภรรยาของตน
พูดเท็จ โกหก หลอกลวง	รักษาสัจจะของตนเอง
ดื่มน้ำเมา	สติ-สัมปชัญญะ

๓.๑.๔ สัปปริสธรรม ๗

ธรรมที่คอยเกี่ยวพันทำให้ผู้ที่มีคุณลักษณะกัลยาณธรรม ได้แก่ สัปปริสธรรม^{๑๔} ทั้ง ๗ ประการ ซึ่งมีข้อหน้าสังเกตว่า แม้ธรรมของสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เมื่อปฏิบัติแล้วจะเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นบัณฑิตก็จริงอยู่ แต่ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า ธรรมต่าง ๆ ทั้งหลายเหล่านั้น ไม่อาจที่จะเกิดขึ้นมาเองโดยลำพังได้ จำเป็นต้องอาศัยกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีปัจจัยการของพุทธปรัชญา หรือตามหลักในพระพุทธศาสนา ตามข้อความที่ว่า :

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด คือ

เพราะอวิชชา	เป็นปัจจัย	จึงมีสังขาร
เพราะสังขาร	เป็นปัจจัย	จึงมีวิญญาณ
เพราะวิญญาณ	เป็นปัจจัย	จึงมีนามรูป

^{๑๔} อ้างแล้วหน้า หน้า ๓๔.

เพราะนามรูป	เป็นปัจจัย	จึงมีสพายตนะ
เพราะสพายตนะ	เป็นปัจจัย	จึงมีผัสสะ
เพราะผัสสะ	เป็นปัจจัย	จึงมีเวทนา
เพราะเวทนา	เป็นปัจจัย	จึงมีตัณหา
เพราะตัณหา	เป็นปัจจัย	จึงมีอุปาทาน
เพราะอุปาทาน	เป็นปัจจัย	จึงมีภพ
เพราะภพ	เป็นปัจจัย	จึงมีชาติ

เพราะชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีได้ด้วยประการอย่างนี้^{๑๕}

โดยสรุปแล้ว ธรรมส์ปฐุริสธรรมทั้ง ๗ ประการ พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่าเป็นธรรมคอยเกื้อหนุนอุปนิสัยที่จะทำให้คุณลักษณะกัลยาณธรรม เป็นผู้ที่มีความดีอื่น ๆ เป็นพื้นฐานอยู่ก่อน เช่น เป็นผู้มีความดี และจริยธรรมในด้านการปฏิบัติอื่น ๆ ในทางกาย วาจา และใจที่ดีงานเป็นปกติอยู่แล้ว เครื่องบงบอกทำให้รู้ว่าคุณลักษณะของผู้ที่มีคุณลักษณะกัลยาณธรรมนั้น ดังนี้ คือ สุขจิต ๓ ได้แก่ กายสุขจิต วจีสุขจิต และมโนสุขจิต ประกอบด้วยการที่เป็นผู้รู้จักเหตุ, รู้จักผล, รู้จักตน, รู้จักกาล, รู้จักประมาณ, รู้จักเลือกคบบุคคล จนมีค่านักปราชญ์กล่าวเป็นร้อยกลองไว้ว่า

อยู่ในโลก	ต้องรู้	อยู่เหนือโลก
ปลดที่ไศก	ปลดที่ร้าย	หงายที่คล่ำ
รู้จักสร้าง	รู้จักสู้	รู้จักทำ
รู้จักนำ	รู้จักตาม	รู้จักตน ฯ

^{๑๕} ดูรายละเอียดเหล่านี้เพิ่มเติมได้ที่ สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ, **ประมวลในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๓๒.

๓.๒ หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม เป็นอุปการะมาก มีส่วนเกื้อกูลมากต่อการทำงานหรือทำความดีทุกอย่าง ความสามารถที่จะรักษาศีล และ วินัยศกฺขิได้ บริบูรณ์หรือไม่ ก็ขึ้นกับ สติ และ สัมปชัญญะ ผู้มีธรรม 2 ประการนี้ ย่อมเป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาท จะคิด จะทำ จะพูด อะไร ก็จะไม่ผิดพลาดเสียหาย

๓.๒.๑ สติสัมปชัญญะ ๒

สติ ความระลึกได้ หมายถึง ระลึกได้ถึงการกระทำ คำที่พูด และเรื่องที่เกิดขึ้น แม้ที่ล่วงมาแล้วได้ หรือระลึกถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึงในอนาคต เช่น กำหนดว่าชั่วโมงต่อไปนี้ หรือ พรุ่งนี้จะทำอะไรก็ขึ้นไปได้ หน้าที่ของสตินั้นเป็นไปได้ 2 กาล คือ อดีต และ อนาคต

สัมปชัญญะ ความรู้ตัว หมายถึง ความรู้ตัวที่เป็นไปในปัจจุบันในขณะที่กำลังทำ กำลังพูด กำลังคิด หรือ ทำ พูด คิด อะไรอยู่ก็รู้ตัวในขณะนี้ เช่น เรากำลังอ่านหนังสืออยู่ขณะนี้ก็รู้ว่าเรากำลังอ่านหนังสือ เรากำลังพูดอยู่ก็รู้ว่าเรากำลังพูด เรากำลังจะกระทำในเรื่องผิดศีลก็รู้ว่ากำลังจะกระทำผิด เรากำลังจะเล่นการพนันก็รู้และเร่งรีบเตือนตนว่ากำลังจะกระทำผิด อยู่ฉะนั้นหน้าที่ของสัมปชัญญะ ย่อมเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น

จิตกับสติ คนเรามีจิตเป็นผู้คิดการ จิตนั้นเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง แต่สติเป็นคุณธรรมเครื่องกำกับจิตให้คิดไปตามลู่ทางที่ควรคิด จิตกับสติจึงเป็นคนละอย่าง มิใช่อันเดียวกันอย่าเข้าใจผิดว่าเป็นอันเดียวกัน จิตเป็นธรรมชาติ ส่วนสติเป็นคุณธรรม ท่านผู้รู้ได้เปรียบเทียบไว้ว่า จิตเป็นเสมือนเรือ สติเป็นเสมือนหางเสือของเรือ หรือ ผู้คัดท้ายเรือที่คอยค้ำควดเรือให้แล่นไป เรือเป็นพาหนะเครื่องไป แต่หางเสือหรือผู้คัดท้าย เป็นมือค้ำควดให้เรือไปตรงตามร่องน้ำที่ควรไป ถ้าเรือขาดหางเสือหรือผู้คัดท้ายเสียอย่างเดียว เรือทั้งลำก็ไม่อาจเคลื่อนที่ หรือ อาจเกยตื้น จึงพอสรุปได้ว่า จิต กับ สติ ก็คล้ายๆกันกับเรือและหางเสือหรือผู้คัดท้ายเรือนั่นเอง

เสียสติ สติ เป็นธรรมมีอุปการะมาก และมีอุปการะแก่การทำความดีทุกสถาน มีธรรมะข้อสติ แทรกอยู่หลายแห่ง เฉพาะที่ระบุชื่อ สติ ตรงๆ เช่น สติปฐมฐาน 4 หรือในอริยมรรค ว่าด้วยสัมมาสติ หรือ กรรมฐานว่าด้วย อนุสสติ เป็นต้น จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า “สติ” มีอุปการะแก่ผู้ระลึกได้ถึงการทำความดี ทุกชั้นทุกระดับ ดังปรากฏในพุทธภาษิตว่า “สติ สพฺพตฺถ ปตฺตฺติยา” สติเป็นที่ต้องการในที่ทุกแห่ง นักศึกษาอาจเคยพบเห็นผู้คนที่เสียสติ เช่น คนไข้โรคจิต (คนบ้า) คนไข้โรคจิตนั้นอันที่จริงแล้วจิตของเขายังคิดการต่างๆได้ แต่เพราะขาดสติกำกับจิต ความคิดจึงเลื่อนลอยเรื่อยเปื่อยไปใช้การไม่ได้ จึงเรียกคนประเภทนี้ว่า คนสติวิปลาส บางทีก็เรียกตรงๆไปเลยว่า

คนเสียสติ และคนประเภทเสียสตินี้อาจทำความเสียหายหรือความผิดได้ทุกอย่าง แม้แต่การฆ่ามารดาบิดาของตนก็อาจทำได้ นี่เรียกว่า สติเสียหรือเสียสติ

ศัตรูของสติ สติมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตของมนุษย์ คนเรานี้ถ้าเสียสติแล้ว ก็ไม่ผิดอะไรกับคนตายทั้งเป็น น่าสงสารและเวทนายิ่งนัก ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงพร่ำสอนให้ระมัดระวังสติของตนอย่าให้เสียหายได้ สติเมื่อว่ากันตามจริงแล้วก็มีใช้ว่าเป็นสิ่งเสียหายได้ง่ายตายอะไรนักหนา ป่วยไข้แรมปีสติก็ไม่เสีย อดข้าวทั้งวันสติก็ไม่เสีย ทำงานเหนื่อยสลายตัวแทบขาดสติก็ไม่เสีย แต่มีอยู่สิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สติเสียหายได้ง่ายตาย นั่นคือ สุราหรือเหล้า พระพุทธองค์ตรัสไว้ในหลักศีลว่าห้ามดื่มเหล้าหรือสุราเมรัย เพราะเหล้าหรือสุราเมรัยนี้เป็นศัตรูของสติ จะเห็นว่า การที่พระพุทธองค์ทรงห้ามดื่มสุราเมรัยไว้ในศีลห้าอันนั้นเป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของสติว่าเป็นสิ่งที่ควรหวงแหนและรักษาไว้เป็นอย่างดี อะไรก็ตามที่เป็นสิ่งเสพติดให้โทษทำให้ผู้เสพเกิดความมัวเมา มึนเมา ลุ่มหลง จนครองสติไม่ได้ล้วนแต่เป็นอันตรายต่อสติทั้งสิ้น ดังนั้นจึงควรละเว้นศัตรูของสติ คือน้ำเมาเสีย

การฝึกสติ มีวิธีการช่วยให้เกิดสติหลายรูปแบบ หลายวิธีด้วยกันเป็นทั้งแบบแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและแบบถาวร ดังนี้

๑). การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า อาจทำได้หลายวิธี เช่น บันทึกนัดงานในสมุดปฏิทิน ติดตั้งกระดานช่วยความจำไว้ ตั้งเจ้าหน้าที่ตั้งสัญญาณกลองหรือระฆังลวงหน้า ตั้งเลขานุการไว้คอยเตือนงาน ที่สำคัญควรงดเว้นการเสพสิ่งมึนเมาให้โทษทุกชนิด

๒). การแก้ปัญหาระยะยาว อาจทำได้ตามหลักการเจริญกรรมฐาน คือ ปฏิบัติสมาธิหรือเจริญสมถะ เป็นต้น ตามที่เสนอแนะมานี้เป็นแนวทางในการฝึกสติอย่างหนึ่ง ท่านอาจจะหาวิธีการฝึกอย่างอื่นก็ได้ตามจริตของแต่ละคนย่อมทำได้ไม่จำกัด

อุปการธรรมคือ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว ซึ่งกล่าวไว้เบื้องต้นแล้วว่า สัมปชัญญะ ทำหน้าที่ให้เป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ซึ่งมีความหมายเบื้องต้นก็คือ รู้ตัวว่าตัวเองกำลังทำอะไร คิดอะไรอยู่ เช่น กำลังเขียนหนังสือ ก็รู้ตัวว่ากำลังเขียนหนังสือ กำลังฟังเทศน์ ก็รู้ตัวว่า ตนกำลังฟังเทศน์ กำลังฟังครูพูด ก็รู้ตัวว่า กำลังฟังครูพูด กำลังเดินข้ามถนน ก็รู้ตัวว่า ตนกำลังเดินข้ามถนน แต่ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นสัมปชัญญะในลักษณะทั่วไป ประโยชน์ของการมีสัมปชัญญะข้างต้นนั้นก็คือ ช่วยไม่ให้เผลอ ไม่ให้ประมาทในการกระทำต้องรู้ระลึกอยู่เสมอว่า เรากำลังทำ พูด คิด อะไร แต่ก็ยังไม่แน่ว่าจะเป็นการดีโดยตลอดหรือไม่ เพราะบางทีในแง่ลบ คนที่กำลังทำทุจริตก็รู้ตัวเหมือนกันว่าตนกำลังทำทุจริตอยู่ จึงพยายามทำทุจริตให้แนบเนียนยิ่งขึ้น อย่างนี้ก็มิ บางคนก็รู้ตัวว่า ตนเองนั้นแหละกำลังโกหกเขาจึงพยายามโกหกให้เห็นสมจริงมากๆ อย่างนี้ก็มิ

ลักษณะที่ดีของสัมปชัญญะ สัมปชัญญะที่ถูกต้องตามธรรม และหลักคำสอนของพุทธศาสนามี ๔ ประการ คือ

- ๑). รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นประโยชน์หรือไม่
- ๒). รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเหมาะกับตนหรือไม่
- ๓). รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นความทุกข์หรือสุขอย่างไร
- ๔). รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นความมกมายหรือไม่
- ๕). รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเลื่อนลอยไร้สาระหรือไม่

ความรู้ตัวในขณะที่ทำนั้น มิใช่เพียงแต่รู้ตัวว่ากำลังทำเฉยๆ หากแต่ต้องเป็นความรู้ตัวซึ่งประกอบด้วยองค์ลักษณะ ๔ ประการ โดยกล่าวสรุปว่า

- ๑). มีประโยชน์หรือไม่
- ๒). เหมาะสมกับตนหรือไม่
- ๓). เป็นความทุกข์หรือความสุข
- ๔). เป็นความฉลาดหรือมกมาย เลื่อนลอย ไร้สาระ

ความรู้ตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นองค์ประกอบสัมปชัญญะที่ถือว่ามีอุปการะมากก็เพราะเมื่อรู้ตัวแล้วจะได้ปรับปรุงแก้ไขในการทำงานให้ดีมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ไม่มัวทำในสิ่งไร้ประโยชน์ไม่มัวทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับเพศภาวะของตน ไม่มัวทำในวิธีการผิดๆ และไม่มัวทำในเรื่องที่มกมายไร้สาระเป็นต้น

สติกับสัมปชัญญะ ธรรมะ ๒ ประการนี้ต่างกันตรงที่ สติระลึกถึงเรื่องทีล่วงมาแล้วและที่ยังมาไม่ถึง (อดีตกาลและอนาคตกาล) ส่วนสัมปชัญญะ รู้ตัวในขณะที่กำลังทำ พูด คิดอยู่ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม สติและสัมปชัญญะต่างก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือ เมื่อสติระลึกขึ้นมาได้แล้วว่า จะทำ จะพูด จะคิด อะไร แต่เมื่อลงมือทำ พูด คิด นั้น เช่น เราจะหยิบปากกามาเขียนหนังสือ การนึกหรือการระลึกขึ้นมาได้ว่า ปากกามีรูปร่างอย่างนั้น ตัวหนังสือหรือข้อความที่จะเขียนต่อไปจะว่าด้วยเรื่องนั้นๆแล้วก็ไปหยิบปากกามาได้ถูกและเขียนหนังสือ การนึกหรือการระลึกขึ้นมาได้ว่า ปากกามีรูปร่างอย่างนั้นตัวหนังสือหรือข้อความที่จะเขียนต่อไปจะว่าด้วยเรื่องนั้นๆแล้วก็หยิบปากกามาได้ถูก และเขียนได้ถูกต้อง ขณะที่กำลังหยิบปากกามา ก็รู้ว่าตนกำลังหยิบปากกามา เมื่อกำลังเขียนอยู่ก็รู้ว่าตนกำลังเขียนเรื่องอะไรอยู่ ดังนั้น สติกับสัมปชัญญะจึงเป็นธรรมที่มีอุปการะแก่เรามาก และเป็นธรรมที่มากู้กันเสมอที่ได้ชื่อว่า มีอุปการะมาก เพราะช่วยเหลือ อุดหนุนให้กิจการทุกอย่างสำเร็จ ตามความมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

หากขาดคุณธรรม ๒ ประการนี้แล้ว เราจะทำสิ่งต่างๆผิดพลาดเสียหาย แต่ถ้าเรามีคุณธรรมคือ สติ และสัมปชัญญะแล้ว จะทำสิ่งต่างๆ ได้ผลดีและไม่พลาด

ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ ทำ พุทฺ คิต ด้วยการมีสติ คือระลึกได้ และสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ กำกับอยู่เสมอ คือ ก่อนทำ ก่อนพูด และก่อนคิดก็ให้มีสติระลึกเสียก่อน และขณะที่กำลังทำ กำลังพูด และกำลังคิด ก็ให้รู้ตัวอยู่เสมอว่าทำอะไรอยู่ แต่จะทำอะไรก็ไม่ควรรีบร้อนหรือเร่งด่วนจนเกินพอดี ควรไตร่ตรองให้รอบคอบ ทำด้วยความสุขุม สติจึงจะเกิดขึ้นทันและได้ผลเพิ่มขึ้น และสตินี้เมื่อว่าโดยรวบยอดแล้วก็คือ ความไม่ประมาท นั้นเอง และคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมดล้วนรวมลงในความไม่ประมาท คือ การมีสติรอบคอบนั่นเอง ชีวิตของผู้ไม่ประมาท มีสติรอบคอบระมัดระวังในทุกสถานจะมีความสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตจะไม่ผิดพลาด หรือผิดพลาดน้อยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมสำหรับส่งเสริมและพัฒนาตนเองให้มีระเบียบวินัย เพราะการมีสติ สติก็จะกำกับให้ระลึกได้ และมีสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นผิดศีลหรือไม่ เป็นอบายมุขหรือไม่^{๑๖}

คำว่า “สติ” หมายถึง ความระลึกได้ คือ ๑) จดจำถ้อยคำหรือเรื่องราวที่ผ่านมา แม้นานแล้วได้ สามารถระลึกหรือนึกขึ้นได้ ๒) การควบคุมจิตใจให้จดจ่ออยู่กับกิจที่ทำ หรือเรื่องที่กำลังพึงพิจารณาอยู่ได้ ไม่พลั้งเผลอ สติจึงเป็นเจตสิกธรรมที่ประกอบกับจิตให้ระลึกนึกถึง บาป-บุญ คุณ-โทษ ทางเจริญ-ทางเสื่อม แห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญและสันติสุข หนึ่ง ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่ออบรมกาย วาจา ใจ ของตนให้บริสุทธิ์โดยทางศีล สมาธิ และปัญญา เป็นต้นนั้น “สติ” ยังเป็นเครื่องช่วยให้ระลึกนึกถึงเหตุในเหตุ ๒ ประการถึงต้นเหตุแห่งทุกข์ รวมทั้งเหตุในเหตุแห่งความเจริญและสันติสุข ด้วยปัญญาอันเห็นชอบได้ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมากแก่การปฏิบัติธรรม เพื่อถึงมรรคผล นิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและที่เป็นบรมสุขได้ ส่วน คำว่า “สัมปชัญญะ” หมายถึง ความรู้สึกตัวพร้อม หากผลของสติก็ระลึกถึงขึ้นได้ใหม่ สัมปชัญญะ จึงเป็นคุณสมบัติส่งเสริมสติให้เจริญ ให้เต็ม ให้มั่นคง ไม่พลั้งเผลอ สัมปชัญญะจึงเป็นเจตสิกธรรมที่มาคู่กับสติ

กล่าวโดยสรุป สติกับสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมคู่กัน คือ ความระลึกนึกรู้ หรือพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะ

^{๑๖} [http://www.dhammadownload.com/dhammadownload.com/lecture/lecture39.php/](http://www.dhammadownload.com/dhammadownload.com/lecture/lecture39.php) เข้าถึงข้อมูลเมื่อ (๑๔/๑/๕๔).

นั้นดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม นี่ชื่อว่า “สติ” แต่เมื่อเผลอสติคิด พุดหรือทำไปก่อนแล้วโดยไม่ทันระลึกรู้ได้ว่าดีหรือชั่ว แล้วกลับมาระลึกรู้ได้ หรือรู้สึกตัวได้ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ว่า ความคิดที่กำลังเกิด วาจาที่กำลังพุด และ/หรือ กรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้น ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือว่าผิดพลาด เป็นกุศลคุณความดี หรือว่าเป็นความชั่ว เป็นทางเจริญ ควรดำเนิน หรือว่าเป็นทางเสื่อมไม่ควรดำเนิน แล้วเลือกดำเนินหรือประพฤติปฏิบัติไปในทางเจริญ งดเว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อม นี่ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้ คิด-พุด-ทำ ไปแล้ว ก็ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” เหมือนกับปัญญาอันเห็นชอบนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตให้ดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กล่าวคือ ที่เป็นบุญกุศลคุณความดีอันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความเจริญสันติสุข และสูงสุดให้ถึงมรรคผลนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวงและที่เป็นบรมสุขอย่างถาวรได้

ส่วนผู้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะ ไม่มีความสำนึกระลึกได้ก่อนคิด-พุด-ทำ ว่าดีหรือชั่ว เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม และขณะที่กำลังคิด-พุด-ทำอยู่ หรือแม้ได้คิด-พุด-ทำไปแล้ว ก็ยังไม่รู้สึกตัวว่าประพฤติผิดพลาดหรือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ยังไม่รู้สึกตัวว่าการดำเนินชีวิตของตนนั้นเป็นไปในทางเจริญหรือทางเสื่อมตามที่เป็นจริง การดำเนินชีวิตของผู้นั้นก็เหมือนรถไม่มีพวงมาลัย หรือเรือขาดหางเสือ ที่จะช่วยการควบคุมทิศทางการขับเคลื่อนหรือขับเคลื่อนให้แล่นไปในทิศทางที่ถูกต้องตรงเป้าหมาย คือ ความสำเร็จและความเจริญสันติสุขที่ตนมุ่งหวังได้

ดังตัวอย่าง เยาวชนหรือคนวัยหนุ่มสาวในวัยเรียนผู้ใด มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า การที่บุคคลจะดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จในชีวิต และถึงความเจริญและสันติสุขได้ ก็จะต้องเป็นผู้มีความรู้มีความสามารถ มีคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีปัญญาอันเห็นชอบ กอปรด้วยศีลธรรม เมื่อมีสติระลึกได้อยู่อย่างนี้ เยาวชนหรือคนหนุ่มสาวในวัยเรียนนั้น ย่อมไม่ประมาทหลงมัวเมาในชีวิต รีบเร่งขวนขวาย พากเพียรศึกษาหาความรู้เต็มกำลังสติปัญญาความสามารถ และฐานะของตนๆ คนผู้นั้นเมื่อเจริญวัยขึ้น ย่อมเป็นผู้มีวิชาความรู้ มีความสามารถ และมีสติปัญญาอันเห็นชอบ รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริงได้ดี ด้วยความรู้ความสามารถ และปัญญานั้น ย่อมช่วยให้สามารถสร้างฐานะทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมให้สำเร็จและถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขได้ หากเผลอสติ ประพฤติผิดพลาดจากทำนองคลองธรรมไปบ้าง ก็มีสติสัมปชัญญะคือรู้สึกตัว รู้เท่าทันในความผิดพลาดนั้น รีบกลับตัวกลับใจมาประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในคุณความดี ก็ยังไม่สาย และสามารถจะดำเนินชีวิตตนไปสู่ความสำเร็จ ถึงความเจริญและสันติ

สุขได้อีก ในระยะเวลาไม่นานเกินรอ คนผู้เช่นนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะด้วยปัญญาอันเห็นชอบ สติสัมปชัญญะ จึงชื่อว่า เป็นธรรมมีอุปการะมาก ด้วยประการฉะนี้

ส่วนเยาวชนหรือคนวัยรุ่นหนุ่มสาวที่กำลังอยู่ในวัยเรียนใดประมาณขนาด สติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ไม่ระลึกได้ว่า การที่บุคคลจะสามารถสร้างตัว สร้างฐานะ ให้สำเร็จถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขได้ ก็จะต้องมีวิชาความรู้ความสามารถ และคุณธรรม จึงไม่ใฝ่ใจและไม่ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนหาวิชา รู้ และไม่หมั่นฝึกฝนอบรมตนให้มีความสามารถ และกลับประมาทหมัวเมาในชีวิต หลงฟุ้งเพื่อไปตามเพื่อน หลงเที่ยวเตร่ เสเพล และหลงติดอยู่ในโลกียสุข ตามแหล่งอบายมุขหรือแหล่งบันเทิงเริงรมย์ต่างๆ ทั้งๆ ที่ตนเองยังหาเงินไม่เป็น และยังต้องแบมือขอเงินจากพ่อแม่อยู่ แต่กลับใช้เงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย ติดอยู่ในค่านิยมฟุ้งเฟ้อ และหมกมุ่นอยู่แต่ในกิเลสกำม บางรายก็ผสมอยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา ทั้งๆ ที่ยังเรียนไม่สำเร็จ และยังไม่มีงานทำเป็นหลักเป็นฐาน ครั้นเงินทองไม่พอจับจ่ายใช้สอย บางรายก็หันไปค้าสวาท หรือขายตัว นำชีวิตไปสู่ความเสื่อม เป็นโทษและเป็นความทุกข์เดือดร้อนต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะการศึกษาเล่าเรียนไม่สำเร็จตามเป้าหมาย เมื่อวิชาความรู้สูงๆ ไม่มี หรือมีน้อย ย่อมด้อย สติปัญญาความสามารถในอันที่จะประกอบกิจการงานในอาชีพที่ดีๆ ได้ การสร้างตัวสร้างฐานะ ของตนและครอบครัวของผู้เป็นเช่นนี้ ก็ย่อมลำบากต่อไปในกาลข้างหน้า นี้เพราะโทษของการขาด สติสัมปชัญญะ เครื่องยับยั้งจิตใจ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบ รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิต นำให้ชีวิตตกต่ำ และดำเนินชีวิตไปในทางเสื่อม ถึงเป็นความทุกข์เดือดร้อนได้ ในยุคปัจจุบันนี้ เยาวชนหรือคนหนุ่มสาวในวัยเรียน ที่ประมาณขนาด สติสัมปชัญญะอย่างนี้มีมากขึ้นทุกที จนน่าเป็นห่วงว่าเยาวชนที่กำลังจะเป็นกำลังสำคัญของ ครอบครัว ของสังคม และของประเทศชาติ ว่าถ้าปล่อยให้มัวเพลิดเพลินเป็นกันอย่างนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแล้ว สังคมไทยเราจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคตอันใกล้

โทษของการขาดสติสัมปชัญญะอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาทางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่ข้อมูลข่าวสารถูกส่งถึงผู้รับได้อย่างรวดเร็ว กว้างขวาง ที่น่าเป็นห่วง คือ ผู้แสดงออกซึ่งกิริยาอาการ วาจา หรือถ้อยคำ และเจตนาความคิดอ่าน ที่แสดงต่อสาธารณชน โดยที่ผู้แสดงออกบางรายขาดสติสัมปชัญญะ คือขาดความสำนึกผิด-ชอบ ชั่ว-ดี และขาดการสำรวมระวัง แล้วแสดงออกซึ่งกิริยาอาการ วาจาหรือถ้อยคำ และเจตนาความคิดอ่านต่อสาธารณชนที่ไม่ดี คือที่ไม่เป็นจริงแท้ ไม่เหมาะสม ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และแถมยังเป็นโทษเป็นภัยต่อสังคม และต่อชาติต่อพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันหลักของประเทศชาติเราเอง เมื่อ

แสดงออกในลักษณะที่เป็นโทษแก่สังคมและสถาบันหลักของประเทศชาติเราไปแล้ว ผู้แสดงออกซึ่งกิริยาวาจาและเจตนาความคิดอ่านที่ไม่ถูกต้อง เหมาะสม และเป็นโทษเช่นนั้นแหละ ย่อมถูกบัญญัติ คือผู้รู้ ตีเตียน เป็นการทำลายเกียรติภูมิของตนเองนั้นแหละอีกด้วย ไปในตัวเสร็จ

๓.๒.๒ สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ แปลว่า วิธีสงเคราะห์ หมายถึง วิธีปฏิบัติเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือ หรือที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น พุดง่าย ๆ สังคหวัตถุ ก็คือ เทคนิควิธีทำให้คนรัก หรือมนต์ผูกใจคน นั่นเอง มีทั้งหมด 4 ประการ ดังนี้

๑) **ทาน** คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันช่วยเหลือกัน ด้วยสิ่งของ การให้ทานให้เพื่อขจัดกิเลส เช่น การบริจาคทานแก่นสมณชีพราหมณ์ ผู้ทรงศีล เพื่อขจัดความโลภหรือความตระหนี่ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาด ยกกระดับจิตใจให้สูงขึ้น และการให้เพื่อสงเคราะห์หรือเพื่อยืดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่น การทำทานโดยให้สังคหวัตถุนี้ ในแง่ปฏิบัติ หมายถึง การเฉลี่ยหรือแบ่งให้จากส่วนที่คนมีอยู่ มิใช่ให้มากมายจนไม่เหลือ หรือให้จนผู้รับรำววย จุดประสงค์เน้นที่การแสดงอัธยาศัยไมตรีมากกว่าความมากหรือน้อยของวัตถุที่ให้ เพราะฉะนั้นคนยากจนหรือคนที่มีวัตถุสิ่งของเล็กน้อยก็สามารถแบ่งปันให้ทานผู้อื่นได้ตามอัธยาศัยของตน เช่น การแบ่งปันอาหารให้เพื่อน แบ่งปันเครื่องเขียนให้เพื่อน เป็นต้น คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า *ทรัพย์สิ่งของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจรรย์ยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้*

๒) **ปิยวาจา** ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสมานสามัคคี ปิยวาจาทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจก็สามารถพูดออกมาได้ คำพูดมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

(๑) คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระทั่งียบ คำแตกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า "อัปปิยวาจา"

(๒) คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัครสมานไมตรี เป็นต้น

๓) **อัตถจริยา** หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า "อยู่บ้านท่านอย่างนั่งดูตาย บั้นวัวบั้นควายให้ลูกท่านเล่น" หรือ "อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง" คนที่ไม่นั่งดูตายมีอะไรพอจะช่วยเหลือคนอื่น และสังคมได้ก็เอาใจใส่ชวนชวยช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า "คนทำหมู่คณะให้ดังงาม" อยู่ที่ไหนก็สร้างความสำเร็จที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา

๔) **สมานัตตตา** การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสม มีความหมาย ๒ ประการ คือ

(๑) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

(๒) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคม คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

อานิสงส์ของสังคหัตถุ ๔ ดังกล่าวมาแล้ว อำนวยประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรม ๕ ประการดังต่อไปนี้

- ๑) ช่วยให้คุณคลาดวางตนอยู่ในสังคมด้วยความสุข
- ๒) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมานไมตรีระหว่างกัน
- ๓) เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ

๔) เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี

๕) ช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคม

กล่าวโดยสรุป สังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ซึ่งได้แก่ ทาน คือการให้ ทั้งทานที่ให้เป็นบุญ และทานที่ให้เป็นคุณ ปิยวาจา คือการพูดวาจาที่ไพเราะ ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ อัถตถจริยา คือทำตนให้เป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม สมานัตตา คือวางตนให้เหมาะสมว่าตนนี้เราอยู่ในฐานะใด หลักธรรม 4 ประการนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคมให้อยู่กันอย่างสันติสืบต่อไป

๓.๒.๓ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักสำคัญในการปกครองในสังคมของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากเพราะว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่อยู่ร่วมกัน โดยอาศัยหลักของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน คือ “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” ^{๑๙} ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองด้านความช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันเป็นธรรมที่แผ่ออกไปในสัตว์มนุษย์ทั้งหลายอย่างมีจิตใจสม่าเสมอทั่วกัน ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต จึงเป็นหลักธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐบริสุทธิ์ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่มาก คือ

- ๑). **เมตตา** คือความรักปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้มนุษย์สัตว์มีสุขทั่วหน้า
- ๒). **กรุณา** คือความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์
- ๓). **มุทิตา** คือความพลอยยินดี มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุขและเจริญงอกงาม ประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นไป

๔). **อุเบกขา** คือใจเป็นกลาง วางจิตเรียบสงบ สม่าเสมอ เทียงตรงจุดตราซังมองเห็นมนุษย์สัตว์ทั้งหลายได้รับผลดีร้ายตามเหตุปัจจัยที่ประกอบ ไม่เอนเอียงไปด้วยชอบหรือซังหลักสิทธิ เสรีภาพ และความยุติธรรม ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมคือ

หลักสิทธิ พระพุทธศาสนา ให้สิทธิกับทุกคนว่าสามารถเข้าสู่นิพพานได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิง หรือ ผู้ชาย และทุกคนมีความเสมอภาคกันในหลักไตรลักษณ์

เสรีภาพ ทุกคนมีเสรีภาพในการกระทำความดี – ความชั่ว คือ **ความยุติธรรม**

^{๑๙} ที.ม. (ไทย), ๑๐/๑๘๔/๒๒๕; ม.ม. (ไทย), ๑๓/๔๖๒/๓๑๖.

๓.๒.๔ อปปริหาริยธรรม ๗

อปปริหานิยธรรม ๗ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม 7 ประการ ผู้ปฏิบัติธรรมนี้จะเข้าไปเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายสงฆ์คือ :-

ฝ่ายบ้านเมือง

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิจ การอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันของคนในสังคมจะต้องมีการ พบปะ ประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอ เพื่อแก้ไขปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้องที่เป็นประโยชน์ เพื่อความเข้าใจที่ดีต่อกันของคนในสังคมซึ่งความเจริญ ไม่เกิดความเสื่อมในทุกกรณี เช่น ในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก มีอะไรพูดกันปรึกษากัน ลูกก็จะอบอุ่น ปัญหาถูกไปติดยาเสพติด ก็จะไม่เกิดขึ้น ในสถานที่ทำงาน หัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้ง งานก็จะราบรื่น หากมีข้อผิดพลาด ทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและกระทำกิจที่ควรทำ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกัน ไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะทำงานอะไรก็สำเร็จได้ เช่นในครอบครัวมีอะไรปรึกษารือกันก็ต้องอยู่พร้อม ๆ กัน เพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่จะทำลงไปด้วยความเต็มใจ

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว เช่น บ้านเมืองจะสงบสุขได้ ทุกคนจะต้องบัญญัติและไม่ล้มเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของคณะและสังคมตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ตัวอย่าง เช่น นักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย จะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

๔) เคารพนับถือผู้ใหญ่การเคารพและรับฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้ใหญ่เกิดก่อน ผ่านประสบการณ์มามากกว่า ประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำ ถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ สังคมก็จะไม่วุ่นวาย เช่น ถ้าลูกเชื่อฟัง พ่อ แม่ ก็จะเป็นคนดีได้เพราะไม่มีพ่อแม่คนไหน อยากลูกตนเองให้ชั่ว

๕) ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรี สตรีถือว่าเป็นเพศแม่ เป็นเพศที่อ่อนแอ บุรุษควรให้เกียรติให้ การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก ถ้าสังคมใด ๆ ผู้หญิงถูกกดขี่ข่มขืน มาก ๆ ความเสื่อมก็จะเกิดกับสังคมนั้น

๖) สักการะเคารพเจดีย์ หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนา เพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่น การเคารพพระปฐมเจดีย์

๗) ให้การอารักขา คຸ້ມครอง อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ คือการคຸ້ມครอง บรรพชิต ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป เช่นการทำบุญด้วยปัจจัย ๔ เป็นต้น

ฝ่ายพระสงฆ์

๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ เช่น การทำอุโบสถสังฆกรรม

๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและทำกิจที่สงฆ์ต้องทำการประชุมถือว่าเป็น กิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกัน แต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อความสามัคคีก็จะต้อง อาศัยความพร้อมเพรียงกันทุก ๆ ครั้ง เช่น การทำพิธีกรรมในงานมงคลนิยมใช้พระสงฆ์ 9 รูป ก็ ต้องมาพร้อมกันจึงจะทำพิธีกรรมได้

๓) ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มเลิกสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ ถือว่าสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม

๔) เคารพนับถือและรับฟังด้วยคำของภิกษุผู้ใหญ่ ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้ อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์ เช่น ภิกษุผู้ใหญ่สังฆมนตรี สังฆปริณายก ภิกษุทุกรูป จะต้องปฏิบัติตามลำดับชั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

๕) ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น เพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสตัณหา ความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้น จึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

๖) ยินดีในเสนาสนะอันควร คือพระสงฆ์ต้องมีชีวิตเรียบง่าย มุ่งแสวงหาธรรมเพื่อ เผยแพร่ให้กับผู้อื่น

๗) ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร เป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข คือ พระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อ สมาชิกเก่า เพื่อสังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่อม

๓.๓ หลักธรรมส่งเสริมการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรม

ก่อนทำความเข้าใจ หลักธรรมส่งเสริมการพัฒนาสังคมของผู้ที่มีกัลยาณธรรมที่มีบทบาทด้านสังคม มารู้อีกคำว่า “บทบาท” (Role) ในหนังสือพุทธอุทยานวิชาการ โดย พระเดชพระคุณท่านพระราชปริยัติ แสดงทัศนะแนวความคิดการจัดระเบียบสังคมเชิงพุทธ หน้าที่ ๒๒ หมายถึง หน้าที่ที่ตนเองได้รับหรือถึง จะต้องทำตามสถานภาพที่มีอยู่ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ก็ได้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของบุคคลไว้ในหลักทศ ๖ ซึ่งเป็นเกณฑ์สามารถนำมาใช้ใน ลักษณะของการกำหนดหน้าที่ (บทบาท) ของสังคมได้ เช่น เมื่อเป็นพ่อแม่แล้ว ควรปฏิบัติต่อลูก

อย่างไร หรือแม้แต่ผู้ที่เป็นลูกก็ควรจะปฏิบัติต่อพ่อแม่อย่างไร เป็นต้น ซึ่งถือว่าสถานภาพ (Status) สังคม(Society) และบทบาท (Role) นั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกันและกันจนแทบจะแยกไม่ออก

คำว่า **สังคม** (Society) คือ กลุ่มบุคคลที่รวมตัวกัน อยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน อย่างเต็มไปด้วยความหมายและความเข้าใจ ทั้งโดยทางตรง และโดยทางอ้อม เช่น ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนเกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยตรง เช่น คำสอนสำหรับที่ดำรงสถานภาพต่างกัน ย่อมมีหน้าที่ต่างกัน^{๙๔}

William Graham Sumner อธิบายว่า สถาบันสังคมประกอบด้วยแนวคิดต่างๆ (เช่น ลัทธิความเชื่อ จินตนาการ ความสนใจ กับโครงสร้าง) โครงสร้างนั้นเป็นกรอบหรือเป็นเครื่องมือ และมีโครงสร้างที่มีการแสดงบทบาทหน้าที่จำนวนหนึ่ง ได้ถูกกำหนดให้ร่วมมือปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้แต่ละอย่าง โครงสร้างนั้น ยึดเอาความคิดต่างๆ ไว้รวมกันอย่างเหนียวแน่น และมีกรอบหรือเครื่องมือที่จะถูกนำมาใช้ เพื่อนำความคิดเหล่านี้มาสู่โลกแห่งความจริง และโลกแห่งการกระทำ โดยวิธีการที่จะสนองตอบความสนใจของบุคคลในสังคม

ในสังฆมิตตเถรคาถา พระไตรปิฎก เล่มที่ ๔๑ ปฐมฐาน ภาค ๒ อนุโลมติกปฐมฐาน ข้อที่ ๔๑๔ อรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “คนเกี่ยวข้องกันในคน คนยินดีกะคน คนถูกคนเบียดเบียน และคนเบียดเบียนคน และจักต้องการอะไรกับคนหรือกับสิ่งที่คนทำให้เกิดแล้วแก่คนเล่า ควรละคนที่เบียดเบียนคนเป็นอันมากไปเสีย” ดังนี้ ถือว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social animal) โดยธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีสัญชาตญาณในการแสวงหาและปกป้องตนเองตามเหตุปัจจัยที่จะพึงกระทำได้ในทางพระพุทธศาสนามีการจัดสถานภาพบทบาทหน้าที่ และแนวการปฏิบัติไว้ในคัมภีร์หลายๆ แห่ง เช่นในอัครคัมภีร์สุตตร เป็นต้น ส่วนสังคาลสูตร ว่าด้วยทิส ๖ ก็พบว่ามีการจัดระเบียบของบทบาทหน้าที่และสถานภาพ ของมนุษย์ (พุทธศาสนิกชน) ไว้อย่างชัดเจน เช่น หน้าที่ของบิดามารดา บุตรธิดา สามเณรภรรยา สมณชีพรามณณ์

ในแง่ของระเบียบ พระพุทธศาสนาก็ได้กำหนดไว้ในหลักปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นในสังคม คือ ศีล ซึ่งได้แยกย่อยออกเป็นศีลของพระภิกษุ ภิกษุณี และสามเณร (๒๒๗, ๓๑๑, ๑๐) และศีลของคฤหัสถ์ ได้แก่ ศีล ๕, ๘

^{๙๔} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

คำว่า “ศิลปะ” หรือ “**อริศิลป์ศึกษา**” มีความหมายหลายแง่ทัศนคติ คือ

- ความประพฤติดีทางกายและวาจา
- การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย
- ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม
- การรักษาปกติตามระเบียบวินัย
- ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ
- ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาและอาชีพ

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่า การที่มนุษย์ได้การจัดระเบียบเพื่อแก้ไขปัญหาหรือความไร้ระเบียบขึ้นจึงจำเป็นต้องมีกรอบแนวทางในการปฏิบัติต่อในรูปแบบที่ถูกต้องมากขึ้นเพื่อเป็นองค์ประกอบหรือเงื่อนไขที่นำมาใช้การควบคุมหรือจัดระเบียบให้สังคมมีทิศทางของการดำเนินไปตามรูปแบบที่พึงประสงค์ได้ในสังคมปัจจุบันโดยใช้ศีลธรรมเพื่อความเจริญมั่นคงและสงบสุขของบ้านเมือง ด้วยการปฏิบัติตนดังนี้

๑). เป็นพลเมืองดี โดยการประพฤติตนตามระเบียบกฎหมายรัฐธรรมนูญของบ้านเมืองในระบอบประชาธิปไตยและตามขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทยๆ แบบเศรษฐกิจพอเพียง

๒). มีวินัยดี ได้แก่ ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อพึงยึดถืออันดีงามเพื่อความ เป็นระเบียบเรียบร้อย สุข ความเจริญก้าวหน้าพัฒนาของสังคม ท้องถิ่นนั้นๆ ต่าง ประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบวินัยดี ปฏิบัติได้โดย

๒.๑ วินัยต่อชาติ พื้นฐานของชีวิต คือการมีวินัยในตนเอง และมีวินัยต่อสังคมแล้วก็จะช่วยให้มีวินัยต่อชาติขึ้นตามลำดับความรับผิดชอบ ดังนี้คือ

- ความเสียสละ เป็นการทำตนให้มีคุณค่าแก่ผู้อื่น ใ้ว่าจะจำกัดอยู่ในครอบครัวเท่านั้น เพราะเราอยู่ในสังคมส่วนรวม การทำสังคมให้น่าอยู่จึงเป็นหน้าที่ของเราด้วย พึ่งใช้หลักมงคลชีวิต หมวดที่ ๕ ได้แก่

๑). บำเพ็ญทาน ผู้ที่รู้จักเสียสละ ขจัดมลทินคือ ความตระหนี่ในใจตนเอง ช่วยเหลือสังคม ย่อมเป็นที่รักของคนทั่วไป

๒). การประพฤติธรรม ผู้ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ย่อมพบความสุขไม่เดือดร้อนใจ ผู้เป็นบัณฑิตแม้จะตกทุกข์ก็ไม่ทิ้งธรรม

๓). การสงเคราะห์ญาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ญาติพวกพ้อง ย่อมทำให้ชีวิตก้าวหน้า ถึงคราวลำบากก็มีผู้คอยช่วยเหลือ

๔). ทำงานที่ไม่มีโทษ งานที่มีโทษย่อมทำให้ชีวิตตกต่ำ งานที่ไม่มีโทษย่อมทำให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า

- การรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อทำตนให้มีคุณค่า พึ่งตนเองได้ ในด้านเศรษฐกิจ และการบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์แก่สังคมด้วยการฝึกฝนตนให้มีในตน พึ่งใช้หลักมงคลชีวิต หมวดที่ ๓ ได้แก่ คือ ๑) ความเป็นพหูสูต การเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต เพื่อให้รู้เท่าทันโลก แต่ไม่จำเป็นต้องวิ่งตามโลกทุกอย่าง (โลกาภิวัตน์) ๒) มีศิลปะ ผู้มีศิลปะ ย่อมสามารถสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และโบราณสถานของชาติ เป็นสมบัติอันล้ำค่าผลงานที่ดีและเลี้ยงชีพได้ด้วยตนเอง ตลอดจนสงวนรักษาเอาไว้ให้คงอยู่เป็นสมบัติของลูกหลานสืบไป ๓) มีวินัยที่ศึกษาอบรมมาดี ผู้ที่มีระเบียบวินัยที่ดีพร้อม ย่อมไม่ทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน เช่น พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีหรือมีวินัยดี ท่านไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเลย หรือคฤหัสถ์ ผู้ปฏิบัติอยู่ในฆราวาสธรรมตั้งตนอยู่ในกรอบศีลธรรมคุณธรรมดงามย่อมไม่เดือดร้อนเพราะการกระทำอันเป็นฝ่ายกุศลมูล ๔) มีวาจาสุภาพดี สิ่งนี้สำคัญมาก การพูดย่อมทำให้ชีวิตก้าวหน้าได้ เพราะพูดดีนั้น คือ พูดเป็นธรรม พูดมีเหตุผล และเหมาะสมกับกาลสมัย.

- เทิดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศไทยเป็นเอกราชมาได้ทุกวันนี้ เพราะสามสถาบันดังกล่าว ด้วยการเทิดทูนและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ท่านทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ อันเป็นแบบอย่างที่ดีมีประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อชาติไทย เราจึงควรรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ ใช้หลักมงคลหมวดที่ ๖ ได้แก่ การประพฤติธรรม เช่น มีศีล ๕ ถือว่าบำเพ็ญประโยชน์ต่อตนและผู้อื่น เพราะทำให้เราเคารพในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นแบบอย่างที่ดีมีการพัฒนาตนเองเพื่อให้ชีวิตอุดมไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมนั้น ต้องเริ่มที่ตัวเราก่อน และเริ่มต้นที่จิตใจ โดยตั้งสัจจะว่า จะเทิดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตามมงคลต่อไปนี้ ๑) งดเว้นจากบาป เป็นการชำระจิตใจเบื้องต้นนั้น ต้องเริ่มที่ตัวเราเองก่อน โดยงดเว้นจากบาปกรรมทั้งปวง ๒) เว้นจากการดื่มน้ำเมา น้ำเมาทำให้ผู้ดื่มประมาทขาดสติยังคิดได้ในพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “อุปฺปมาโท มจฺจุโน ปทํ” ความว่า “ความประมาท เป็นหนทางแห่งความตาย” จึงเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของชีวิตตนและส่วนรวม ๓) ไม่ประมาทในธรรม ในการสร้างความดีงามทุกอย่าง ต้องมีความไม่ประมาทเป็นพื้นฐาน เพราะถ้าประมาทย่อมทำให้พลาดโอกาสในจากสิ่งดีงามได้เสมอและช่วยกันผดุงราชวงศ์จักรีให้อยู่คู่ชาติไทยสืบไป

๒.๒ วินัยในสังคมนั้น ทศนะคติของ อุดม เชยกิจวงศ์-กนิษฐา เป็นสุวรรณ กล่าวในหนังสือพระธรรม ต่างมีความเห็นว่า “วินัยที่พึงปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่าง

สงบเรียบร้อยราบรื่นและผาสุก” วินัยในสังคม ได้แก่ การเคารพกฎหมาย, การรักษาสาธารณสมบัติ และความสามัคคี เป็นต้น

พระราชปริยัติ^{๑๙} ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดระเบียบสังคมไว้ว่า “. . . องค์ประกอบหรือเงื่อนไข (Condition) ที่จะทำให้เกิดความเป็นระเบียบของสังคมขึ้นได้นั้น นักสังคมวิทยาได้จัดแบ่งไว้เป็น ๕ ประเภทด้วยกัน” คือ

๑). **บรรทัดฐาน** หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมยึดถือแนวทางปฏิบัติในกิจกรรมร่วมกัน หรือหมายถึงกฎเกณฑ์หรือแบบแผนสำหรับการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งบรรทัดฐานนั้นแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

ก. **วิถีประชา (folk ways)** หมายถึงธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้านอันเกิดจากคติความเชื่อที่ยอมรับกันหรือถ่ายทอดกันมาจนกลายมาเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

ข. **จารีต (Morals)** หรือกฎศีลธรรม เป็นหลักคำสอนของบรรดานักปราชญ์ทั้งหลาย ซึ่งจารีตนั้นแตกต่างจากวิถีประชาเพราะจารีตนั้นเกี่ยวข้องกับความเชื่อของศาสนาเป็นความสำนึกในเรื่องของผิดถูกที่อาจจะไม่มีการลงโทษ แต่ถือว่าจารีตเป็นสามัญสำนึกของคนที่ยอมรับ และปฏิบัติตามกันมา

ค. **กฎหมาย (Laws)** หมายถึง คำสั่ง/อำนาจ ที่เกิดจากการสร้างขึ้นของคนในสังคมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการบังคับควบคุมกฎหมายจะแตกต่างจากจารีตเพราะกฎหมายมิใช่สามัญสำนึกแต่เป็นเรื่องของอำนาจบังคับ เช่น ผิดจารีตอาจไม่ถูกลงโทษ แต่ผิดกฎหมายนั้นต้องถูกลงโทษ

๒). **สถานภาพ** หมายถึง ตำแหน่ง ซึ่งบุคคลเป็นเจ้าของในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งหรือหมายถึงตำแหน่งต่อคนหนึ่งคนหลายตำแหน่ง เช่น บางครั้งเป็นพ่อแม่ บางครั้งเป็นครูในโรงเรียน เป็นต้น ซึ่งสถานภาพนั้นถือเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับตามเงื่อนไขของสังคมบ้างตามธรรมชาติบ้าง ซึ่งสถานภาพนั้นมาจาก

๒.๑ **โดยกำเนิด** เป็นสถานภาพที่ถูกกำหนดมา เช่น เชื้อชาติ วรรณะ ชนชั้น ศาสนา เป็นต้น

^{๑๙} **พระราชปริยัติ ผศ.ดร. ป.ธ.๙, กศ.ม. พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปัจจุบันเป็น พระเทพปริยัติเมธี.**

๒.๒ โดยตามสามารถ ในบางครั้งสมาชิกอาจได้สถานภาพจากความรู้ความสามารถของตนเอง เช่น เดิมเป็นชาวนาต่อมาได้รับการศึกษาสอบได้เป็นครู ซึ่งสถานภาพนั้นถูกกำหนดโดยปัจจัยหลายๆ อย่าง

๓). **บทบาท (Role)** หมายถึง พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ เช่นมีตำแหน่งเป็นครูก็ต้องมีบทบาทคือทำหน้าที่สอน เป็นบิดามารดา ก็ทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร เป็นต้น

๔). **การควบคุมการรวมตัวของกลุ่ม** หมายถึงการใช้กฎเกณฑ์ในการควบคุมสมาชิกในสังคมให้อยู่ในระบบระเบียบของกลุ่มโดยการใช้คำสั่งอนศาสนาบ้างกฎหมายของสังคมบ้าง ทั้งนี้เพื่อทำให้มีการรวมกลุ่มของคนในสังคมโดยที่ไม่เข้าไปขัดแย้งสังคมซึ่งการควบคุมทางสังคมนั้นมีจุดประสงค์ คือ (๑) เพื่อให้คนปฏิบัติตาม (๒) เพื่อให้สมาชิกแสดงบาบาทเงื่อนไข และ (๓) เพื่อให้สมาชิกทำกิจกรรมประสานสัมพันธ์กันเพื่อความสำเร็จตามเป้าหมาย^{๒๐}

๕). **การจัดระดับชั้นทางสังคม** หมายถึงการให้อำนาจ สิทธิและเอกสิทธิ์แก่ผู้ที่ได้รับตำแหน่งทางสังคมซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีการกำหนดไว้โดยสังคม โดยการจัดระดับชั้นทางสังคมนี้มีจุดประสงค์เพื่อให้มีกระบวนการควบคุมทางสังคมอันเนื่องมาจากการมีอำนาจของผู้ที่มีชั้นยศทางสังคมที่เหนือกว่านั่นเอง

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เราจะพบว่าในการจัดระเบียบทางสังคม นั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องคำนึงถึงให้มากก็คือ องค์ประกอบหรือเงื่อนไขที่นำมาใช้เพื่อเป็นการควบคุมหรือจัดระเบียบให้สังคมมีทิศทางของการดำเนินไปตามรูปแบบที่พึงประสงค์

๒.๓ วินัยในตนเอง หมายถึง ข้อพึงปฏิบัติสำหรับบุคคลซึ่งจะเป็นพื้นฐานอันจะนำไปสู่ความความมีวินัยในสังคมและประเทศชาติ วินัยในตนเองที่คนไทยพึงรู้จัก ได้แก่

- สิทธิและหน้าที่ รู้และเข้าใจสิทธิของตนและเคารพสิทธิของผู้อื่น รักษาประโยชน์ส่วนรวมและของชาติให้มากที่สุด

- ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ติดตามความก้าวหน้าในวิทยาการใหม่ๆ ความเปลี่ยนแปลง-ข่าวสาร-ทันคนอยู่เสมอ

- ยึดมั่นวัฒนธรรม ดำรง-ยึดมั่นวัฒนธรรมไทย

- ซื่อสัตย์/สุจริต ขยัน ซื่อสัตย์ อดทนและอดออม พึ่งตนเอง

- ประหยัด เหตุการณ์ปัจจุบันรุ่นเศรษฐกิจตกสะเก็ด (น้ำมันแพง) ต้องประหยัดลดการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย

^{๒๐} วิทยาลัยสถานพุทธศาสนบัณฑิต, พุทธอุทยานวิชาการ, หน้า ๑๑.

- การรักษาเวลา เป็นคนตรงต่อเวลา รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถ้าประชาชนยึดมั่นในหลักพุทธธรรม ความเป็นพลเมืองดีและมีวินัย จิตสำนึกที่ดีงาม เป็นต้นแบบ ถึงแก่ก็แก่อย่างมีคุณภาพ การดำเนินชีวิตประจำวันในสังคมปัจจุบันก็就会有ความเรียบร้อยและมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้นในชาติบ้านเมืองประชาชนทุกคนจะต้องดำรงตนอยู่ในหลักธรรมกัลยาณธรรมอันควรแก่ฐานะของตนเองคุณธรรมและจริยธรรมที่ทุกคนควรน้อมเข้ามาในตนนำมาปฏิบัติ ได้แก่

๑). การรักษาความสัตย์ (สัจจะ) ความจริงใจต่อตนเองและผู้อื่นที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมต่อครอบครัวและเพื่อนบ้านอ้อมไม่หว่าดระวางว่าเขาจะไม่เชื่อ หรือเราไม่หว่าดวันว่าเราจะเสียสัจจะต่อเขา อยู่ร่วมกันอย่างหน้าชื่นตาบาน ดังเช่น คณะกรรมการสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมได้อัญเชิญพระบรมราชาธิราชว่า “. . . ข้าพเจ้าใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายจงมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เพราะคุณธรรมอันนี้เป็นมูลฐานอันสำคัญที่จะยังความเจริญ และความเป็นปึกแผ่นแก่สังคมเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคีกลมเกลียว ความซื่อสัตย์สุจริตที่ว่านี้ หมายถึง ความสุจริตซื่อตรงต่อหน้าที่การงาน ต่อตนเองและต่อผู้อื่นที่เกี่ยวข้องมีเจตนาบริสุทธิ์ไม่เอารัดเอาเปรียบ สำหรับท่านที่ใช้วิชากฎหมายย่อมกินความถึงการรักษาความเป็นธรรม ไม่บิดเบือน ความหมายของตัวบทกฎหมาย เพื่อประโยชน์ของตนเองด้วยความซื่อสัตย์สุจริตจะเป็นเหมือนหนึ่งเกราะคุ้มภัยแก่ท่านตลอดไป ดังบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า..สุจริตเกราะบังสารทพ้อง”^{๒๐}

๒). การรู้จักข่มใจตนเอง (ทมะ) คือรู้จักยับยั้งชั่งใจ หนักเอาเบาสูไม่ลุอำนาจของความอยากในทางทุจริตกับเพื่อนบ้าน

๓). ความอดทน อดกลั้น อดอ้อม (ขันติ) ได้แก่ความรู้จักอดทน รักษาอารมณ์ไม่ว่าเพราะความเข้าใจผิดแม้เพื่อนบ้านจะรุนแรงมีบางอย่างกระทบกระทั่งฝ่ายตนบ้างก็ตาม คนอดทนย่อมได้รับคำยกย่องสรรเสริญจากเพื่อนบ้านและสาธุชนทั่วไป

๔). การรู้จักเสียสละ (จาคะ) คือรู้จักแบ่งปันข้าวของของตนให้แก่ผู้ที่ควรจะให้ เช่น ผู้มีพระคุณ ครู อาจารย์ และสมณะชีพราหมณ์ เป็นการสละและระบายนามตระหนี่ความโลภในใจตนได้ เพราะผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก ผู้ไม่ตรีกับคนทั่วไปได้เสมอ

^{๒๐} กระทรวงวัฒนธรรม เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙.

คุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานของจิตใจแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะนำไปสู่ความสันติสุข ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง เรียกว่า “พรหมวิหาร”^{๒๒} ให้มีธรรมประจำใจดังต่อไปนี้

๑). ความรัก คือความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข เรียก **เมตตา**

๒). ความสงสาร คืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ไข้ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง เรียก **กรุณา**

๓). ความเบิกบานพลอยยินดี คือเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน เรียก **มุทิตา**

๔). ความมีใจเป็นกลาง คือมองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบง่ายสม่ำเสมอมั่นคง เพียงตรงดูจตาซึ่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

เมื่อคุณธรรมส่วนนี้เต็มเปี่ยม เสริมสร้างสรรค์ด้วยคุณธรรมภายนอกตามหลักความประพฤติหรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน(สังคหวัตถุ)^{๒๓} ต่อไปนี้ที่เรียกว่า “บำเพ็ญการสงเคราะห์” คือ

๑). ให้อภัย คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา เรียก **ทาน**

๒). พุดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมนามศักดิ์ เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เรียก **ปิยวาจา**

๓). ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชววยช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม เรียก **อัตถจริย**

^{๒๒} ดู วิสุทฺธิ. ๓/๔๑ ; วิสุทฺธิ ฎีกา ๒/๑๓๖; ๓/๑๑๒.

^{๒๓} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

๔). เอาตัวเข้าสमान คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ในแง่เอาตัวเข้าสमानนั้น พุทธสันุว่า “ช่วยด้วยทุนสิ่งของด้วยความรู้, ด้วยถ้อยคำ, ด้วยกำลังงาน, และด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา” เรียก **สมานัตตตา**

พระพุทธศาสนา แปลว่า คำสั่งสอนของท่านผู้รู้หรือผู้ให้คนอื่นรู้ หรือของผู้ตื่นจากกิเลส หรือผู้ปลุกให้คนตื่นจากกิเลส หรือของผู้เบิกบาน วัตถุประสงค์หลักของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงออกจากการเข้าสู่ป่าบำเพ็ญพรตเพื่อตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ แก่นแท้ของโครงการค้นคว้าวิจัย ในภาษานักวิชาการสมัยใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลาถึง ๖ ปีนั้น คือการแสวงหากลวิธีลดความทุกข์คือ ความร้อนลงจนถึงขั้นดับสนิท จนพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อรุยัสจ ๔ ด้วยกลยุทธ์ทางสายกลาง ไม่สุดโต่งในด้านเป็นนักบวชที่ฝึกใบบำรุงบำเรอตนในกาม และไม่สุดโต่งทางด้านทรมานตนเกินไป อรุยัสจ ๔ เป็นกระบวนการแก้ปัญหาและตัดสินใจ ซึ่งมีขั้นตอนเหมือนกับหลักวิชาการบริหารยุคใหม่ ที่เราเรียกจากชาวตะวันตก ว่าด้วยการแก้ปัญหาและการตัดสินใจทางการบริหาร (Managerial Problem Solving and Decision Making) คำสั่งสอนในการแก้ปัญหาทางการบริหารนี้มีหลายตำราหลายอาจารย์ แต่เมื่อสรุปแล้วก็มีอยู่ ๔ ขั้นตอน คือ ^{๒๔}

- ๑). การพิจารณาลักษณะการหรือสภาพของปัญหา
- ๒). การวิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาสาเหตุ
- ๓). การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการแก้ปัญหา
- ๔). การหาทางเลือกในการแก้ปัญหา แล้วตัดสินใจเลือกทางที่ดีที่สุด

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เราเข้าใจกันว่า เป็นการค้นพบใหม่ทางวิชาการบริหารแบบตะวันตก หรือแบบญี่ปุ่นนั้น แท้ที่จริงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบมานานกว่า ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ศาสน์หรือคำสั่งสอนของพุทธชนก็หนีไม่พ้นกระบวนการอรุยัสจ ๔ เพียงแต่ลักษณะของปัญหาแตกต่างกันออกไป ทุกข์หรือปัญหาทางการบริหารธุรกิจไม่เหมือนทุกข์ในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่มาก ตราบใดที่ปัญหาทางการบริหารธุรกิจ ยังเป็นปัญหาของคนอยู่

หลักกัลยาณธรรม นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิต คือผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา อย่างเคร่งครัด มีความเลื่อมใสใจศรัทธาอย่างมุ่งมั่น เพื่อนำ

^{๒๔} นิติย์ สัมมาพันธ์ (รศ.), **การบริหารเชิงพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๓-๒๔.

หลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขดำเนินชีวิตอย่างแท้จริงของตน และเกิดความสงบสันติสุขแก่ตนและสังคมสืบไป

หลักธรรมที่ช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี ฟังตนเองได้ ไม่ทำให้เป็นปัญหาหรือภาระถ่วงหมู่คณะ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง เรียกธรรมนี้ว่า “นาถกรณธรรม”^{๒๕} มี ๑๐ ประการ คือ

๑). ประพฤติดีมีวินัย คือดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีระเบียบวินัย และประกอบสัมมาชีพ เรียก **ศีล**

๒). ได้ศึกษาศาสตร์ดีมาก คือศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใด ก็ศึกษาให้ชำรอง รู้ชัดเจนและใช้ให้ได้จริง เรียก **พานุสัจจะ**

๓). รู้จักคบคนดี คือมีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับและถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม เรียก **กัลยาณมิตร**

๔). เป็นคนที่พูดกันง่าย คือไม่ถือรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน เรียก **ไสวจัสสตา**

๕). ขวนขวายกิจของหมู่ คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจกรรมของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เรียก **กิงกรณียะสุ ทักขตา**

๖). เป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้ความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกลึกสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา เรียก **ธรรมกามตา**

๗). มีความเพียรขยัน คือขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากปั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่ เรียก **วิริยารัมภะ**

๘). มีสันโดษรู้พอดี คือ ยินดี ฟังพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ เรียก **สันตุภฺฐี**

๙). มีสติคงมั่น คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูดกิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรรอบคอบ รู้จักยับยั้งซึ่งใจไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ เลื่อนลอย ไม่ประมาท ในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม เรียก **สติ**

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๘๑.

๑๐. มีปัญญาเหนืออารมณ์ คือมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณญาณ เรียก **ปัญญา**.

อีกประการหนึ่ง หลักธรรมในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชนองค์กร ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติสอดคล้องกับหลักการพึ่งตนเองนั้น คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ได้แก่ **“สาราณียธรรม”**^{๒๖} คือ

๑). ทำต่อกันด้วยศรัทธา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เรียก **เมตตาทายกรรม**

๒). พุดต่อกันด้วยเมตตา คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เรียกเมตตาวาจกรรม

๓). คิดต่อกันด้วยเมตตา คือตั้งใจปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน เรียก **เมตตามโนกรรม**

๔). ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือแบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน เรียก **สาธารณโภคี**

๕). ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือมีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ เรียก **ศีลสามัญญตา**

๖). ปรับความเห็นเข้าหากัน คือเคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน เรียก **ทิวฐีสามัญญตา**สมด้วย สขสูตร ที่มาในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๕ ข้อที่ ๔๙ กล่าววว่า

“มิตรที่ดีงาม”^{๒๗} ย่อมให้ของที่ดั่งงามหาได้ยาก รับทำกิจที่ทำได้ยาก อดทนถ้อยคำหยาบคาย แม้ยากที่จะอดใจไว้ได้ บอกความลับของตนแก่เพื่อน ปิดบังความลับของเพื่อน ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ เมื่อเพื่อนสิ้นโภคสมบัติ ก็ไม่ดูหมิ่น ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นเป็นมิตรแท้ ผู้ประสงค์จะคบมิตร ก็ควรคบมิตรเช่นนั้น”

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

^{๒๗} **กัลยาณมิตร** คือเพื่อนที่ดีงาม, มิตรที่มีคุณอันบัณฑิตพึงนับ.

มิตรที่ดั่งงาม ได้แก่ “เพื่อน” ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์กล่าวไว้ว่า ผู้ร่วมธุระร่วมกิจการหรือร่วมอยู่ในสภาพาอย่างเดียวกัน หรือผู้ชอบพอรักใคร่คบหากัน พระพุทธศาสนานับเอาเนื้อแท้ของความเป็นเพื่อน อยู่ที่ความมีใจหวังดีปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรี เพื่อนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ ท่านเรียกว่า “มิตร” การคบเพื่อนเป็น ปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่จะนำชีวิตไปสู่ความเลื่อมความพินาศ หรือสู่ความเจริญงอกงาม พึ่ง หลีกเลี้ยงมิตรเทียม หรือมิตตปฏิรูปและเลือกคบหาคนที่เป็นมิตรแท้

คำว่า “มิตตปฏิรูป” ^{๒๔} คือคนเทียมมิตร ได้แก่ มิตรเทียม ไม่ใช่มิตรแท้ มี ๔ พวก คือ :-

๑. คนปอกลอก มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
 - ข) ยอมเสียน้อยโดยหวังจะเอาให้มาก
 - ค) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
 - ง) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง
๒. คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
 - ข) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
 - ค) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
 - ง) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดขวาง
๓. คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) จะทำชั่วก็เออออ
 - ข) จะทำดีก็เออออ
 - ค) ต่อหน้าสรรเสริญ
 - ง) ลับหลังนินทา
๔. คนชวนฉิบหาย มีลักษณะ ๔ คือ

^{๒๔} พระมหาสมณเจ้า (สมเด็จพระ) กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท หลักสุนทรนักรธรรมชั้นตรี ครั้งที่ ๗๘. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘ - ๖๙.

- ก) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
- ข) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
- ค) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น
- ง) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

คำว่า “มิตรแท้”^{๒๙} คือมิตรด้วยใจจริง มี ๔ พวก คือ

๑. มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 - ข) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์ของเพื่อน
 - ค) เพื่อนมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 - ง) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) บอกความลับแก่เพื่อน
 - ข) ปิดความลับของเพื่อน
 - ค) มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
 - ง) แม้ชีวิตก็สละให้ได้
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 - ข) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
 - ค) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยรู้ได้ฟัง
 - ง) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
๔. มิตรมีน้ำใจ มีลักษณะ ๔ คือ
 - ก) เพื่อนมีทุกข์คอยทุกข์ด้วย
 - ข) เพื่อนมีสุข พลอยดีใจ
 - ค) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
 - ง) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๙ - ๗๐.

ในการดำเนินชีวิตของคนสังคมปัจจุบัน ต้องเชื่อมโยงติดต่อกับคำพูดหรือสื่อสารทางเทคโนโลยีวิทยาก้าวหน้ากว้างไกลทันยุคโลกสมัย (โลกาภิวัตน์) ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้จากการกำหนดข้อตกลงระหว่างกันมีทั้งดีและชั่ว ทั้งกับคนกลุ่มเล็กๆ ไปจนถึงการทำ ความตกลงกับกลุ่มขนาดใหญ่ การรักษาคำพูดได้แก่กันสนับสนุนกันด้วยการรักษาสัญญาจะเป็น ในการกำหนดความน่าเชื่อถือของบุคคลหรือกลุ่มชนองค์กรสมาคมนั้นๆ ต่อเมื่อแต่ละฝ่ายมีความจริงใจและซื่อสัตย์ต่อตนและคนอื่น ควรจะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งที่ได้ปฏิญาณหรือตั้ง สัญญาเอาไว้ คนที่เพเลียงพ้อและหลงลืมคำพูดของตน จะทำให้สูญเสียความเชื่อถือจากผู้อื่น ในขณะที่ผู้ที่มีสัญญาจะวาจา รักษาคำพูดและซื่อตรงต่อข้อตกลงร่วมกันจะเป็นผู้ที่น่าเชื่อถือและเป็น ผลให้เกิดความสำเร็จต่อกิจการงานต่างๆ อย่างตรงเป้าหมายและประหยัดเวลาไม่เสียโอกาสเสีย ทรัพย์สินหรือแม้แต่ชีวิต พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึง ปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตใช้ชีวิตอย่างมีสติ มี ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วย ธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม พึงธรรมในการดำเนินชีวิต ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ตาม แนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลใน สังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล ใช้ความถูกต้อง ความดีงาม และเมื่อคนใช้ธรรมในการดำเนินชีวิต แทนที่จะก่อปัญหาเพิ่ม แต่บุคคลผู้ดำรงอยู่ด้วยธรรมจะช่วยสร้างสรรค์สังคมพัฒนาสังคมให้เกิด ความสงบสุขร่มเย็น เป็นสังคมที่พึงปรารถนาของทุกคนในที่สุด

๓.๔ สรุปวิเคราะห์

สรุปได้ว่าวิถีการอบรมเยาวชนตามหลักพุทธทาวนา ๔ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา ของค่ายคุณธรรมวัดอูเม็งค์ ได้มีลักษณะสมบูรณ์และสมดุล ซึ่งจะ สอดคล้องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก แนวคิดเกี่ยวกับการขัด เกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ แนวคิดการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนตามหลักพุทธศาสนา และแนวคิด ของนักการศึกษา นักวิจัย หลายท่านที่ผู้วิจัยได้นำมาอ้างอิงในบทนี้เป็นวิธีการจัดการอบรมศึกษา ด้านพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทาวนา ๔ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างความมั่นคง กับการพัฒนาชีวิตเด็กทุกคน รวมถึงสังคมในปัจจุบัน ซึ่งรัฐและคณะสงฆ์ควรให้ความสนใจ สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนที่มีคุณภาพ อันเป็นกำลังสำคัญที่จะ ก่อให้เกิดความสงบ ร่มเย็น และความมั่นคงแก่ประเทศชาติต่อไป

ฉะนั้น การพัฒนาทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งที่คนไปพัฒนาแก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปของปัจจุบัน เอาใจใส่ขวนขวายอย่างต่อเนื่องครบวงจร การพัฒนาก็จะเกิดขึ้น องค์ประกอบของการพัฒนาทักษะชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการดำเนินชีวิตตามหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อปฏิบัติทั้งศีล สมาธิแล้ว ทั้งสองขั้นนี้ โลกทุกอย่างเพื่อการออกบวช คือ พระองค์มุ่งสู่อิสรภาพ ทั้งกาย และใจ อีสรระจากการครอบงำของอวิชชา จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นแก่นนำและมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาประเทศชาติให้ดำเนินไปถูกทิศทางและครบถ้วนสมบูรณ์ ย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญมั่นคง และสันติสุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง.

บทที่ ๔ การประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาสังคมไทย

ในบทนี้ผู้วิจัย ได้จัดลำดับส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการประยุกต์ใช้แนวคิดของผู้มีกัลยาณธรรมไว้เป็นหัวข้อย่อย ดังนี้

- ๔.๑ หลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิต
- ๔.๒ หลักกัลยาณธรรมสำหรับครอบครัว
- ๔.๓ หลักกัลยาณธรรมสำหรับสังคม
- ๔.๔ หลักกัลยาณธรรมสำหรับเยาวชน
- ๔.๕ สรุปผลการวิเคราะห์

จากการศึกษาค้นคว้าในเรื่องคุณลักษณะของผู้มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนา จากคัมภีร์ตำราในพระพุทธศาสนา ที่มีพระไตรปิฎกเป็นหลัก และจากเอกสารจากวิจัยอื่น ๆ เพื่อจะวิเคราะห์ตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้ โดยได้ตั้งประเด็นหลัก ๆ ที่จะวิเคราะห์ไว้หลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งมีผลการวิเคราะห์แยกได้เป็น ๕ คุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๔.๑ หลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิต

บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสพุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

๔.๑,๑ คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ

ความรักความผูกพันของบุคคลก่อให้เกิดต้นสายใยความรัก ความเมตตา กำเนิดเป็นบุตรีธิดา ออกมาเป็นสมาชิกของสังคมใหญ่ที่สำคัญ ความอ่อนแอและความแตกร้างของสถาบันครอบครัวจึงถือเป็นปัจจัยช่วยเกื้อหนุนให้ครอบครัวเกิดความมั่นคงขึ้นมาได้ เห็นไปกว่านั้นพึงคิดอยู่เสมอว่าการมีชีวิตครอบครัวมิได้หมายถึงการใช้ชีวิตเพียงลำพังคนเดียว จะคิดจะพูด จะทำอะไรล้วนแล้วแต่เกิดผลกระทบถึงคนในครัวเรือนเสมอ เมื่อครัวเรือนกระทบกระเทือน สังคมภายนอกก็พลอยกระทบกระเทือนไปด้วย จึงกล่าวได้ว่าครอบครัวคือความมั่นคงของสังคมไทย

๔.๑.๒ คนประสบความสำเร็จ

บุคคลที่มีหลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิตจะประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตให้เจริญก้าวหน้า ไม่ว่าในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

หลักความเจริญ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองที่เรียกว่าจักร ได้แก่ ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมายซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑) ปฏิรูปเสวะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียน ดำรงชีวิตที่ดีซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกการศึกษาพัฒนาชีวิต การแสวงหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒) สัมปยุตตเสวะ เสวะเสวนาคณดี คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ เข้าไปหาฟังคำแนะนำ สอบถามสิ่งที่ตนยังไม่รู้หรือเข้าใจไม่แจ่มแจ้งจากท่านผู้เป็นสัตบุรุษ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาความรู้ ความก้าวหน้าอกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓) อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิธี คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำรงชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พร่าส่าย ไม่ไกลเหินห่างทั้งกายและใจไว้ในศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา และปฏิบัติตามเป้าหมายนั้นโดยหนทางสุจริต

๔) ปุพเพตปุญญา มีทุนดีได้เตรียมไว้ ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติ ปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้นซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้องรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ และก้าวสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป^๑

๔.๑.๓ คนครองเรือนที่เลิศล้ำ

บุคคลที่จะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักธรรมที่เอื้อความสุขอันชอบธรรมที่ควรมีหรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ ดังนี้

๑) อติสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

^๑ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑.

๒) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เิบอ้มและอุ้นใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่หาได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว ครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓) อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เิบอ้มและอุ้นใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔) อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เิบอ้มและอุ้นใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจซึ่งมีค่ามากที่สุด

ในสุขของคฤหัสถ์ดังกล่าวมาแล้วข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า “สุขเกิดจากประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ” มิใช่การงานอาชีพเท่านั้นแต่ทางบาลีแต่หมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร^๒

๔.๑.๔ คนไม่หลงโลก

บุคคลควรคำนึงสูตรแห่งชีวิต แม้ไม่ใช่เวลาที่มองเห็นเทวทูตก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่า อภินนปัจจเวกขณัม หมายถึง เรื่องที่ควรพิจารณาปฏิบัติอยู่เนื่อง ๆ ทุกวัน คือ

๑) ชราธัมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒) พยาธิธัมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓) มรณธัมมตา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔) ปิยวินาภาวณา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจักต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕) กัมมัธสสกา ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใดดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อเราได้พิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในการดำรงชีวิตเพื่อบรรเทาความลุ่มหลง ความถึอมนั่นยึดติดด้วยอุปาทาน และป้องกันความทุจริต ทำให้เร่งชวนชววยทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์^๓

^๒ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๑.

^๓ อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๘๑.

๔.๒ หลักกัลยาณธรรมสำหรับครอบครัว

ครอบครัวนั้นตามทฤษฎีนั้นถือได้ว่า เป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่เล็กที่สุดอันเป็นขั้นมูลฐานมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ตลอดจนสร้างค่านิยม เจตคติ อุปนิสัย และบุคลิกภาพของบุคคลส่วนร่วมว่าเป็นสังคมที่ดีหรือไม่เพียงไร ตลอดจนปัญหาสังคมส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดประสิทธิภาพและคุณภาพของการดำเนินชีวิตในครอบครัว ฉะนั้นการจัดระเบียบชีวิตและระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคมให้เป็นพื้นฐานที่มั่นคงด้วยวินัยของคฤหัสถ์เป็นมาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ สรุปรูปตามพุทธพจน์ได้ ดังนี้

๔.๒.๑ เว้นชั่ว ๑๔ ประการ

ก. เว้นกรรมกิเลส (กรรมที่ทำให้เศร้าหมอง) ๔ คือ

- ๑) ทำลายร่างกายทำร้ายชีวิต (ปาณาติปาต)
- ๒) ลักทรัพย์ละเมิดกรรมสิทธิ์ (อทินนาทาน)
- ๓) ประพฤติผิดทางเพศ (กาเมสุมิฉฉาจาร)
- ๔) พุดเท็จโกหกหลอกลวง (มุสาวาท)

ข. เว้นอคติ (ความลำเอียง/ประพฤติคลาดธรรม) ๔ คือ

- ๑) ลำเอียงเพราะชอบ (ฉันทาคติ)
- ๒) ลำเอียงเพราะชัง (โทษาคติ)
- ๓) ลำเอียงเพราะขลาด (ภยาคติ)
- ๔) ลำเอียงเพราะเขลา (โมหาคติ)

ค. เว้นอบายมุข (ช่องทางเสื่อมทรัพย์อัปชีวิต) ๖ คือ

- ๑) ติดสุรายาเมา
- ๒) เอาแต่เที่ยวกลางคืน
- ๓) จ้องจะดูการละเล่น
- ๔) ไม่เว้นการพนัน
- ๕) มั่วสูมมิตรชั่ว
- ๖) มั่วแต่เกียจคร้าน

๔.๒.๒ เตรียมทวนชีวิต ๒ ด้าน

ก) **เลือกสรรเสวนาคณ** เพื่อนำชีวิตไปในทางแห่งความรุ่งเรืองและสร้างสรรค์ โดยหลีกเลี่ยงมิตรเทียม คบแต่มิตรแท้ คือ ก) **รู้ทันมิตรเทียม** หรือ **ศัตรูผู้มาในร่างมิตร** (มิตรปฏิรูป) ๔ ประเภท

๑. คนปกอลอก มีแต่ตนเองของเพื่อนไป มีลักษณะ ๔

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๒) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- ๓) ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
- ๔) คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔

- ๑) ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
- ๒) ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
- ๔) เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔

- ๑) จะทำชั่วก็เออออ
- ๒) จะทำดีก็เออออ
- ๓) ต่อน้ำสรรเสริญ
- ๔) ลับหลังนินทา

๔. คนชวนฉิบหาย มีลักษณะ ๔

- ๑) ควรเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
- ๒) ควรเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
- ๓) ควรเป็นเพื่อนดูการเล่น
- ๔) ควรเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข) **รู้ถึงมิตรแท้** หรือ **มิตรด้วยใจจริง** (สุทรมิตร) ๔ คือ

๑. มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔

- ๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
- ๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) เมื่อมีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มีลักษณะ ๔

- ๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- ๒) รักษาความลับของเพื่อน
- ๓) มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
- ๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔

- ๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
- ๒) แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
- ๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีใจรัก มีลักษณะ ๔

- ๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
- ๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
- ๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- ๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

ข) **จัดสรรทุนทรัพย์** คือ ขยันหมั่นหาหมั่นทำหมั่นเก็บออมโดยธรรม อันงามให้ทรัพย์เพิ่มพูน ดูเจิ่งสร้างรังหรือตัวปลวกก่อจอมปลวก และวางแผนการใช้จ่าย ดังนี้

- ๑) ส่วนหนึ่ง เลี้ยงตัว ครอบครัว คนเกี่ยวข้อง และทำความดี
- ๒) สองส่วน ลงทุนทำกิจการงาน
- ๓) หนึ่งส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

๔.๒.๓ **รักษาความสัมพันธ์ ๖ ทิศ**

ก) **ไหว้ทิศรอบตัว** โดยปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่สัมพันธ์กับตนให้ถูกต้องตามฐานะ ทั้ง ๖ คือ **ทิศที่ ๑** ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึ่งเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเอามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์สกุล

- ๔) ประพัตตินให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตรธิดา ตามหลักปฏิบัติดังนี้

- ๑) หารปรามป้องกันจากความชั่ว
- ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทิศที่ ๒ ในฐานะที่เป็นศิษย์ ฟังแสดงความเคารพนับถืออาจารย์ ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องขวา ดังนี้

- ๑) ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
- ๒) เข้าไปหา เพื่อบารุง รับใช้ ปรีกษา ชักถาม รับคำแนะนำเป็นต้น
- ๓) ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
- ๔) ประนินบัติ ช่วยบริการ
- ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

- ๑) แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
- ๒) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- ๔) ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
- ๕) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสวาทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จัก

ดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ

ทิศที่ ๓ ในฐานะที่เป็นสามี ฟังให้เกียรติบำรุงภรรยา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหลัง ดังนี้

- ๑) ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
- ๒) ไม่ดูหมิ่น
- ๓) ไม่นอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน

๕) หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

- ๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
- ๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
- ๓) ไม่นอกใจ
- ๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- ๕) ขยัน ซ่างจัดซ่างทำ เองานทุกอย่าง

ทศที่ ๔ ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย พึ่งปฏิบัติต่อมิตรสหาย ผู้เปรียบเสมือน ทศเบื้องซ้าย ดังนี้

- ๑) เผื่อแผ่แบ่งปัน
- ๒) พุดจามีน้ำใจ
- ๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- ๔) มีตนเสมอ ร่วมทุกข์ร่วมสุข
- ๕) ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

- ๑) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
- ๒) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
- ๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
- ๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
- ๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร

ข้อสังเกตว่าเพื่อนดี

- ๑) ห้ามไม่ให้ประพฤติในสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์
- ๒) ชักชวนให้ประพฤติในสิ่งที่มีประโยชน์
- ๓) ไม่ละทิ้งในสภาวะการณที่เลวร้าย^๔

^๔ มิตฺตฺกถา ฅมฺม. ข.๙๖.

ทิสที่ ๕ ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องล่าง ดังนี้

- ๑) จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
- ๒) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
- ๓) จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
- ๔) มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
- ๕) ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน แสดงน้ำใจต่อนาย ดังนี้

- ๑) เริ่มทำงานก่อน
- ๒) เลิกงานทีหลัง
- ๓) เอาแต่ของที่นายให้
- ๔) ทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
- ๕) นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

ทิสที่ ๖ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องบน ดังนี้

- ๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำควรเมตตา
- ๒) จะทำสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- ๓) จะทำสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- ๔) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
- ๕) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

- ๑) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
- ๒) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- ๔) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกรทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ

ข) ช่วยเหลือทั่วทุกคน โดยร่วมสร้างสรรค์ประสานสังคมให้ดีขึ้น(กัลยาณธรรม)

สามัคคีมีเอกภาพ ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ คือ

- ๑) ทาน เพื่อแบ่งปัน (ช่วยด้วยเงินด้วยของ)
- ๒) ช่วยทำกิจกรรมงานของท่าน (ช่วยด้วยถ้อยคำ)
- ๓) ดำรงวงศ์สกุล (ช่วยด้วยช่วยด้วยกำลังแรงงาน)
- ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (ช่วยด้วยร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา)

หลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติของชีวิตครอบครัว ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้แนะนำวิธีการใช้จ่ายทรัพย์ไว้เช่นกันคือ ให้แบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วน ๆ ดังนี้ ๑.สำหรับเลี้ยงบำรุงตนเองให้มีความสุข ๒ - ๓.ทำประโยชน์สองส่วนใช้สำหรับการลงทุนทำมาหากิน ประกอบการงาน ๔.เก็บงำไว้ใช้ในเวลาที่จำเป็น เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น การที่รู้จักแบ่งทรัพย์เพื่อการใช้จ่ายเช่นนี้แล้วทรัพย์นั้นก็ก่อประโยชน์ให้กับผู้ครอบครองอย่างมาก แต่หากว่า ไม่รู้จักใช้จ่าย ทรัพย์นั้นก็อาจจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ให้กับผู้ครอบครองอย่างไม่มีสิ้นสุด การเอาชนะกันด้วยศรัทธาราวุทก่อนไม่ผิดธรรมคือลาจาริยวัตรเพื่อการเอาชนะเป็นสำคัญความคิด เช่นนี้เกิดขึ้นแล้วเป็นอุปสรรคต่อหลักธรรมด้านเมตตากรุณา

หลายครั้งที่เราเคยได้ทราบข่าวอาชญากรรมที่มีพื้นฐานเดิมเกิดจากความรัก กลายเป็นสนิมเกาะกินจิตใจให้เศร้าหมองด้วยความเจ็บแค้นผิดหวัง และความแค้นที่ฝังแน่นสุด จะถ่ายทอดเพิ่มด้วยการจองเวรกรรมผูกพยาบาทคาดโทษโทษก็จำเลยจองเวรจองกรรมซึ่งกันและกัน กลายเป็นความผิดหวัง และความแค้นในที่สุด จะเห็นว่าความรักและความเมตตาหาย ความตายหรือหายนะก็เข้ามาแทนที่ เมื่อบิดามารดามีความรักความเมตตาต่อบุตรธิดา ได้ชื่อว่าเป็นพรหม เป็นบุคคลหาได้ยาก เป็นบุพพการีชน คือ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน คือผู้มีพระคุณแก่ตน ได้แก่บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น ที่เป็นผู้ให้กำเนิด ผู้อบรมสั่งสอนให้ตนเป็นคนดี ส่วนคำว่า กตัญญูกตเวที คือบุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และตอบแทน แยกคำออกเป็น ๒ มี กตัญญู แปลว่า ผู้รู้สึกถึงบุญคุณที่เขาทำแก่ตน คือ ผู้ระลึกว่าใครเคยทำดีเคยช่วยเหลือเกื้อกูลตนมา ก็ยอมรับและไม่ลืมบุญคุณของผู้นั้น รวมถึงผู้ที่รู้สึกถึงบุญคุณของสัตว์ บุญคุณของที่อยู่อาศัย บุญคุณของธรรมชาติแวดล้อมที่ช่วยให้ตนได้รับความสะดวกสบาย อยู่เป็นสุข ความรู้สึกของคน กตัญญู รู้คุณท่านที่ทำต่อเรามาก่อนแล้ว กตเวที แปลว่า ผู้ประกาศบุญคุณของผู้มีอุปการะแก่ตนมาด้วยการทำอุปการะตอบแทน คือผู้ที่สนองคุณของผู้มีบุญคุณแก่ตนด้วยความสำนึกในบุญคุณ เช่นเลี้ยงดูตอบแทน เชื้อฟังกำสอน เป็นต้น กตัญญู กตเวที จัดเป็น ทูลลกบุคคล คือ

บุคคลที่หาได้ยาก เช่นเดียวกับบุพพการี เพราะคนเรามากล้นบุญคุณคนง่าย ๆ การกระทำตอบแทน ทดแทนบุญคุณท่าน ปัจจุบันธรรมทั้งสองประการนี้นับได้ว่าเป็นบุคคลที่หาได้โดยยากในบ้านเมืองทุกวันนี้

ฉะนั้น ชีวิตของคนเราทุกคนเมื่อความเพียบพร้อมจิตใจมีคุณธรรมจริยธรรม มีความรักเรียน รักพ่อรักแม่ รักเคารพครูอาจารย์ และประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ความสุขหรือประโยชน์ที่จะได้รับ

๔.๓ หลักกัลยาณธรรมสำหรับสังคม

ในที่นี้ว่าถึงระบบการพัฒนาบุคคลหรือกระบวนการของการศึกษาตามหลักกัลยาณธรรมเป็นขั้นตอนในกระบวนการสู่การพัฒนา แต่ละขั้นตอนมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๔.๓.๑ หลักธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม

หลักธรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม สมาชิกที่มีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกคือ เป็นอารยชน มีธรรม คือ คุณสมบัติมีสุจริต ความประพฤติชอบ ๓ ประการ ดังนี้

๑) กายสุจริต ความประพฤติสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติผิดในกาม

๒) วาสุจริต ความประพฤติสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา ได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ

๓) มโนสุจริต ความประพฤติสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา และไม่เห็นผิดจากคลองธรรม^๕

ดังกล่าวข้างต้นเกี่ยวกับที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน โดยประพฤติตามอารยธรรม ถูกต้องดีงามยิ่งกว่าสุจริตทั้งสามยิ่งขึ้น ได้แก่ ทางแห่งกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ

- ทางกาย ๓

๑) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์อนุเคราะห์กันและกัน

๒) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอาวัดเอาเปรียบ โดยเคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

^๕ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

๓) ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น โดยไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

- ทางวาจา ๔

๔) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง โดยกล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความเป็นจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

๕) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก โดยพูดแต่คำพูดที่สมานฉันท์และส่งเสริมสามัคคี

๖) ละเว้นจากการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย โดยพูดแต่คำสุภาพนุ่มนวล ควรฟัง ไพเราะอ่อนหวาน

๗) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ โดยพูดแต่จริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

- ทางใจ ๓

๘) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ โดยคิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย โดยตั้งความปรารถนาดี แผ่เมตตา มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กันและกัน

๑๐) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว โดยรู้เท่าความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางทำกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยบ้าง อารยธรรมบ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๓ เป็น วาสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต^๖

๔.๓.๒ หลักธรรมสำหรับนักปกครอง และนักบริหารในสังคม

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาแม้จะมีมากแต่ก็แบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ธรรมที่ให้ผลในทางโลก คือ ชั้นโลกียะ หรือชั้นพื้นฐานที่เป็นมนุษยชาติ กับธรรมที่ให้ผลทางธรรมชั้นสูง คือ โลกุตระหรือชั้นนิพพานสมบัติ การศึกษาธรรมสำหรับคนทุกระดับทุกประเภทควรยึดหลักที่ถูกต้องตามแนวคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดง

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

หลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมการปกครอง และการบริหารไว้เป็นอันมากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และ คัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

- **ราชสังคหวัตถุ ๔^๗ ๑) บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร (สสุสมเอ)** คือ การส่งเสริม การเกษตรให้สมบูรณ์ ป้องกันการขาดแคลนอาหารจนเกิดทุกข์ภัย (ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า สมัย พุทธกาลนั้นอาชีพหลักของประชาชนก็คือ การเกษตร จึงทรงเน้นให้ส่งเสริมการเกษตร) แต่ ถึงอย่างนั้นแม้ในสมัยปัจจุบันประชาชนจะมีอาชีพหลากหลาย ผู้นำจะต้องส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ตามที่ประชาชนแต่ละกลุ่มมีความชำนาญ ให้สามารถผลิตได้มาก ๆ มีคุณภาพและลด ต้นทุนให้ต่ำ

๒) ส่งเสริมขวัญและกำลังใจข้าราชการ (ปฐิสเมธ) คือ การสนับสนุนคนดีมี ความรู้ให้เจริญก้าวหน้าด้วยศตาดำแหน่ง ไม่ใช่เสริมแต่คนใกล้ชิด ที่ดีแต่ประจบสอพอ ซึ่งจะทำให้ คนดีท้อแท้

๓) ดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด (สมมาปาส) คือ การส่งเสริมให้ประชาชน สามารถช่วยตัวเองได้ เช่น ให้การศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาส หาทุนให้คนยากจนไปประกอบอาชีพ ตามที่เขาถนัดให้สามารถปรับปรุงผลผลิตให้มีคุณภาพสามารถทำเป็นอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้

๔) มีวาทะดุจดีมใจ (วาชเปยย) คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำรู้จักทักทายใต้ ถามทุกข์สุข เป็นกันเองกับคนทุกระดับ ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะน่าฟัง ประกอบด้วยเหตุผลเป็นไปเพื่อ ความสร้างสรรค์ เสริมสร้างความสามัคคี

ส่วนที่นักปกครองจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตนซึ่งจะเป็นเสมือนเสื้อเกราะคอย ป้องกันอันตรายหรือความเสียหายที่จะเกิดขึ้น คือ คุณธรรมของพระราชา คุณธรรมนี้แม้แต่ ข้าราชการหรือนักบริหารซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้อื่นได้ก็ควรจะนำไป ประยุกต์ใช้ด้วย คุณธรรมเหล่านี้ประกอบด้วย

- **พรหมวิหาร ๔** นักปกครองต้องเป็นผู้ใหญ่ ถึงจะมีพระชันษา หรืออายุไม่มาก แต่ เมื่ออยู่ในตำแหน่งราชา หรือผู้ปกครองก็ถือว่าเป็นใหญ่โดยตำแหน่ง ดังนั้นต้องมีคุณธรรมของ ผู้ใหญ่ ดังนี้^๘

ความรัก (เมตตา) คือ ปรารถนาจะให้ประชาชนได้รับประโยชน์และประสบแต่ ความสุขความเจริญโดยทั่วกัน

^๗ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕/๔๕, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕/๔๕.

^๘ ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

มีความสงสาร (กรุณา) คือ ปรารถนาจะให้ประชาชนในแว่นแคว้นหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ใฝ่ใจในการกำจัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลา

มีความเบิกบานยินดี (มุทิตา) คือ เมื่อผู้ใกล้ชิดหรือประชาชนอยู่ดีมีสุขหรือเจริญก้าวหน้า ก็พลอยยินดีเบิกบานใจ พร้อมที่จะส่งเสริมให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

มีใจเป็นกลาง (อุเบกขา) คือ มองเหตุการณ์และปรากฏการณ์ทุกอย่างตามความเป็นจริง มีจิตใจเที่ยงตรงมั่นคง เมื่อมีคดีที่จะต้องวินิจฉัยก็วินิจฉัยตามหลักการ เหตุผล และเที่ยงธรรม

- **อคติ ๔** นักปกครองต้องเป็นผู้ที่ปราศจากความลำเอียงเป็นคนชื่อตรง ไม่หวั่นไหวเอนเอียงด้วยการใด ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความลำเอียง ดังนี้^๙

๓.๑ ลำเอียงเพราะชอบ (ฉนุทาคติ) เช่น คนที่ตนชอบหรือรักกระทำคามผิดก็ไม่ลงโทษตามโทษานุโทษ เป็นต้น

๓.๒ ลำเอียงเพราะชัง (โทษาคติ) เช่น คนที่ตนเกลียดกระทำถูกก็ไม่พอใจ ถ้าทำผิดก็ซ้ำเติม เป็นต้น

๓.๓ ลำเอียงเพราะเขลา (โมหาคติ) เช่น คนทำผิดมาฟ้องบอกว่าคนอื่นเป็นผู้กระทำผิด ยังไม่ทันสอบสวนก็เชื่อตามฟ้องอย่างไรเหตุผล ลงโทษคนถูกฟ้อง คนผิดเลยกลายเป็นถูก คนถูกกลายเป็นผิด เป็นต้น

๓.๔ ลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) เช่น กลัวอิทธิพล กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกย้ายกลัวไปเสียทุกอย่าง จนไม่กล้าทำอะไร เป็นต้น

- **หลักทศพิธราชธรรม** หลักธรรมข้อนี้ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ทรงยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านานทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่ยุคสมัยที่ปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงปัจจุบันที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย เป็นหลักธรรมที่มีความหมายที่กว้างและยึดหลักปฏิบัติที่สามารถใช้ได้ดีมาทุกยุคทุกสมัยมีเนื้อหาเป็นหลักปฏิบัติของผู้ปกครองหรือผู้นำโดยตรงซึ่งหลักทศพิธราชธรรมนี้ ประกอบด้วย

ทาน (ทาน) การให้ คือการสละทรัพย์สินของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์^{๑๐}

^๙ ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๙๖.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๕-๒๘๗.

ศีล (ศีล) ความประพฤติดีงาม คือสำรวมกายและวจีทวาร ประกอบด้วยสุจริต รักษาเกียรติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

บริจาค (บริจาค) การบริจาค คือเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้นตลอดชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ความซื่อตรง (อาชวี) คือซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน

ความอ่อนโยน (มทฺทว) คือมีอัธยาศัยไม่งอแงหยิ่ง ไม่หยาบคาย ไม่กระด้างถือองค์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไมให้ได้ความรักภักดีแต่มีขาดยำเกรง

ก้ำจัดบาป (ตป) คือแผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิตใจระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหล หมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

ความไม่โกรธ (อกุโกธ) คือไม่เกรี้ยวกราด ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียดธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง

ความไม่เบียดเบียน (อวิหีสา) คือไม่บีบบังคับขี่ เช่นเก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเหิงอำนาจ ขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียน ลงโทษอาญาแก่ประชาราษฎร์เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

ความอดทน (ขนฺติ) คืออดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

ความไม่คลาดธรรม (อวิโรธน) คือวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่เอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ อภิธรรม อภิธรรมย โดนันสติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรม กิติ นิติธรรมคือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

๕. จักวรรดิวัตร เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองดำเนินกุศโลบายในทางการเมือง วัตถุประสงค์ของหลักจักรวรรดิวัตรนั้น เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของสังคม โดยส่วนรวม โดยมุ่งสอนให้ผู้นำใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ความสงบสุข และระบบเศรษฐกิจที่ดีของ

ราษฎร และจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การอธิบายถึงวิธีการที่จะใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อราษฎร โดยเข้าไปปรึกษาสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบมีอยู่ ๑๒ ประการคือ^{๑๑}

๕.๑ ถือธรรมเป็นใหญ่ (ธมฺมาธิปเตยย) คือยึดความจริง ความถูกต้องเป็นหลัก และจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรม

๕.๒ อนุเคราะห์ชนภายใน (อนุโตชน) ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่ชน หรือชนภายใน เช่น พระมหากษัตริย์ พระโอรส พระธิดา ตลอดจนจนถึงผู้ปฏิบัติราชการ ในพระองค์ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงามเป็นต้น

๕.๓ บำรุงกองทัพ (พลกาย) คือสงเคราะห์เหล่าทหารให้มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ พร้อมทั้งจัดหายุทธโศปกรณ์ไว้ให้พร้อม

๕.๔ เอาใจใส่เจ้าเมืองต่าง ๆ (ขตติย) คือ เอาใจใส่ดูแลเจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้นให้สามารถดำเนินการปกครองไปได้อย่างราบรื่น (ปัจจุบันถึงจะไม่มีเมืองขึ้นหรือหัวเมือง แต่ก็สามารถที่จะประยุกต์ใช้กับจังหวัดต่าง ๆ ที่กระจายอำนาจไปแล้วให้สามารถดำเนินการปกครองตนเองได้ หากมีปัญหาขัดข้องก็ช่วยเหลือแนะนำตามสมควร)

๕.๕ ดูแลผู้ติดตาม (อนุยต) คือ ข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จ (ปัจจุบันก็สามารถประยุกต์ใช้ได้กับข้าราชการทั้งหลายที่รับนโยบายไปปฏิบัติ) ว่าเขามีปัญหา ในทางปฏิบัติอย่างไรหรือไม่ พร้อมทั้งช่วยหาทางแก้ปัญหานั้น ๆ

๕.๖ อนุเคราะห์นักปราชญ์และคฤหบดี (พฺรามาณคหบดี) คือ ส่งเสริมนักวิชาการให้มีอิสระในทางวิชาการและช่วยเหลือผู้ประกอบการอาชีพต่าง ๆ เช่น แพทย์ พ่อค้า ชาวไร่ ชาวนาด้วยการจัดหาทุนหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพให้ เป็นต้น

๕.๗ เอาใจใส่ชาวชนบท (นิคมชนบท) คือช่วยเหลือประชาชน ในท้องถื่นห่างไกล ตลอดถึงชายแดนก็ไม่ทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรม

๕.๘ อุปถัมภ์พระสงฆ์ (สมณพฺรามาณ) คือ ทำนุบำรุงพระศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์เป็นผู้สืบต่ออายุพระศาสนา จึงต้องอุปถัมภ์บำรุงตามสมควรแก่สมณวิสัย

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๙๘-๓๐๑.

๕.๙ อนุรักษศาสตร์ (มิกปุกษี) คือ สัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์ ๔ เท้า ๒ เท้า และสัตว์ปีกที่ควรสงวนหรือมีกฎหมายให้เป็นสัตว์สงวน ต้องอนุรักษสัตว์เหล่านั้นไว้ เพื่อมิให้สูญพันธุ์

๕.๑๐ กำจัดอธรรม (มา อธรรมการ) คือ ป้องกันมิให้อธรรม เช่น พวกมิชฉาชีพ พวกฆาตกรมีขึ้นในราชอาณาจักรหรือเขตการปกครองของตน สิ่งใดที่เป็นความชั่วร้ายอันจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนแก่ประชาชน เรียกว่าอธรรมทั้งนั้น ต้องป้องกันมิให้บังเกิดขึ้นในแว่นแคว้น หากเกิดขึ้นก็ต้องกำจัดอย่างเด็ดขาด

๕.๑๑ แบ่งปันทรัพย์สิน (ธนานุปทาน) คือ ช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้ยากไร้โดยแบ่งปันทรัพย์สินให้สำหรับเป็นทุนในการประกอบสัมมาอาชีพ เพื่อให้เขาเหล่านั้นสามารถช่วยเหลือตนเองได้

๕.๑๒ ศึกษานักปราชญ์ (สมณพราหมณปริปุจจา) คือ ปรึกษาหารือท่านผู้เป็นนักปราชญ์ (สมณพราหมณ์) เพื่อให้รู้ชัด รู้แจ้ง และรู้อย่างถูกต้อง ในการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ

๖. สัมปรัศธรรม ๗ สำหรับบุคคลผู้เป็นสัตบุรุษนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าต้องมีคุณสมบัติ ๗ ประการ เรียกว่า สัมปรัศธรรม แปลว่าธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ^{๑๒} ดังนี้

๖.๑ รู้จักเหตุ (ธมมญญตา) คือ รู้จักหลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต รู้และเข้าใจสิ่งที่ตนต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะการงานของตน มีหน้าที่และขอบเขตความรับผิดชอบอย่างไร แคไหน มีอะไรเป็นหลักการ

๖.๒ รู้จักผล (อตตญญตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ ภาระหน้าที่นั้น ๆ เขากำหนดไว้เพื่ออะไร งานที่กำลังทำอยู่นั้น เมื่อทำเสร็จแล้วจะบังเกิดผลอย่างไรบ้าง จะเป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร

๖.๓ รู้ตน (อตตญญตา) คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เป็นอย่างไร มีอยู่มากน้อยเพียงใด แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมตามนั้น กระทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกต้องกับจุดที่จะสัมฤทธิ์ผลตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

๖.๔ รู้ประมาณ (มตฺตญญตา) คือ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูดการปฏิบัติภาระกิจการทำงานต่าง ๆ พร้อมทั้งรู้ประมาณในการจับจ่ายใช้สอยทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ไม่ทำอะไรตามความพอใจชอบใจของตน แต่จะทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญาจักขุ

๖.๕ รู้กาล (กาลญญตา) คือ รู้เวลาที่เหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ตลอดจนเวลาที่ตนจะต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่นรู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลาทันเวลา เหมาะและถูกเวลา พร้อมทั้งรู้จักกะเวลาหรือวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖.๖ รู้ชุมชน (ปริสฺสญญตา) คือ รู้จักถิ่น รู้จักชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในท้องถิ่นชุมชน เช่น ชุมชนนี้มีภูมิหลังและความรู้ความเชื่อถืออย่างไร เมื่อเข้าไปหาควรทำกิจกรรมรยาทตลอดจนคำพูดที่ใช้ควรเป็นอย่างไรเพื่อมิให้เกิดความเข้าใจผิดว่าเป็นการดูถูกหรือไม่ให้เกียรติแก่ชุมชน ข้าราชการทุกคนต้องรู้เรื่องชุมชนเป็นอย่างดี

๖.๗ รู้บุคคล (ปฺกฺคฺลญญตา) คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความรู้ความสามารถ คุณธรรม ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธาของใครเป็นอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดี เป็นต้น

นอกจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะช่วยส่งเสริมการปกครองให้เป็นธรรม ดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาแล้วนั้น อีกส่วนหนึ่งหลักธรรมที่เป็นส่วนช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะของการเป็นผู้นำหรือนักบริหารที่ดี องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับบุคคลที่จะเข้ามาเป็นคนสำคัญในการบริหารประเทศชาติและใช้อำนาจที่ประชาชนมอบให้ นั้น ไม่ว่าจะในอดีต หรือแม้แต่ปัจจุบันนี้ จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรมในการบริหาร ดังนี้

๑. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการไกล เช่น ถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจต้องรู้ว่าซื้อสินค้าที่ไหนได้ราคาถูกแล้วนำไปขายที่ไหนจึงได้ราคาแพง ในสมัยนี้ต้องรู้ว่าหุ้นจะขึ้นหรือจะตก ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไป ต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด^{๑๓}

^{๑๓} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

๒. **วิจิตร** หมายถึง จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชรต้องดูออกว่าเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือความชำนาญด้านเทคนิค

๓. **นิสสัยสัมปັນโน** หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้น ๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงินเพราะมีเครดิตดี นักบริหารที่ต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการมีความสำคัญมากน้อยต่างกัน นั้นขึ้นอยู่กับระดับของนักบริหาร ถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผน และควบคุมคนจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓ สำคัญมาก ส่วนข้อที่ ๒ มีความสำคัญน้อยเพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความชำนาญเฉพาะด้านได้

คุณลักษณะของนักบริหารที่ดีที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะนำมาพิจารณาก็คือ^{๑๔}

๑. **รู้อะไรผิดอะไรถูก (ทิฏฐุ ธมฺเม จ โย อตุโถ)** หมายถึง “การรู้จักสิ่งที่ก่อประโยชน์ในปัจจุบัน” ความหมายที่แท้ก็คือ รู้อะไรผิดอะไรถูกนั่นเอง คนที่จะเป็นบัณฑิตเข้ามาเป็นนักบริหาร ทำอะไรต้องรู้ว่าอะไรผิดอะไรถูก มิใช่สักแต่กำกับหน้าก้มตาทำงานโดยไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เห็นคนอื่นทำก็ทำตามพอถูกถามว่าทำไมถึงทำ ก็ตอบไม่ได้ เข้าลักษณะโง่เขลานั้นเอง

๒. **รู้อะไรควรไม่ควร (โย จตุโถ สมฺปรายิโก)** หมายถึง เพียงรู้อะไรผิดอะไรถูกยังไม่พอ ต้องรู้สึกเข้าไปอีกว่าสิ่งที่ถูกหรือผิดนั้น สมควรหรือไม่สมควรเพียงใด ซึ่งอาจจะเกี่ยวเนื่องกับกาลเวลา สถานที่ บุคคล ฯลฯ ก็ได้ สิ่งที่ถูกต่อนั้นมิใช่ว่าจะเหมาะสมเสมอไป เช่น ยารักษาโรคขนานเดียวกัน มิใช่จะใช้ได้ผลกับคนไข้ทุกคน ต้องพิจารณาถึงภูมิหลังของคนไข้ นั้น ๆ ว่าเคยแพ้ยาอะไรบ้าง หรือมีโรคแทรกซ้อนอื่น ๆ อีกหรือไม่มิฉะนั้นยาที่ให้ไปแทนที่จะเป็นคุณแต่อาจกลายเป็นโทษก็ได้ ในทำนองเดียวกัน การทำงานทุกอย่าง นอกจากจะยึดความถูกต้องแล้ว ยังต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ ความเหมาะสมต่อสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมด้วย

๓. **รู้จักประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ (อตฺถาภิสฺมยา ธิโร)** เมื่อรู้ว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกต้องเหมาะสม จะต้องพิจารณาต่อไปว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าหรือไม่เพียงใด สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ

^{๑๔} วิรัช ติรพันธุ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, มปป.), หน้า ๗๑-๗๓.

ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนั้นสำหรับคนกลุ่มใดถ้าเป็นประโยชน์ของคนส่วนน้อยหรือเพียงบางคนก็ใช้ไม่ได้ หรือเกิดประโยชน์แต่ไม่ประหยัดก็ใช้ไม่ได้เช่นกันสิ่งที่จะถือว่าเป็นประโยชน์ต้องเป็นประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ภาษาทางศาสนาท่านเรียกว่า “ประโยชน์อย่างยิ่ง”

สรุปจากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า การประยุกต์หลักธรรมมาธิปไตยมาใช้ในการปกครอง โดยเน้นที่ตัวผู้ปกครองและผู้บริหาร ซึ่งผู้ปกครองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดี และมีศีลธรรม จริยธรรม ยึดมั่นในธรรม ใช้ธรรมในการปกครองพัฒนาประเทศชาติ (ธรรมาธิปไตย) คุณลักษณะของนักปกครองที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับคุณสมบัติหรือคุณลักษณะ ซึ่งเป็นส่วนช่วยเสริมให้สามารถเป็นผู้ปกครองที่ดีได้ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. ส่วนที่เป็นบทบาท บทบาทของพระราชาหรือนักปกครองจะต้องถือปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้ปกครอง เพราะถ้าผู้ปกครองหรือผู้นำ ๆ ไปในทางที่ผิดผู้ตามก็จะตามไปผิดด้วย

๒. คือ ส่วนที่เป็นหน้าที่ ส่วนที่พระราชาหรือนักปกครองจะต้องปฏิบัติ ที่สำคัญที่สุดก็คือ ราชสังคหวัตถุ ๔ ๑. (สัสสมณะ) บำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ๒. (บุริสมณะ) ส่งเสริมขวัญและกำลังใจข้าราชการ ๓. (สัมมาปาสะ) ดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด ๔. (วาชเปยะ) มีวาทาคูดตีมีใจ

๓. ส่วนที่เป็นคุณธรรม เป็นสิ่งที่พระราชาหรือนักปกครองจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตน ได้แก่คุณธรรม คุณธรรมเหล่านี้ประกอบด้วย ๑). พรหมวิหาร ๔ ๒). อคติ ๔ ๓). หลักทศพิธราชธรรม ๔). จักวรรดิวัตร รายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

อีกส่วนหนึ่งบุคคลที่จะเข้ามาเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารประเทศชาติและใช้อำนาจที่ประชาชนมอบให้นั้น ไม่ว่าจะไปในอดีต หรือแม้แต่ปัจจุบันนี้ จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ มีความรู้ ความสามารถและมีคุณธรรมในการบริหารงาน และในทางพระพุทธศาสนาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของบุคคลที่จะเข้ามาทำหน้าที่ในการบริหาร และเป็นนักบริหารที่ดี คือ ดังนี้

๑). มีปัญญาของการไกล (Conceptual Skill) คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด
๒). จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Technical Skill) คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

๓). พึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี (Human Relation Skill) คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

๔). รู้อะไรผิดอะไรถูก การรู้จักสิ่งทีก่อประโยชน์ในปัจจุบัน

๕). รู้อะไรควรไม่ควร เพียงรู้อะไรผิดอะไรถูกยังไม่พอ ต้องรู้จักเข้าไปอีกว่าสิ่งที่ถูกหรือผิดนั้น สมควรหรือไม่สมควรเพียงใด

๖). รู้จักประโยชน์และมีโทษประโยชน์ เมื่อรู้ว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกต้อง เหมาะสม จะต้องพิจารณาต่อไปว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าหรือไม่เพียงใด

สรุปวิเคราะห์ การใช้หลักธรรมาธิปไตย คือ การถือธรรม ความถูกต้อง ความดีงาม และเหตุผลเป็นใหญ่ บุคคลผู้เป็นธรรมาธิปไตย พระพุทธศาสนาสอนว่า เมื่อมนุษย์ต้องการความดีงามประโยชน์สุขแก่บ้านเมือง มนุษย์ก็ต้องยึดถือหลักที่เรียกว่า “ธรรม” คือ ถือเอาธรรมเป็นใหญ่ ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธรรมาธิปไตย เพราะถ้ามนุษย์ไม่ถือเอาธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือหลักการ ไม่เอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประโยชน์สุขที่แท้เป็นมาตรฐาน เป็นใหญ่ ก็จะทำให้มนุษย์มีจิตใจเอนเอียงหรือเขวไป กลายเป็นยึดถือเอาตัวตนเป็นใหญ่ หรือความนิยมเสียงสรรเสริญของชาวโลกเป็นใหญ่

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม พึ่งธรรมในการดำเนินชีวิต ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล ใช้ความถูกต้อง ความดีงาม และเมื่อคนใช้ธรรมในการดำเนินชีวิตแทนที่จะก่อปัญหาเพิ่ม แต่บุคคลผู้ดำรงอยู่ด้วยธรรมจะช่วยสร้างสรรค์สังคมพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น เป็นสังคมที่พึงปรารถนาของทุกคนในที่สุด

๔.๔ หลักกัลยาณธรรมสำหรับเยาวชน

พระพุทธศาสนาทั้งส่วนที่เป็นหลักธรรมคำสอนเรียกชื่อว่า สัตตุดศาสน์ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ รวมเรียกว่า สัทธรรม^{๑๕} ตลอดจนสถานบันคือพระสงฆ์ตามวัดวาอาราม เป็นต้น ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตที่ผ่านมาพระสงฆ์ได้เป็นผู้นำในการพัฒนา เป็นผู้นำด้านจิตใจ และทางปัญญาของคนในชุมชน พระสงฆ์เป็นครูอาจารย์ คนมีการศึกษาตลอดทั้งผู้นำระดับสำคัญทั้งหลายล้วนเล่าเรียนไปจากวัด

^{๑๕} สัทธรรม หมายถึง ธรรมที่ดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ.

เมื่อไปอยู่ในชุมชนก็ใช้ความรู้หลักธรรมวินัยและวิทยาการที่ได้ศึกษาจากวัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน เป็นศูนย์กลางการศึกษา ศิลปะวิทยาการและวัฒนธรรมต่าง ๆ พัฒนาขึ้นในวัด และเผยแพร่ไปจากวัด วัดเป็นสถาบันที่นำสถาบันครอบครัวและชุมชนในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานให้เจริญก้าวหน้าและอยู่ร่มเย็นเป็นสุขตามสมควรแก่การประพฤติกปฏิบัติ

๔.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชน

ตามความหมายทั่วไป หมายถึง ความสามารถของบุคคล ที่พยายามจะขัดเกลาความคิด จิตใจ และพฤติกรรม ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือความสามารถของเยาวชน ในการเข้าใจชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่อย่างถูกต้อง สามารถคาดการณ์การแสวงหาแนวทางต่างๆ เพื่อประกอบการพิจารณา ในการตัดสินใจอย่างวิเคราะห์ และสมเหตุผล ความหมายขององค์การอนามัยโลก (WHO) ทักษะชีวิตจะต้องมีองค์ประกอบทักษะชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมการเรียนรู้ได้ ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ได้แก่ ความคิดวิเคราะห์ วิจัย เป็นความสามารถที่จะวิเคราะห์ แยกแยะ ข้อมูล ข่าวสาร ปัญหา และสถานการณ์ต่างๆ รอบตัว ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถในการคิดออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบด้านจิตพิสัย ความตระหนักรู้ในตน เป็นความสามารถค้นหา และเข้าใจในจุดดี จุดด้อยของตนเอง และความแตกต่างที่บุคคลอื่นมีกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะในแง่ ความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ความเห็นใจผู้อื่น เป็นความสามารถในการเข้าใจ ความรู้สึกและเห็นอกเห็นใจบุคคลที่แตกต่างจากเรา ไม่ว่าจะในด้านเพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ ความภูมิใจในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่า ความมีน้ำใจ รู้จักให้ รู้จักรับ ค้นพบ และภูมิใจ ในความสามารถต่างๆ เช่น สังคม ดนตรี กีฬา และศิลปะของตนเอง โดยมีได้สนใจอยู่กับรูปร่างหน้าตา เส้นนี้ หรือความสามารถทางเพศ หรือการเรียนเก่งเท่านั้น ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ด้านทักษะพิสัย ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร เป็นความสามารถในการใช้คำพูด และภาษาท่าทางเพื่อสื่อสาร ความรู้สึก นึกคิดของตนเอง และความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกนึกคิด ของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะในการแสดงความต้องการ ความชื่นชม การปฏิเสธ การสร้างสัมพันธภาพ^{๑๖} ทักษะการตัดสินใจ และการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์

^{๑๖} สมใจ ปราบผล, **ทักษะชีวิตแบบมีส่วนร่วม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท แคนดิด มีเดีย จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐ - ๑๒.

ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจ เลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมาแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

พุทธทาสภิกขุ ได้นำเสนอการแก้ปัญหาแบบหลักการกว้างๆ ว่า เยาวชนควรที่จะมีโอกาสได้เข้าวชิรเรียนเป็นสามเณร เพื่อจะเข้าสัมผัสศีลธรรมได้โดยง่าย ปลุกฝังเยาวชนให้เป็นอภิชาติบุตร โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม หรือการอบรมสั่งสอน ฝึกฝนจิตของเยาวชนให้มีจิตคิดเสียสละ คิดให้ ฝึกให้เยาวชนได้รู้จักศีลธรรม วัฒนธรรม ความมีระเบียบ รู้จักการเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสงบสุข มีศีลสมบุรณ์ แบบลักษณะเป็น ทิฏฐธรรม คือ เว้นอบายมุข ๖ ประการ ให้รู้จักโลกอื่นและโลกุตระด้วย พร้อมกับรู้จักเข้าใจ และปฏิบัติได้ในเรื่องของความจริง ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม^{๑๗}

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการพัฒนาทักษะคุณภาพชีวิตของเยาวชนว่า การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนนั้นควรพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ **ด้านกาย** เป็นการศึกษา เพื่อให้รู้จักใช้อายตนะและอวัยวะทั้งหลาย มีมือ เท้า ปาก ตา เป็นต้น ทั้ง กาย วาจา ให้มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ **ด้านศีล** เพื่อการศึกษา การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคมอย่างมีระเบียบ มีระบบ มีวิธีการแสดงออกที่เหมาะสม และมีวินัย **ด้านจิต** เป็นการศึกษาเพื่อฝึกจิตให้เป็นสมาธิ คือไม่ให้วอกแวก กระสับกระส่าย ให้รู้จัก มนสิการ และมีโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยพลังงาน (กระแสจิต) จิตจึงต้องมีการควบคุมจิต เป็นนาย กายเป็นบ่าว การทำจิตใจให้เจริญ งอกงาม ขึ้นในความดี ความเข้มแข็ง มั่นคง สงบสุข และอิสระ ในการกระทำซึ่งการแสดงออกทั้งทางกาย หรือ คำพูดทั้งหลาย ล้วนออกมาจากจิตทั้งสิ้น ดังพุทธพจน์ ในพระธรรมบท ชุททกนิกาย “มโนปุพฺพงฺ คมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา” แปลความว่า “**ธรรม** (คือการกระทำที่เป็นกุศลและอกุศล) ทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐสุดสำเร็จด้วยใจ” ด้วยเหตุนี้ การกระทำให้จิตมีสมาธิเพื่อให้เกิดพลัง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง **ด้านปัญญา** เป็นการศึกษา อบรม พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้งให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง (ยถา ภูต) เป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความคิดหาเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพมีชีวิตที่ดีงาม ปลอดภัย ปราศจากปัญหา ปัญญาแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, **เยาวชนกับศีลธรรม ชุดธรรมโฆษณ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี: โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๗.

โลกียปัญญา หมายถึง ปัญญาขั้น โลกียะ ไม่เป็นไปเพื่อสิ้นกิเลสตัณหา โลกุตตรปัญญา หมายถึง ปัญญาขั้น **โลกุตตระ** ที่เป็นไปเพื่อสิ้นกิเลสตัณหา ได้แก่ความรู้ในอริยสัจ ๔ โดยตรง^{๑๘}

คณฺย ไชยโยธา ได้อธิบายอริยสัจ ๔ และโลกุตตรธรรม ไว้ในพื้นฐานทางสังคมวิทยา การศึกษาว่า โลกุตตรธรรม ที่ตั้งอยู่บน อริยสัจ ๔ มีดังนี้ **ทุกข์อริยสัจ** ความรู้เรื่องลักษณะของความทุกข์ หลักธรรมข้อนี้ สอนว่า กระบวนการแห่งการพัฒนาทักษะชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไป ตลอดเวลาทั้งทางกายภาพ เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และทั้งจิตภาพ เช่น ความไม่สมปรารถนา การประสบกับสิ่งที่ไม่ปรารถนา และการพลัดพรากจากสิ่งที่รักเหล่านี้ เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความทุกข์ เยาวชนจะนำทักษะในการปรับเปลี่ยนของความทุกข์นี้ได้อย่างไรก็ต้องอยู่ที่การเข้าใจความจริงตามสภาวะธรรม คือ ไม่ยึดติดร่างกายและความคิดต่างๆ ในสภาพ เช่นนี้ ที่เรียกว่า ความทุกข์ พระพุทธศาสนา สอนว่า ความดับทุกข์เป็นสิ่งที่พึงจะเรียนรู้ ทำความเข้าใจเพื่อหาทางแก้ไข **สมุทัย** ได้แก่เหตุแห่งความเกิดทุกข์ พระพุทธศาสนา สอนว่าปรากฏการณ์ต่างๆ มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ทุกอย่างย่อมมีสาเหตุหรือที่มา สาเหตุหรือที่มา เรียกว่า สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหา ๓ ประการ ได้แก่ **กามตัณหา** ความอยากได้ในสิ่งที่ไม่เคยได้ ไม่เคยมี **ภวตัณหา** เมื่อได้ตามที่อยากแล้ว ก็อยากให้มันคงสภาพเดิม **วิภวตัณหา** ความไม่พอใจในสภาพที่ตนเป็นอยู่ในปัจจุบัน อยากจะให้มันหมด หรือพ้นจากสภาพนั้น **ทุกขนิโรธ** ได้แก่ความดับสนิทแห่งทุกข์ คือ การสลัดตัณหา ๓ ประการ อันเป็นเหตุแห่งทุกข์นั้นได้ ขั้นตอนแห่งการดับตัณหา เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ **มรรค** ได้แก่หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือ ดับตัณหา นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการ ศีล สมาธิ ปัญญา อันถือเป็นข้อปฏิบัติ ที่จะให้ปัจเจกชน ถึงความดับทุกข์ได้^{๑๙}

ตามหลักการของการศึกษาในพระไตรปิฎก ได้กล่าวไว้ เกี่ยวกับเรื่อง พุทธภาวนา ก็คือ ในเรื่องไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งปรากฏอยู่ในสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ ๙ ที่มวรรค สีสัณฐวรรค สุภะสูตรที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๙๗ - ๒๑๒ ที่กล่าวไว้ ในรูปของบุคฉา วิสัชชชา ส่วนเล่มที่ ๑๑ ที.ปาสาทิกสูตร สังคีต ปาฎิกวรรค สิกขา ๓ สูตรที่ ๑๐ ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของพุทธภาวนาไว้ ดังนี้

สิกขา ๓ ได้แก่ ๑. อธิศีลสิกขา (สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง) ๒. อธิจิตตสิกขา (สิกขา คือ จิตอันยิ่ง) ๓. อธิปัญญาสิกขา (สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง)

^{๑๘} พระธรรมปิฎก, **พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์**, พิมพ์ ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, มปป), หน้า ๓๙.

^{๑๙} คณฺย ไชยโยธา, **พื้นฐานทางสังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเอส พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๗ - ๑๓๐, หน้า ๒๘ - ๑๔๑.

ภavana ๓ ได้แก่ ๑. กายภavana (การอบรมกาย) ๒. จิตตภavana (การอบรมจิต)

๓. ปัญญาภavana (การอบรมปัญญา)

สติปัฏฐาน (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ) ๔ ได้แก่ ๑. พิจารณา เห็นภายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ ๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัส ในโลกได้ ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตที่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัส ในโลกได้ ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัส ในโลกได้^{๒๐}

สติปัฏฐาน หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็น เท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดี ยินร้าย ที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจกิเลส มี ๔ อย่าง คือ ๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การมีสติกำกับดูรู้ เท่าทันกายและเรื่องกาย ๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การมีสติกำกับดูรู้ เท่าทันเวทนา ๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต การมีสติกำกับดูรู้ เท่าทันจิตหรือสภาพและอาการของจิต ๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันธรรม, เรียกสั้น ๆ ว่า กาย เวทนา จิต ธรรม^{๒๑}

ในพระไตรปิฎก ภาคนิทเทส สุตที่ ๙ หมวดอิริยาบถ ได้กล่าวไว้ว่า

สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑. การพิจารณา ลมหายใจเข้า – ออก ให้เห็นการไหลเข้า – ออก ติดต่อกันเป็นลำยาว, ยาว – สั้น สลับกันไป (ภาคนิทเทส น.๕๔.) ๒. พิจารณาอิริยาบถ คือ การเดิน ยืน นั่ง นอน ให้รู้ความเป็นไปของอิริยาบถนั้น (ข้อ ๑ – ๒ ใช้กับเด็กอายุ ๑๒ – ๒๐ ปี) พออายุ ๒๑ – ๒๕ ปี เริ่มเป็นผู้ใหญ่ ให้เพิ่มข้อ ๓ และ ๔ คือ ๓. พิจารณาสติ สัมปชัญญะ คือ ความรู้สึกตัว ในการเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น ก้าวไป, ถอยกลับ, การคู้แขนเข้า – ออก กำหนดให้รู้อิริยาบถนั้น ๆ

^{๒๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๔๗/๒๗๒.

^{๒๑} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปรยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙๖.

๔. ให้พิจารณา สิ่งปฏิภูม คือ พิจารณาอาการ ๓๒ ในกายตนมีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ ให้เห็นว่า เป็นของน่าเกลียด^{๒๒}

จากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม คำว่าพุทธภาวนาหมายถึง การฝึกหัดอบรม ชัดเกล้า กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไป รวมสรุปมาเป็นสิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา และในพระสูตรต้นตปิฎก เล่มที่ ๒๐ อธิบายไว้ตั้งแต่เริ่ม ปฐมสิกขาตตยสูตร ทุตติยสิกขาตตยสูตรอธิบายได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้

สิกขา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา ๒. อธิจิตตสิกขา ๓. อธิปัญญาสิกขา

อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้เรียกว่า

อธิศีลสิกขา

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัย สงัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุลุคตุดถฆานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัด ตามความเป็นจริง “นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

ว่าด้วยไตรสิกขา สูตรที่ ๒

ภิกษุผู้มีความเพียร	มีความเข้มแข็ง
มีปัญหา	เฟื่องพินิจ มีสติ
คุ้มครองอินทรีย์	ครอบงำทุกทิศด้วยอัปมาถสมาธิ
ประพฤติอธิศีลสิกขา	อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา
เมื่อก่อนฉันใด	ภายหลังก็ฉันนั้น
ภายหลังฉันใด	เมื่อก่อนก็ฉันนั้น
เบื้องต่ำฉันใด	เบื้องบนก็ฉันนั้น
เบื้องบนฉันใด	เบื้องต่ำก็ฉันนั้น
กลางวันฉันใด	กลางคืนฉันนั้น
กลางคืนฉันใด	กลางวันก็ฉันนั้น

^{๒๒} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๕/๓๐๔.

ภิกษุเช่นนั้น	บัณฑิตกล่าวเป็นนักศึกษา
เป็นนักปฏิบัติ	และมีความประพฤติบริสุทธิ์
ภิกษุเช่นนั้น	บัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบ
เป็นนักปราชญ์	เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ^{๒๓}

จากข้อความคำอธิบายข้างบนของทุติยสิกขัตตยสูตร มีความหมายว่า พระภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา พงษ์พิจารณาแต่สติตลอดเวลา ในการคุ้มครองกาย ย่อมครอบงำทุกทิศด้วยอัปมาณสมาธิ (สมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตมรรค) และศึกษาประพฤติอยู่ในศีลจิต ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ ทั้งแต่ต้นและปลาย เหมือนกับว่า เมื่อครั้งก่อนปฏิบัติอย่างไร ครั้งหลังก็ปฏิบัติอย่างนั้น เหมือนเบื้องบนและเบื้องล่าง ฉันทใดก็ฉันทนั้น เหมือนเวลากลางวันฉันใด เวลากลางคืนก็ฉันนั้น พระภิกษุเช่นนั้น ผู้รู้กล่าวว่าเป็นผู้ศึกษา เป็นนักปฏิบัติ มีความประพฤติบริสุทธิ์ ภิกษุที่ปฏิบัติได้เช่นนั้น ผู้รู้กล่าวว่าเป็นผู้รู้ชอบด้วยอริยสัจ ๔ เป็นปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ได้นำมาประกอบการเขียนเพื่อให้ทราบว่ พระพุทธองค์ ทรงสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง โดยพระองค์ตรัสว่า “ ท่านผู้ประกอบด้วยวิมุตติ อันเป็นที่สิ้นต้นเหตุ ย่อมมีจิตหลุดพ้นจากสังขารธรรม เพราะวิญญาณดับสนิท เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น

และยังมีคำสอนที่พุทธองค์ทรงตั้งคำถามกับภิกษุ หรือภิกษุตั้งคำถาม พุทธองค์ตอบ ซึ่งจะยกตัวอย่างมาประกอบพอสังเขป

๑. บุคคลที่ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็พาเขาไปสู่สุรก็ได้ คือบุคคลเช่นไรคือ บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา มีคุณน้อย มีอรรถาพน้อย มักอยู่เป็นทุกข์ เพราะผลกรรมเล็กน้อย บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็พาเขาไปสู่สุรก็ได้

๒. บุคคลที่ทำบาปกรรมเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอรรถาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงผลมาก คือบุคคลเช่นไรคือ บุคคลบางคนในโลกนี้เจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต เจริญปัญญาแล้ว มีคุณไม่น้อย มีอรรถาพใหญ่ เป็นอัปมาณวิหารี บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอรรถาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงผลมากจากการนำข้อความในพระไตรปิฎก มากล่าวนี้ล้วนแต่เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวณา ซึ่งพระพุทธองค์ก็ได้ทรงตรัสไว้แล้วว่า ผู้ที่ไม่เจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต และเจริญปัญญา ทำผิดนิดเดียวก็ย่อมลงสู่สุรก็ได้ พระพุทธองค์จึงทรงเน้นใน

^{๒๓} อจ.ติก. (ไทย) ๘ / ๙๑ / ๒๔๕.

เรื่องพุทธภาวนา เพื่อความหลุดพ้น ด้วยเช่นกัน^{๒๔} จากแนวคิด – ทฤษฎี – และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายของทักษะชีวิตกับการพัฒนาของเยาวชนนั้น ความหมายคำว่า **พัฒนาการ** จากการอธิบายของ อุบลรัตน์ เพ็งสถิต หมายถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีระเบียบแบบแผน หรือการเจริญเติบโตอย่างมีแบบแผน ส่วนการเจริญเติบโตนั้น นักจิตวิทยาได้อธิบายความหมายไว้ว่า หมายถึง การมีวุฒิภาวะและมีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะส่วน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสภาพแวดล้อมและการเรียนรู้^{๒๕} ส่วนแนวคิดในเรื่องการพัฒนาของ ดร.ศรีเรือน แก้วกังวาล ได้แยกแยะได้ว่า กระบวนการพัฒนาหรือช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงของบุคคลแต่ละคน แต่ละวัย มีลักษณะเฉพาะตัว ถ้าบุคคลมีความเข้าใจกระบวนการพัฒนาแล้ว เขาสามารถพัฒนาชีวิตของตนเองให้มีคุณภาพด้วยตนเอง การพัฒนาทุก ๆ ด้าน มีผลกระทบต่อกันและกัน พัฒนาการทุกประเภท มีขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ไม่มีการข้ามขั้น ผลการศึกษาค้นคว้า วิจัยวิเคราะห์ทั้งเชิงทฤษฎี ปฏิบัติหลักการทั้งในและนอกประเทศ หากมิใช่เกิดจากเงื่อนไขของสังคม วัฒนธรรม เฉพาะถิ่น ย่อมมีความเป็นสากล^{๒๖}

ในด้านของรูปธรรมนั้นก็คือ **ไตรสิกขา** ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนามนุษย์ การฝึกฝนและการพัฒนาเยาวชนที่นำพุทธภาวนามาใช้ นั้น ได้นำหลักการง่าย ๆ ของศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้สอนและอบรม ศีลเป็นเรื่องของการที่ต้องสำรวมกายก่อน ถ้ากายไม่สำรวมระวางแล้ว ศีลก็ไม่เกิด มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ เยาวชนเป็นองค์รวมที่น่าสนใจและติดตาม การพัฒนาดังกล่าวจะมีประสิทธิผลตามเป้าหมายที่แท้จริง^{๒๗} การพัฒนาดังกล่าวจะต้อง รื้อฟื้นบทบาทของพระสงฆ์และวัดขึ้นมาใหม่ ปรับบทบาทผู้นำการพัฒนาขึ้นใหม่(กำลังดำเนินการ) ให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน และกระบวนการพัฒนาจะต้องชัดเจนสอดคล้อง ครอบคลุม หรือรอบด้าน ครอบคลุมจริงจึงขอเสนอแนวการพัฒนาของพระพุทธศาสนาจากแนวคิด

^{๒๔} อจ. ดิก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖ - ๓๓๘.

^{๒๕} อุบลรัตน์ เพ็งสถิต, **จิตวิทยาพัฒนาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง , ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๒๖} ศรีเรือน แก้วกังวาล, **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙.

^{๒๗} สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา ๗, **คู่มือการสอนพระพุทธศาสนา**. สัมมนาวิชาการครั้งที่ ๑ จังหวัดพิษณุโลก , ๒๕๓๗. หน้า ๘ - ๑๑.

ของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต) ๔ ด้าน เรียกว่า ภาวนา (การฝึกอบรม เจริญหรือพัฒนา) ๔ ดังนี้คือ

๑) **กายภาวนา** แปลว่า พัฒนากาย มิใช่เพียงพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงสุขภาพพลานามัยดีเท่านั้น จะต้องรวมไปถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเริ่มจากปัจจัย ๔ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องดีงาม เกิดคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีพอย่างแท้จริง เช่น อาหาร ต้องพัฒนาถึงคุณภาพ คำนึงถึงคุณประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย มิใช่เพื่อความพึงเพื่อเอร็ดอร่อย ไทรทัศน์ก็ดูเพื่อติดตามข่าวสาร และสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญญา มิใช่หมกมุ่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เป็นต้น

๒) **ศีลภาวนา** แปลว่า พัฒนาศีล หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มจากสิ่งที่เบียดเบียนทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร สนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓) **จิตภาวนา** แปลว่า พัฒนาจิต หมายความว่า พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงามพร้อม ให้เกิดเป็นจิตใจที่มีคุณภาพ คือมีคุณธรรม เป็นจิตที่มีสมรรถภาพ คือเป็นจิตที่มีความสามารถ มีสติปัญญา เป็นสมาธิหนักแน่น แน่วแน่นมั่นคงเด็ดเดี่ยวพร้อมที่จะทำการงาน และมีสุขภาพจิตที่ดี สดชื่นแจ่มใสร่าเริง เบิกบาน สงบสุข ไม่เป็นจิตที่ถูกครอบงำด้วยความเครียดกระวนกระวาย คับข้องขุ่นหมอง เป็นต้น

๔) **ปัญญาภาวนา** แปลว่า พัฒนาปัญญา คือ พัฒนาคำรู้ความเข้าใจให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาพของบุคคล และใช้ความรู้แก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงตามเหตุเกิดของปัญหาไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงเพราะอคติ

ในแง่การครบวงจร การพัฒนาทุกด้านควรตรวจสอบให้เป็นการปฏิบัติสืบเนื่องกันจนตลอดครบวงจร มิใช่ทำครั้ง ๆ กลาง ๆ ผลที่ได้รับจะได้เพียงครั้ง ๆ กลาง ๆ ไม่สมบูรณ์เช่นกัน

ตัวอย่าง การพัฒนาโดยใช้หลักธรรม คือ อนิจจัง หมายถึงความไม่เที่ยง เป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

ช่วงที่ ๑ ทำจิตหรือปรับใจ คือรู้เท่าทัน ยอมรับความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายว่ามีสภาพไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดขึ้นในต่อนต้น เปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และเสื่อมผุพังแตกดับสลายไปในที่สุด เป็นธรรมดา จะไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใครต้องปลงใจได้ ยอมรับ ไม่เศร้าโศก เสียใจ ไม่หวั่นไหวเมื่อเกิดความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ

ช่วยที่ ๒ ทำกิจหรือปรับนอก เป็นช่วงค้นหาเหตุปัจจัยของความไม่เที่ยงที่ปรากฏ ออกมาให้เห็น เช่น อากาโรเสื่อม หรือ เจริญ ว่าทำไมจึงเสื่อม ทำไมจึงเจริญ ทำอย่างไรจึงเสื่อม ทำอย่างไรจึงเจริญ แล้วลงมือแก้ไขป้องกันหรือส่งเสริมให้เป็นไปตามแนวทางที่ต้องการ โดยใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ไม่ประมาท โดยดำเนินการที่ตัวเหตุปัจจัยนั้น ๆ จะทำให้ สำเร็จผลดีตามต้องการ หรือตามที่ควรจะเป็น

จากกระบวนการที่กล่าวมาแล้วนี้ ได้รับการนำไปปฏิบัติครบวงจร คือ ครบ ๒ ช่วง จะได้ผลสมบูรณ์ทั้งสบายใจหายทุกข์ แก้ปัญหาได้สำเร็จ

สรุปการพัฒนาทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งที่คนไป พัฒนาแก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปของปัจจุบัน เอาใจใส่ชวนขยาย อย่างต่อเนื่องครบวงจร การพัฒนาที่จะเกิดขึ้น จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำและมี ส่วนร่วมช่วยพัฒนาประเทศชาติให้ดำเนินไปถูกทิศทางและครบถ้วนสมบูรณ์ ย่อมนำมาซึ่ง ความสุขความเจริญมั่นคง และสันติสุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง.

๔.๔.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ

กรมวิชาการและกรมศาสนา ได้เขียนไว้ในเอกสาร เติบโตใหญ่ใกล้ธรรม ว่าการปลูกฝัง ความมุ่งหวังในชีวิต ที่กลุ่มยอมรับ การกำหนดบทบาทในสังคมและการพัฒนาชีวิต ให้เกิดความ ชำนาญ (life skill) ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ก็มุ่งเน้นด้านการศึกษาเพราะต้องการให้มีความรู้ ความสามารถจากเบื้องต้นของชีวิต จนสามารถประกอบการทำงานและการเข้าสังคมได้เป็นอย่างดี เพื่อให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ การศึกษาเพื่อให้ความรู้ ความสามารถในการดำเนิน ชีวิตเพียงอย่างเดียว ยังไม่จัดเป็นคนที่สมบูรณ์ ต่อเมื่อมีการปฏิบัติประกอบด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี สมกับความเป็นคนโดยธรรม เพราะการศึกษาที่มีแต่ความรู้ ความสามารถแต่ขาด คุณธรรม ก็ยังเป็นเหตุให้ใช้ทักษะชีวิตนั้นไปในทางที่ผิด จึงต้องใช้หลักทางพระพุทธศาสนา ขัดเกลา และปลูกฝังพัฒนาทักษะนั้นให้นำไปใช้ได้ถูกทางความถูกต้องผิดชั่วดี เกี่ยวกับความประพฤติ หรือศีลธรรม เป็นหน้าที่ของพ่อแม่พึงสอนลูก พ่อแม่มีความประพฤติดี ทางกาย วาจา ใจ และ ประกอบสัมมาอาชีพ นำลูกไปในทิศทางที่ดีงาม การสอนศีลธรรมให้ได้ผลดีที่สุด คือ พ่อแม่ เป็นตัวอย่างที่ดีของลูกด้วยการแนะนำ ด้วยการกระทำ เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา^{๒๔} และความคิดเห็นใน แนวเดียวกันนี้ สุพัตรา สุภาพ ได้ให้แนวคิดที่ว่า พ่อแม่มีส่วนที่จะขัดเกลาให้ลูกมีความประพฤติที่ดี

^{๒๔} กรมวิชาการ และกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **เติบโตใหญ่ใกล้ธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การทุนเพื่อเด็กสหประชาชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒ -๒๓.

งาม มีบุคลิกภาพที่ดี ซึ่งเกิดจากการขัดเกลา ครอบครั้ว ศาสนา เป็นตัวจักรสำคัญในการขัดเกลาทางสังคม ในระยะที่ยังเป็นเด็ก เป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมากที่สุด สามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่ตนเป็นสมาชิก สามารถควบคุมความรู้สึกนึกคิดในขณะที่เข้าร่วมในหมู่คณะ มีความกล้าหาญ ประพฤติตนให้เหมาะสมกับวาระและโอกาสต่าง ๆ รวมถึงระเบียบวินัย จึงมีผลต่อบุคลิกภาพและความประพฤติของบุคคล ระเบียบวินัยเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กลุ่มกำหนดไว้ เป็นการฝึกให้มีความอดกลั้น ที่จะทำตามความพอใจของตนเอง เพื่อประโยชน์ในวันข้างหน้า^{๒๙} หน้าที่ของพ่อแม่จะต้องอบรม เลี้ยงดู ฝึกฝน การพัฒนาทักษะชีวิตเบื้องต้นของลูกให้สมบูรณ์ ด้วยการพัฒนาทั้งกาย จิต ปัญญา

วรวิทย์ วศินสรากร ได้เขียนไว้ในหนังสือจิตวิทยาพัฒนาการ สารานุกรมศึกษาศาสตร์ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้อย่างพุทธ คือกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องได้แก่การทำให้เด็กมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ด้วยความเข้าใจและฝึกฝนต่อไป จนเกิดทักษะ (skill) เมื่อเกิดทักษะแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือทัศนคติ (attitude) ที่ดีและความพึงพอใจ หรือ ความซาบซึ้ง องค์ประกอบการเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะอย่างพุทธวิธี อยู่ที่องค์ประกอบ ๔ วรวิทย์ วศินสรากร ได้นำมาอธิบายว่า ตามหลักการพัฒนาของพระพุทธเจ้า มี ๔ ประการ คือ **สันต์ศสนา** ในการอบรมสั่งสอนธรรมะ ซึ่งแจ้งให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริง **สมาทปนา** อธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่า เรื่องที่พูดเป็นเรื่องจริงและดีจริง **สมุตเตชนา** ปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคึกคัก กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ **สัมปทังสนา** สร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ตามวิถีพุทธ การเรียนจะเกิดขึ้นหรือไม่ ดีเลว เพียงไร ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๔ อย่าง ได้แก่ **อดีตกรรม อารมณ** ซึ่งเกิดจากสิ่งเร้ามากระทบ ผัสสะทั้ง ๖ **เจตสิก** ความรู้สึกนึกคิดของจิต **วัตถุรูป** วัตถุทั้ง ๖ รมสิ่งเร้าทั้งปวง^{๓๐} คือ ความมีอิสระทั้งกายและใจ จากพุทธประวัติ เราทราบแล้วว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ยอมสละทางโลกทุกอย่างเพื่อการออกบวช คือ พระองค์มุ่งสู่อิสระภาพ ทั้งกาย และใจ อิสระจากการครอบงำของอวิชชา

พุทธทาสภิกขุ ได้นำเสนอการแก้ปัญหาแบบหลักรากกว้างๆ ว่า เยาวชนควรที่จะมีโอกาสได้เข้าบวชเรียนเป็นสามเณร เพื่อจะเข้าสัมผัสธรรมะได้โดยง่าย ปลุกฝังเยาวชนให้เป็น

^{๒๙} สุภัตตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗ - ๓๘.

^{๓๐} วรวิทย์ วศินสรากร , **จิตวิทยา และจิตวิทยาพัฒนาการ สารานุกรมศึกษาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธนรัษฎการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙๒.

อภิชาติบุตร โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม หรือการอบรมสั่งสอน ฝึกฝนจิตของเยาวชนให้มีจิต
คิดเสียสละ คิดให้ ฝึกให้เยาวชนได้รู้จักศีลธรรม วัฒนธรรม ความมีระเบียบ รู้จักการเป็นอยู่ที่เรียบง่าย
ง่าย มีความสงบสุข มีศีลสมบุรณ์ แบบลักษณะเป็น ทัศนธรรม คือ เว้นอบายมุข ๖ ประการ ให้รู้จัก
โลกอื่นและโลกุตระด้วย พร้อมกับรู้จักเข้าใจ และปฏิบัติได้ในเรื่องของความจริง ความดี ความ
งาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม

๔.๕ สรุปวิเคราะห์

สรุปได้ว่าวิธีการอบรมเยาวชนตามหลักพุทธทศาวนา ๔ คือ กายภาวนา ศีลภาวนา
จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา ของค่ายคุณธรรมวัดอุมงคล ได้มีลักษณะสมบูรณ์และสมดุล ซึ่งจะ
สอดคล้องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก แนวคิดเกี่ยวกับการขัด
เกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ แนวคิดการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนตามหลักพุทธศาสนา และแนวคิด
ของนักการศึกษา นักวิจัย หลายท่านที่ผู้วิจัยได้นำมาอ้างอิงในบทนี้ วิธีการจัดการอบรมศึกษา
ด้านพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทศาวนา ๔ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างความมั่นคง
ให้กับการพัฒนาชีวิตเด็กทุกคน รวมถึงสังคมในปัจจุบัน ซึ่งรัฐและคณะสงฆ์ควรให้ความสนใจ
สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนที่มีคุณภาพ อันเป็นกำลังสำคัญที่จะ
ก่อให้เกิดความสงบ ร่มเย็น และความมั่นคงแก่ประเทศชาติต่อไป

การพัฒนาทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนและสิ่งที่คนไปพัฒนา
แก้ไขข้อผิดพลาดที่สืบมาจากอดีต และเสริมส่วนที่ขาดไปของปัจจุบัน การพัฒนาก็จะเกิดขึ้น
องค์ประกอบของการพัฒนาทักษะชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นได้ด้วยการดำเนินชีวิต
ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อปฏิบัติทั้งศีล สมาธิแล้ว ทั้งสองขั้นนี้
โลกทุกอย่างเพื่อการออกบวช คือ พระองค์มุ่งสู่อิสรภาพ ทั้งกาย และใจ อิศระจากการครอบงำของ
อวิชชา จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำและมีส่วนร่วมช่วยพัฒนาประเทศชาติให้
ดำเนินไปถูกทิศทางและครบถ้วนสมบูรณ์ ย่อมนำมาซึ่งความสุขความเจริญมั่นคง และสันติสุข
แก่ประชาชนอย่างแท้จริง.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวិเคราะห์กัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพเพื่อประยุกต์หลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาใช้ในสังคมไทย โดยสอดคล้องกับการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ๓ ข้อ คือ

- ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม
- ๓) เพื่อประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคม

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำราวิชาการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ แล้วนำมาเรียบเรียงนำเสนอในเชิงพรรณนา และสามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

แนวคิดของผู้ที่มีกัลยาณธรรม เนื่องจากสถานการณ์สิ่งแวดล้อม และระดับของสติปัญญาที่มีอยู่ คือ สหชาติปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และ โยคปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่ได้มาจากการแสดงหาขึ้นเองในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ การฟัง การคิดใคร่ครวญ และ ทดลองปฏิบัติรวมทั้งสภาวะของอารมณ์ของบัณฑิตเอง ซึ่งอาจจะหมายถึงกำลังของกรรมที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะที่คิดอยู่นั้นก็ได้ ทำไมบัณฑิตจึงคิดอย่างนี้ เพราะบัณฑิตเป็นผู้เบาบางด้วยอกุศล คือมี อโลภะ อโทสะ อโมหะมากกว่า และก็กำลังแห่งสติปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ มีอยู่ในตัวสูง จึงเอาชนะโทษของสิ่งนั้นได้ด้วยสติปัญญาจึงเลือกทำแต่สิ่งที่ดี

ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรม โดยปกติธรรมดาของปุถุชนธรรมดาทั่วไปแล้วย่อมที่จะต้องทำชั่วอย่างแน่นอน แต่คนที่คิดชั่ว และพูดชั่ว แต่ทำความดีนั้น ถ้าการกระทำความดีนั้น ไม่ใช่เป็นการกระทำเสแสร้ง แต่เป็นทำความดีอย่างปกติวิสัย เป็นเช่นเดียวกับการพูดชั่วของคน ๆ นั้นแล้ว ก็เรียกว่า เป็นคนดี ส่วนคำพูดที่ไม่ดีนั้น เป็นเพียงเอกลักษณ์ หรือเครื่องหมายชี้ชัดประจำตัวของคน ๆ นั้น ซึ่งแม้ที่จริงแล้ว คน ๆ นั้นเป็นคนดี จึงกล่าวสรุปได้ว่า คนดี หรือคนชั่วนั้น พิสูจน์ดูกันได้ที่ “การกระทำ” บ่งถึงเจตนาอีกด้วย

หลักธรรมผู้ที่มีกัลยาณธรรม จากการศึกษาวิจัยในเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนา” ยังพบว่า ผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนากับบัณฑิตในทางโลกนั้น มีความหมายที่สอดคล้องกันไปในการทำงานเหมือนกัน แต่มีขอบเขตในเรื่องของสิ่งที่บอกถึงคุณลักษณะของบัณฑิตนั้นต่างกันออกไป คือ ในทางพระพุทธศาสนา ถือเอาบุคคลที่รู้จักชั่ว รู้จักดี สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่เป็นคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ออกจากกันได้ ไม่ได้มีขอบเขตจำกัดเพียงความถนัดความสามารถของบุคคลเท่านั้น เมื่อผู้ผ่านประสบการณ์เรียนรู้ชีวิตทางโลกเพียงอย่างเดียวอย่างมากมาย หรือผ่านการรับรองจากสถาบันใดสถาบันหนึ่งมาน้อยเพียงไรเท่านั้น แต่ผู้ที่มีกัลยาณธรรมในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายที่ลึกซึ้งไปกว่าสิ่งภายนอกที่สามารถเห็นได้ด้วยตาภายนอกเพียงอย่างเดียว คือ ความเห็นบัณฑิตนั้นต้องเริ่มด้วยการพัฒนาจากจิตใจ ปราชญ์ท่านกล่าวว่า “พัฒนาอะไรก็ติด ถ้าจิตไม่พัฒนา” และความคิดเห็นจากภายในให้ดีเสียก่อน คือ การเข้าค่ายฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ ให้เกิดปัญญา รู้เห็นสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลายตามความเป็นจริง ด้วยหลักความเชื่อที่เรียกว่า “จิตที่ฝึกดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้, คนมีสันดานชั่ว ย่อมลำบากเพราะกรรมของตน” หรือ “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” คือเมื่อฝึกอบรมจิตดีแล้วส่งผลถึงการแสดงออกทางพฤติกรรมอุปนิสัยของตนในภายนอกและภายใน ศิลปินรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน เพราะปราชญ์หรือบัณฑิตกล่าวยกย่องว่า “ศิลปินเยี่ยมในโลก” ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพทางสังคมอย่างไรก็ตามคนผู้ที่มีกัลยาณธรรม จึงได้ชื่อว่า “บัณฑิต”

สรุปการวิจัย ว่าวิธีการอบรมเยาวชนตามหลักพุทธทศภาวนา ๔ คือ กายภาวนา ศิลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา ของผู้ที่มีลักษณะสมบูรณ์และสมดุล ซึ่งจะสอดคล้องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะชีวิตขององค์การอนามัยโลก แนวคิดเกี่ยวกับการขัดเกลาเยาวชนด้วยวิถีพุทธ แนวคิดการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนตามหลักพุทธศาสนา และแนวคิดของนักการศึกษา นักวิจัย หลายท่านที่ผู้วิจัยได้นำมาอ้างอิงในบทนี้ วิธีการจัดการอบรมศึกษาด้านพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนด้วยพุทธทศภาวนา ๔ เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับการพัฒนาชีวิตเด็กทุกคน รวมถึงสังคมในปัจจุบัน ซึ่งรัฐและคณะสงฆ์ควรให้ความสนใจ สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนที่มีคุณภาพ อันเป็นกำลังสำคัญที่จะก่อให้เกิดความสงบ ร่มเย็น และความมั่นคงแก่ประเทศชาติต่อไป

การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในสังคมไทย สำหรับการประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในสังคมไทยนั้น สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตของบุคคล เช่น มีความมั่นใจใน ความดี ประสพผลสำเร็จ ไม่หลงโลก มีความเมตตา กรุณา นอกจากนี้ ยังสามารถใช้ในครอบครัว

เช่น การจัดการเพื่อรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวตามหลักทศ ๖ เป็นต้น โดยบทบาทของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในพระพุทธศาสนานั้น พบว่า มีบทบาทในด้านการเผยแผ่พุทธธรรม การทำนุบำรุงด้านพระพุทธศาสนา การแก้ไขและป้องกันภัยอันตรายที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า การยึดหลักกัลยาณธรรมในการดำรงชีวิตจะช่วยแก้ปัญหาส่วนบุคคล ปัญหาสังคมและเศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาบุคคลไปสู่การมีคุณธรรม จริยธรรมที่ดีงาม และจะทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมได้อย่างทั่วถึง

การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในชีวิต หลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรมนั้น พบว่า ประกอบด้วยหลักที่สำคัญใน ๒ ส่วน คือ ๑) หลักธรรมในการครองตน เช่น ไตรสิกขา อริยสัจ เบญจศีล-เบญจธรรม และหลักสัปปริสธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมในการพัฒนา กาย วาจา ใจ ของกัลยาณบุคคล และ ๒) หลักธรรมในการพัฒนาสังคมของกัลยาณบุคคล ได้แก่ สติ-สัมปชัญญะ สังคหวัตถุ พรหมวิหาร อปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักที่ทำให้กัลยาณบุคคลได้ร่วมพัฒนาสังคม

กล่าวถึงเศรษฐกิจที่ควรจะเป็นตามแนวพุทธ จากทัศนะของพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจควรจะเป็นสื่อ นำไปสู่ชีวิตที่สูงส่งและดีงาม การผลิต การบริโภค และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ไม่ใช่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวของมันเอง แม้เป็นสื่อและจุดมุ่งหมายที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ จะต้องนำไปให้ถึงก็คือ การพัฒนาสวัสดิการภายในบุคคล ภายในสังคม และภายในสิ่งแวดล้อม ในระบบเศรษฐกิจนี้มีบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ๒ กลุ่ม คือ หน้าที่ของผู้เป็นนายจ้างที่ดี และหน้าที่ของลูกจ้างที่ดี ควรปฏิบัติหน้าที่ที่ดีเพื่อให้นายจ้างดั่งนั้น การประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในชีวิต มาใช้ในระบบเศรษฐกิจนั้น เป็นการนำเอาหลักธรรมมาใช้ในแง่ของการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้ก้าวหน้า และการใช้หลักธรรมในการสร้างความถูกต้องให้เกิดขึ้นในระบบการค้า เพราะเมื่อบุคคลมีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ใช้ธรรมในการดำเนินชีวิตผู้คนก็จะไม่มีการเอาัดเอาเปรียบกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นในระบบการค้า หรือการทำธุรกิจประกอบการต่าง ๆ

การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในทางการปกครอง การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมในทางการปกครองโดยเน้นที่ตัวผู้ปกครองและผู้บริหาร ซึ่งผู้ปกครองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดี และมีศีลธรรม จริยธรรม ยึดมั่นในธรรม ใช้ธรรมในการปกครองพัฒนาประเทศชาติ (ธรรมาธิปไตย) คุณลักษณะของนักปกครองที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับคุณสมบัติหรือคุณลักษณะ ซึ่งเป็นส่วนช่วยเสริมให้สามารถเป็นผู้ปกครองที่ดี เพราะถ้าผู้ปกครองหรือผู้นำ ๆ ไปในทางที่ผิด ผู้ตามก็จะตามไปผิดด้วย..

ส่วนที่เป็นหน้าที่ ส่วนที่พระราชานักปกครองจะต้องปฏิบัติ และส่วนที่เป็นคุณธรรม เป็นสิ่งที่พระราชานักปกครองจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตน รายละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

ส่วนผู้ที่เข้ามาเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารประเทศชาติและใช้อำนาจที่ประชาชนมอบให้ นั้น ไม่ว่าจะป็นในอดีต หรือแม้แต่ปัจจุบันนี้ จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ มีความรู้ ความสามารถและมีคุณธรรมในการบริหารงาน และในทางพระพุทธศาสนา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงหน้าที่ในการบริหาร และเป็นนักบริหารที่ดี มีปัญญา มองการไกล จัดการธุระได้ดี พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ รู้อะไรผิดอะไรถูก รู้อะไรควรไม่ควร รู้จักประโยชน์และมีโทษประโยชน์ ดังนั้น ไม่ว่าจะป็นนักปกครองหรือนักบริหาร ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำหมู่คณะ หากเมื่อใดที่ผู้ปกครองหรือผู้บริหารซึ่งเป็นผู้นำขาดศีลธรรมในจิตใจไม่มีระเบียบวินัยในการปฏิบัติงาน ประชาชนและหมู่คณะก็จะเกิดความเดือดร้อน สังคมเกิดความไม่สงบสุข ไม่มีระเบียบวินัยและปัญหาต่าง ๆ ก็จะตามมา ดังนั้นนักปกครองหรือนักบริหารที่ดี จึงจำเป็นต้องสร้างศีลและวินัยให้เกิดขึ้นในตน ปลูกฝังให้ประชาชนมีระเบียบวินัยในการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

การใช้หลักกัลยาณธรรมในสังคมไทย จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า หลักกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนามี ๓ ประเภท คือ กัลยาณศีล กัลยาณธรรม และกัลยาณปัญญา

การใช้หลักกัลยาณธรรมด้านการปกครอง คือ พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้หลักธรรม คือ อคติ ๔ คือ มีฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภัยาคติ และพรหมวิหาร ๔ เมื่อมีจิตตั้งมั่นแล้วจะมีอารมณ์แน่วแน่ ไม่กระสับกระส่าย ไม่เลอะเลือน และบุคคลผู้เป็นอัคราธิปไตยพึงละอกุศล บำเพ็ญสิ่งที่เป็นกุศล ทำตนให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ

การใช้หลักกัลยาณธรรมด้านการปกครอง คือ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้เชื่อเรื่องกรรม เรื่องของกฎแห่งกรรม ว่าบุคคลใดที่ทำกรรมใดไว้ก็จะได้รับผลของกรรมนั้น ๆ ดังนั้นบุคคลผู้เป็นโลกาธิปไตย จึงต้องเป็นบุคคลผู้มีปัญญาคอยรักษาตนเองอยู่เสมอ มีความพินิจพิจารณา ใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนตัดสินใจ

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิตใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม พึงธรรมในการดำเนินชีวิต ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตาม

แนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล ใช้ความถูกต้อง ความดีงาม และเมื่อคนใช้ธรรมในการดำเนินชีวิต แทนที่จะก่อปัญหาเพิ่ม แต่บุคคลผู้ดำรงอยู่ด้วยธรรมจะช่วยสร้างสรรค์สังคมพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น เป็นสังคมที่พึงปรารถนาของทุกคนในที่สุด

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” เป็นการมุ่งเน้นถึงการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาในเชิงการสำหรับการดำรงชีวิต เนื้อหาสาระเป็นการศึกษาเพื่อที่จะประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับหลักธรรมและคุณลักษณะในการพัฒนาสังคมที่สำคัญต่อนักปกครองและผู้บริหาร ในการสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม วัตถุประสงค์ของการศึกษาคั้งนี้ จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ ๑). เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒). เพื่อศึกษาหลักธรรมในการดำรงชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรม ๓). เพื่อประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาบุคคลและสังคม

ฉะนั้น หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น เป็นเพียงหลักธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงแก่พระภิกษุและพุทธศาสนิกชนทั่วไปเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วทำให้เห็นว่าสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้ ในระดับต่างๆ เช่น ในระดับบุคคล และระดับสังคม ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

หลักกัลยาณธรรมทั่วไป หมายถึงความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ ไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการติดต่อ เป็นต้น เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่และความความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา บางครั้งทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาการละเมิดสิทธิ ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการขาดกัลยาณศีล กัลยาณธรรม และกัลยาณปัญญาเป็นประการสำคัญ กล่าวคือ เป็นเกณฑ์ตรวจสอบเบื้องต้นสำหรับการดำเนินชีวิตของตน แล้วก้าวสู่คุณสมบัติและข้อปฏิบัติเพื่อดำรงชีวิตที่ดีงาม มีความสำเร็จ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งจนถึงความสมบูรณ์

หลักกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า หลักกัลยาณธรรม ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ธรรมอันงาม ๕ ประการ คำว่า ธรรม หมายถึง สภาพที่ทรงหรือดำรงรักษาไว้ ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ดีมี ๕ ประการคู่กับศีล ๕ เรียกว่า กัลยาณธรรม มีความหมายว่า ธรรมอันงามเป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอภัยาศัยนิตย์ที่ดีและ

ประณีต ศิลเป็นเหตุให้งดเว้นไม่ทำสิ่งที่ เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีล ก็มีเพียงการงดเว้นจากโทษ แต่ยังไม่ ได้ทำความดีอะไรให้กับตัวเอง ต่อเมื่อมีธรรมอยู่ด้วย จึงจะเป็นเหตุให้ทำความดี เช่น รักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เกิดไปพบคนนอนหลับอยู่บนทางรถไฟ มีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรจะปลุกหรือ บอกเขาได้ แต่ไม่ปลุกจนเขาถูกรถไฟทับตาย อย่างนี้ศีลไม่ขาด เพราะไม่ได้ฆ่าเขา แต่ขาดธรรมคือ เมตตา ต่อเมื่อปลุกให้เขารีบหนีออกจากทางรถไฟด้วยเมตตาจิต จึงได้ชื่อว่ามีเบญจกัลยาณธรรม นี้ ไม่ต้องสมทานอย่างศีล เพียงแต่ปฏิบัติอบรมปลุกฝังให้มีขึ้นประจำจิตใจด้วยตนเองก็พอ พุดให้ เข้าใจง่าย ได้แก่ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลนั่นเองขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

แนวคิดและหลักกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับหลัก กัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับหลัก กัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ได้มีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสสอนเกี่ยวกับธรรมอันดี ธรรมอันงาม เป็นธรรมที่ดีงาม ธรรมที่เป็นหลัก ปฏิบัติของกัลยาณชนเป็นปกตินอกจากจะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชนแล้ว ชีวิตของผู้ผู้นั้นย่อมสงบ สุข ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู โดยตรงคือ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากพุดเท็จ เว้นจากดื่ม สุราเมรัย และประพฤติพรหมจรรย์คือจากเมถุนธรรม โดยอ้อมได้แก่ เบญจศีล-เบญจธรรม และ กัลยาณธรรม เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ และทำให้มนุษย์ ต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น บางครั้งจึงเรียกกัลยาณธรรมว่า มนุษยธรรม

ประเภทของผู้ที่มีกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษา วิเคราะห์ผู้วิจัยพบว่า ประเภทของหลักกัลยาณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น องค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในทีฆนิกาย มหาวคคณัณมีอยู่ ๔ คือ มีกายานุปัสสนา, เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา, ธัมมานุปัสสนา

พุทธพจน์ที่ว่า “พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มี สติ กำจัดอกิขณา และโทมนัสในโลกเสียได้” ฉะนั้นควรทำให้เกิดมีขึ้นในตนและสังคมเพื่อความ สงบสุขร่มเย็นของสังคมเพราะกระทำหน้าที่ของการปฏิบัติฝึกฝนทำตามหน้าที่ ควบคุมรักษา สภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพที่เรียกว่าเป็นตัวของตัวเอง. ในภาวะจิตที่เป็นสมาธิ โดยการยึดหรือจับอารมณ์ที่เป็นวัตถุแห่งการพิจารณาวางไว้ต่อหน้า ชำระ พฤติกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง

การประยุกต์หลักกัลยาณธรรมในการพัฒนาสังคมไทย พระพุทธศาสนาสอนให้ มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยคำนึงถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การดำรงอยู่ในสังคมด้วยการยึด หลักธรรมในการดำเนินชีวิตใช้ชีวิตอย่างมีสติ มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และพระพุทธศาสนา

สอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยใช้หลักเหตุผล ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นธรรม เพื่อสร้างสรรค์สังคม ให้น่าอยู่และเป็นสังคมที่อุดมไปด้วยธรรม เพราะเมื่อบุคคลมีธรรม พึงธรรมในการดำเนินชีวิต ใช้ธรรมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ปัจจุบันก็จะหมดไป เพราะบุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยเหตุผล ใช้ความถูกต้อง ความดีงาม และเมื่อคนใช้ธรรมในการดำเนินชีวิตแทนที่จะก่อปัญหาเพิ่ม แต่บุคคลผู้ดำรงอยู่ด้วยธรรมจะช่วยสร้างสรรค์สังคมพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น เป็นสังคมที่พึงปรารถนาของทุกคนในที่สุด

การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิต การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณธรรมสำหรับชีวิตที่ควรจะเป็นตามแนวพุทธ จากทัศนะของพระพุทธศาสนา กิจกรรมทางเศรษฐกิจควรจะเป็นสื่อ นำไปสู่ชีวิตที่สูงส่งและดีงาม การผลิต การบริโภค และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น ไม่ใช่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวของมันเอง แม้เป็นสื่อและจุดมุ่งหมายที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ จะต้องนำไปให้ถึงก็คือ การพัฒนาสวัสดิการภายในบุคคล ภายในสังคม และภายในสิ่งแวดล้อม และในระบบเศรษฐกิจนี้มีบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ๒ กลุ่ม คือ นายจ้าง ลูกจ้าง ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันคือ นายจ้าง คือ กลุ่มบุคคลที่เป็นเจ้าของกิจการทางเศรษฐกิจ นายจ้างที่ดีควรให้การดูแลและบำรุงลูกจ้างหรือคนงานทั้งหลาย ในลักษณะ เช่น จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย และความสามารถ ฯลฯ ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร ส่วนหน้าที่ของลูกจ้างที่ดี ควรปฏิบัติหน้าที่ที่ดีเพื่อให้นายจ้างมีความพึงพอใจ และมีความเมตตา ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน เช่น เริ่มทำงานก่อนนายจ้างเสมอ เลิกงานทีหลังนายจ้าง ฯลฯ นำความดีของนายจ้าง และกิจการที่ดีของที่ทำงานไปเผยแพร่

ดังนั้น การประยุกต์หลักธรรมสำหรับมาใช้ในระบบเศรษฐกิจนั้น เป็นการนำเอาหลักธรรมมาใช้ในแง่ของการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันของบุคคลผู้มีความเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้ก้าวหน้า และการใช้หลักธรรมในการสร้างความถูกต้องให้เกิดขึ้นในระบบการค้า เพราะเมื่อบุคคลมีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ใช้ธรรมในการดำเนินชีวิตผู้คนก็จะไม่มีการเอาเปรียบกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นในระบบการค้า หรือการทำธุรกิจประกอบการต่าง ๆ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับนักปกครอง และนักบริหารในสังคม

การประยุกต์ใช้หลักหลักธรรมสำหรับนักปกครอง และนักบริหารในสังคมในทางการเมือง โดยเน้นที่ตัวผู้ปกครองและผู้บริหาร ซึ่งผู้ปกครองตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดี และมีศีลธรรม จริยธรรม ยึดมั่นในธรรม ใช้ธรรมในการปกครองพัฒนาประเทศชาติ (ธรรมาธิปไตย) คุณลักษณะของนักปกครองที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนานั้น

ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ ๑. ส่วนที่เป็นบทบาท บทบาทของพระราชาหรือนักปกครองจะต้องถือปฏิบัติเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้ปกครอง เพราะถ้าผู้ปกครองหรือผู้นำ ๆ ไปในทางที่ผิด ผู้ตามก็จะตามไปผิดด้วย เป็นต้น

ส่วนบุคคลที่จะเข้ามาเป็นผู้บริหารประเทศชาติและใช้อำนาจที่ประชาชนมอบให้ นั้นไม่ว่าจะเป็นในอดีต หรือปัจจุบัน จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในการบริหารงาน ในทางพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของบุคคลผู้เป็นนักบริหารที่ดี เช่น มีปัญญามองการไกล, จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ฯลฯ รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับเยาวชนในสังคม การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำหรับเยาวชนในสังคม โดยความสามารถของบุคคล ที่พยายามจะขัดเกลา ความคิด จิตใจ และพฤติกรรม หลักองค์การอนามัยโลก (WHO) ทักษะชีวิตมีองค์ประกอบทักษะชีวิตตามพฤติกรรม การเรียนรู้ได้ ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย ด้านทักษะพิสัย ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร การใช้คำพูด และภาษา สื่อสารความรู้สึก นึกคิด และความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกนึกคิด ของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าการแสดงความต้องการ ความชื่นชม การปฏิเสธ การสร้างสัมพันธภาพ ทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหาสาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือกตัดสินใจ เลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมาแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

พระพุทธศาสนาเน้นส่วนที่เป็นหลักธรรมคำสอนเรียกชื่อว่าสัตตสุตตันทั้งปริยัติปฏิบัติ และปฏิเวธ รวมเรียกว่า สัทธรรม เน้นที่ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งปรากฏอยู่ในสุตตันตปิฎก ทีฆนวรรค สीलขันธวรรค สุภะสูตร โดยการพัฒนาทักษะประยุกต์ชีวิตของเยาวชนนั้นควรพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน มี ด้านกาย ศีล จิต และปัญญา

จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในปัจจุบันดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา คุณลักษณะ ประเภท แนวคิด และพฤติกรรมของบุคคลผู้มีกัลยาณธรรมตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อที่ได้จะนำหลักกัลยาณธรรมมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไป อันจะทำให้สังคมเกิดความเข้มแข็ง มีความสงบสุขร่มเย็น และมีวิถีชีวิตที่ดีงามประกอบด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นกัลยาณชนของสังคมไทย สืบไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะและวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จากการศึกษาเรื่อง “**ศึกษาวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา**” ในทางพระพุทธศาสนา ทำให้ตระหนักถึงความสำคัญตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า มีความสำคัญต่อระบบการพัฒนาต่อระบบวิถีชีวิตของมนุษย์เอง เพราะถ้ามนุษย์ขาดการรู้จักแยกแยะสิ่งดี และชั่วแล้ว คุณค่าในตัว ของมนุษย์เองก็จะเสื่อมถอยตามไปด้วย เพราะไม่รู้จักรั้วอะไรคือสิ่งที่สำคัญและควรทำ เพื่อรักษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไว้ให้ครบสมบูรณ์ จึงควรมีแนวทางในการที่จะพัฒนามนุษย์

ด้านผู้นำ ผู้ชักนำให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนด เป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำสถาบัน ผู้นำวัดและแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ

การแก้ปัญหาของผู้นำก็คือ ทำอย่างไรจะให้เป็นที่ยอมรับของผู้ตาม เริ่มต้นหาทาง ให้ได้รับการเลือกตั้งเข้าสู่ตำแหน่งผู้นำ เมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วก็ยังได้รับความร่วมมือจากสมาชิก ช่วยกันทำงานและมีผลงานเป็นที่ประจักษ์จนพร้อมที่จะได้รับเลือกตั้งให้กลับมาดำรงตำแหน่งอีก สมัยหน้าครั้งต่อไป

ด้านปัญญา ปัญญาคือพุทธ ครอบรู้ รู้ตื่น เบิกบาน ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญมีความหมายต่อมนุษยชาติทั้งปวง โดยเริ่มตั้งแต่ครอบครัวเด็กจนถึงตายก็ว่าได้ เพราะมนุษย์จะต้องรับการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาได้ การศึกษาจากตำรา จากธรรมชาติเพื่อให้เกิดปัญญาในสัมมาอาชีวะ เพราะคนที่มีปัญญาสามารถชนะคนที่ไม่มีปัญญาได้ การศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นเอง การมีปัญญาอย่างเดี๋ยวกองไม่พอจิตใจของเราต้องมีความคิดที่ดี กล้าแสดงออก ทุกวันนี้มีหลายคนที่มีปัญญาแล้วเอาตัวเองไม่รอด เช่น ฆ่าตัวตาย ก่ออาชญากรรม ลักขโมย

การแก้ปัญหาสำหรับคนที่นำปัญญาไปใช้ในทางที่ผิดก็ต้องแก้ที่ตัวเอง โดยพยายามข่มใจของตัวเองให้อยู่ในกรอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรมคิดดี พูดดี และทำดีให้รู้สึกตัวเสมอ มีความละเอียดและเกรงตัวต่อความเดือดร้อนที่จะย้อนกลับมาถึงตัวในภายหลัง

ด้านเบญจศีล คือ การสำรวมกาย วาจา คือ การรักษาศีลที่ถูกต้อง ในทุกวันนี้ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเองก็ให้ชาวพุทธโดยเฉพาะเยาวชนทุกระดับ ให้ปฏิบัติตามศีล ๕ ไหว้พระสวดมนต์ เพื่อความเข้มแข็งให้สังคมไทยเราอยู่อย่างสงบสันติสุขเหมือนในอดีตที่ผ่านมา โดยไม่ให้เบียดเบียนกัน มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลเมตตาต่อกัน เพราะหากสังคมมีความสามัคคีมีศีล ๕ ที่ถือปฏิบัติอันเป็นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคนแล้ว เชื่อแน่ว่าความเดือน

ร้อนจากปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทยเราคงไม่เกิดขึ้นอย่างหนักอกรหนักใจเหมือนทุกวันนี้ ส่วนการแก้ปัญหาที่สรุปอยู่ในประเด็นนี้เหมือนกัน

หลักกัลยาณธรรม เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการใช้ปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ กัลยาณศีล กัลยาณธรรม กัลยาณปัญญา เพราะพระพุทธองค์ทรงให้ใช้เหตุผล ในการเชื่อใช้ปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผล ซึ่งสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติในสถานการณ์ปัจจุบันได้มาก จึงได้เสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติสืบไป

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่มีคำศัพท์ว่า “กัลยาณธรรม” ที่ปรากฏท้ายเล่ม มีเล่มที่ ๑๐-๑๒-๑๓-๑๔-๑๖-๑๙-๒๐ และเล่มที่ ๒๑ ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักธรรมคำสอนสำคัญ ให้ครบทุกเล่มที่ระบุหลักกัลยาณธรรม หรือเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนที่ดั่งามอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ผู้ศึกษาวิจัยเสนอให้ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานการพัฒนาตนและส่วนรวม
๒. ผู้ศึกษาวิจัยเสนอให้ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามมรรคมืองค์ ๘ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พัฒนาตนในปัจจุบัน
๓. คุณลักษณะผู้ที่มีกัลยาณธรรมการปฏิบัติตนหรือการวางท่าทีที่เหมาะสมของสังคม
๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่มีกัลยาณธรรมในทางโลกกับทางพระพุทธศาสนา.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ธรรมวิภาคบรรยาย, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน ว่าด้วยพระสูตร,

กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองศาสนศึกษา, คู่มือ

การศึกษาธรรมศึกษาขั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

การศาสนา, ๒๕๔๑.

กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือน้ำใจไมตรี ชื่อสัตย์ เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพ่อหลวงของเรา.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม,
๒๕๕๑.

กวี อิศริวรรณ, **พระพุทธศาสนาสมบูรณแบบ**, กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙,

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

แก้ว ชิตตะขบ, **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและเลี้ยงดูเด็ก, **“รายงานการศึกษาแนวทางการพัฒนา**

คุณธรรมจริยธรรม”, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๓๕.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, **อนุพุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน นักรรรมชั้นโท.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๓๕.

ธรรมจักร สิงห์ทอง. **กฎแห่งกรรม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๔๘.

บุญฤกษ์ จาญามะ, **พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, กรุงเทพมหานคร :

บริษัทอักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

ปรีชา กัณธิยะ. **คู่มือ น้ำใจไมตรี ชื่อสัตย์สุจริต เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพ่อหลวงของเรา.**

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.

พระครูศรีปัญญา牟尼 (อ่อน), **มงคลที่ป็นี่แปลโดยพิสดารเล่มเดียวจบ,**

กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงช้างจงเจริญ, ๒๕๐๔.

พระครูศรีปัญญา牟尼 (อ่อน), **มงคลที่ป็นี่แปลโดยพิสดารเล่มเดียวจบ,**

กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงช้างจงเจริญ, ๒๕๐๔.

พระครูอรุณธรรมรังสี(เอียด สิริวณฺโณ). **มนต์พิถี**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย,

๒๕๓๔.

พระเทพเวทีประยุทธ์ ปยุตฺโต, **พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. ๒๕๓๐**, พิมพ์ครั้งที่

๑๑, กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) **พุทธธรรมเพื่อการพัฒนา.** ภาควิชาการ

สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๘ ปีการศึกษา ๒๕๔๔, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเทวีน เทวีนโท “พุทธจริยศาสตร์ จริยศาสตร์ และจริยธรรม” นนทบุรี :

โรงพิมพ์สหมิตรพรินติ้ง, ๒๕๔๔.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**.

กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙,

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

พระธรรมมหาวิธานวัตร, **มงคลสูตร ๓๘ พิศดาร**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมักดี,

๒๕๑๙.

พระพุทธโฆษาจารย์, **พระวิสุทธิมัคค์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๒๑.

พระธรรมมหาวิธานวัตร, **มงคลทีปปณี**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ส. ธรรมักดี, ๒๕๓๐.

พระพุทธโฆษาจารย์, **พระวิสุทธิมัคค์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ, ๒๕๒๑.

พระมหาภาษิต สุภาสิต (สุขวรรณดี), **“ชีวิตในอุดมคติตามทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาท”**

วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต

วิทยาลัยมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาศรีสุพรรณ อุตตทีโป, **การประยุกต์ใช้วาจาสุภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย**

เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๙.

พระมหาสมณเจ้า (สมเด็จพระเจ้า) กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **นวโกวาท หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี**
ครั้งที่ ๗๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระมหาสุชีพพัฒน อานนท์จารย์, **“ปริศนาปรัชญาธรรม”** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก
ส.ธรรมภักดี, ๒๕๔๖.

พระมหาอำนาจ พุทธิเมธี, **นวโกวาท ฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์เลี้ยงเชิงจางเจริญ, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), **พุทธศาสนปรัชญา**, กรุงเทพมหานคร :
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๓.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ สฐิตญาโณ), **พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระราชปริยัติ (สฤษดี สิริธโร), **งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระศรีสุธรรมนิวิฐ, **พุทธอุทยานวิชาการ**, (การบริหารการศึกษา), รักษาการหัวหน้าสาขาวิชา
หลักสูตรและการสอน วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
วิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

มั่น เสือสูงเนิน, เอกสารประกอบการสอน**วิชาพุทธธรรมกับสังคมไทย**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วศิน กาญจนวนิชย์กุล, สมชัย ศรีนอก. **จิตวิทยาการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาบรรณาการ, ๒๕๔๕.

ศุภชัย ตั้งวงศ์ศาสน์, **พระไตรปิฎก ประมวลคัมภีร์และแหล่งค้นพุทธศาสน์ฉบับ**
คอมพิวเตอร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕๐.

ส. พินิจจันทร์. **คติธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น, ๒๕๓๒.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ **ลักษณะพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง สีลวฑฺฒโน), **พระปาฏิโมกข์แปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานยกรัชมุนตรี, **พระราชบัญญัติการศึกษา**

แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๕, กรุงเทพมหานคร : สกายบุ๊กส์, ๒๕๔๓.

สินชัย วงษ์จำนงค์. **การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สุทธิพงษ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. **ประมวลในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

สุนทร ณ รั้งสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุรพล สุยะพรหม. **พุทธอุทยานวิชาการ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

อำนวยการ ยัสโยธา, **“ปัญหาจริยศาสตร์เชิงวิพากษ์”**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มาสเตอร์พีส์, ๒๕๔๑.

อานนท์ เมธีวรรณ. **พุทธอุทยานวิชาการ**, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๓) บทความ :

พระมหาสมชาย กิจจาโร. “วัดจิตต์วัดใจ,” **พุทธจักร**. ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๑๒ (ธันวาคม ๒๕๔๒) :

๔๕-๔๖.

มาลาวิชโร. “กฎแห่งกรรมในพระไตรปิฎก,” **ธรรมลีลา**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๙๕

(ตุลาคม ๒๕๕๑) : ๒๔.

_____ . “กฎแห่งกรรมในพระไตรปิฎก”, **ธรรมลีลา**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๘๕ (ธันวาคม) : ๓๗.

พระเทพวรคุณ. “มงคลธรรมนำชีวิต”, **แสงอีสาน**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๑ (ธันวาคม ๒๕๔๗ –

กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) : ๒๔.

(๔) วิทยานิพนธ์ :

เกศินี คุรุณาสวัสดิ์, **“สภาพแลปัญหาการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อพัฒนา**

จริยธรรมในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

- ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตคหบดีอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธานุชาต”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.
- ผาณิต เย็นแซ, “ผลของการสอนโดยใช้รูปแบบการเรียนการสอนชีปาเพื่อการพัฒนา
จริยธรรมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจริยศึกษาและพฤติกรรมเชิง
จริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร
มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย),
๒๕๔๔.
- พระครูประชาโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์), “การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลกับบัณฑิตใน
พระพุทธานุชาต”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.
- พระครูศรีวิชัยโสภณ, “สวัสดิการสังคมในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.
- พระครูสุวรรณธรรมมาภรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธานุชาตที่ปรากฏใน
วิสุทธิชาดก”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.
- พระภริวัฑฒน์ สุตปัญโญ (ดอกบัว), “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเข้าถึงความจริงของ
พระพุทธานุชาตกับวิทยาศาสตร์ : ศึกษากรณีปัจจุสมุปบาท”, **วิทยานิพนธ์ พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙.
- พระมหาเทวินทร์ ครูทแก้ว, “การศึกษาพุทธจริยศาสตร์ ศึกษาเฉพาะพุทธจริยธรรมในมังคลัตถ
ทีปนี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๓.
- พระมหาปรีชา มโหสถ (เส็งจิ้น), “อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาชาดกที่มีต่อสังคมไทย”,
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.
- พระมหาศรีสุพรรณ อุตตทีโป (ค่านนท์), “การประยุกต์ใช้วาจาสุภาสิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททก
นิกายเพื่อการเผยแผ่พระพุทธานุชาต”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย),
๒๕๔๙.

พระมหาอำนาจ ที่ปทุมโม (มีราคา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดก”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

สินชัย วงษ์จำนงค์, “การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในทางพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

โสธรรักษ์ ชูนรัถญาติ, “การศึกษาการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของโรงเรียนวิถียุทธ”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

(๕) บทความจากเว็บไซต์ :

<http://gotoknow.org/blog/chakaro/205612/> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๘ / ๘ / ๒๕๕๒).

http://www.jitwivat.org/docs/articles/051015_vithan.htm/ (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๘/๘/ ๒๕๕๒).

<http://www.buddhadasa.com/history/budprofile1.html/>(เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๙/๘/ ๒๕๕๒).

<http://th.wikipedia.org/> และ <http://www.watnyanaves.net/papayutto/index.htm/> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒/๑๐/๒๕๕๒)

๒. ภาษาอังกฤษ

Nhat Hanh, thich. *For A Future to be Possible : Commentaries on the Five A.C. Das. Rigvedic Culture* . Calcutta University. 1925.

Delhi India : Motilal Bana sidass pubushers, 1993.

Hoover, Thomas. *The Zen Experiences*. New York: New American Library, 1980.

Peter France, Hermit. *The Insights of Solitude* .New York : St Martin is Press. 1997.

Wetner, Jaeger. *Aristotle*. Fair Luan, NJ.: Oxford University Press, 2948.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระทวีป กุลยาณธมฺโม (เล็กบัณฑิตย์)
- วัน/เดือน/ปีเกิด : วันจันทร์ที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑
- สถานที่เกิด : ๗๘ หมู่ ๒ ต.ช่องแค อ.ตากาลี จ.นครสวรรค์ ๖๐๒๑๐
- การศึกษา : ประถมศึกษา - โรงเรียนวัดเขาฝา - นครสวรรค์
 : มัธยมศึกษาตอนต้น - โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา สิงห์บุรี
 : มัธยมศึกษาตอนปลาย - โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพชรบูรณ์
 : ปริญญาตรี - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) วิชาเอกพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๔๗
 : ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.) - มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ รุ่นที่ ๘๗ พ.ศ. ๒๕๔๗
- อุปสมบท : วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑
- สังกัด : วัดตากาลี ต.ตากาลี อ.ตากาลี จ.นครสวรรค์ ๖๐๑๔๐
 ปณ. ตากาลี ๖๐๑๔๐ โทร. ๐๘๕-๘๗๖๔๐๗๙.
- หน้าที่ : ครูสอนพระปริยัติธรรมประจำสำนักเรียนวัดตากาลี
 : ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน รุ่น ๑ ภาค ๔
 : ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน รุ่นไทยเข้มแข็ง พ.ศ. ๒๕๕๔
- เข้าศึกษา : วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐
- จบการศึกษา :/...../.....
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดตากาลี ต.ตากาลี อ.ตากาลี จ.นครสวรรค์ ๖๐๑๔๐
 โทร. ๐๘๕-๘๖๗๔๐๗๙.
- E-mail : T.V.50@ hotmail.com